

EESTI
ARVUIDES

EESTI
1934 A. RAHVALOENDUSE
MÄLESTUSEKS

A-9600 III

EESTI ARVUDES

1934. A. RAHVALOENDUSE
MÄLESTUSEKS

TALLINN 1934
RIIGI STATISTIKA KESKBÜROO

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükkkoda, Pikk t. 2. 1934.

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

196 477

1. III 1934.

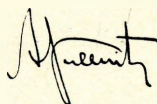
TOIMUS KOGU EESTI VABARIIGI TERRITOORIUMIL
SUUR RIIKLIK TÖÖ:

EESTI II RAHVALOENDUS

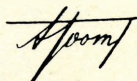
MILLEST *Mra. Mart Kõbarsepp*

VÖTTIS OSA *registrijäna.*

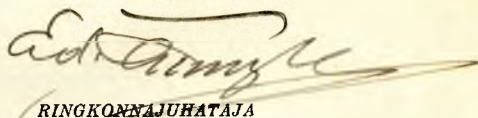
SELLE MÄLESTUSEKS ON TEMALE ANNETATUD
KÄESOLEV VÄLJANNE TÄNUTÄHENA.

RIIGI STATISTIKA KESKBÜROO DIREKTOR

ASEDIREKTOR

RINGKONNAJUHTAJA

SISUKORD.

	Lhk.
1. Eesti II rahvaloendus (1. III 1934.)	7
2. Rahvastik	10
3. Sündivus, surevus ja abielluvus	13
4. Rahvaliiklemine üle piiri ja väljaränd	18
5. Tervishoid	19
6. Haridus	22
7. Tööolud	25
8. Süütegevus	29
9. Maaomandus ja -kasutamine	30
10. Toiduviljade kasvatus	33
11. Kiutaimede kasvatus	37
12. Loomasöödad	39
13. Veisekasvatus	45
14. Muude loomade kasvatus	47
15. Põllumajandusesaaduste turustamine	51
16. Talundite varanduste väärtus	52
17. Väliskaubandus	55
18. Tööstus	58
19. Rahandus	70
20. Riigimajandus	73
21. Kaubalaevastik ja laevasõit	75
22. Raudteed	78
23. Maanteed, mootorsõidukid ja autobusellinid	79

---

1. EESTI II RAHVALOENDUS (1. III 1934).

Majandusliku surutise tõttu kaua viibinud II rahvaloendus teostati erakorralistes oludes ja ebatavaliselt lühikese ettevalmistuse järele. See tundus koormavana tegelastele ja paljud kaastöölised omis aruandeis rõhutavad, et loenduse teostamiseks oleks soovitatav pikem ettevalmistustöö. Vaatamata sellele on loendusel saavutatud materjal peale kontrolli ja paranduste siiski täiesti rahuldav ja II rahvaloendust võib pidada hästi kordaläinuks.

See tagajärg on saavutatud kogu tegelaskonna suure ja püüdliku töö tulemusena, mille eest rahvaloenduse personaal — arvult ligi 18.000 — on teeninud ära kogu rahva parima tänu.

Rahvaloenduse andmete töötlemine kestab üle aasta ja lõpptulemused ilmuvad 1934./35. a. talve kestel. Käesoleva väljaande ilmumisajal on kasutada seni vaid eelkookuvõtte, mis teostati paar päeva pärast rahvaloendust.

*

Eelkookuvõtte järgi, milline teostati rahvaloenduse instruktorite teadete alusel, loendati Eestis 1. märtsil 1934. a. 198.394 elamiseks kasutatavat hoonet ja 1.126.410 elanikku.

Saadud loendusmaterjali sisulisel kontrollil aga kõrvaldati sellest arvust kahe- ja kolmekordselt registreeritud isikute lehed, mistõttu lõpliku kokkuvõtte järgi, mis teostub mitte enne sept. 1934. a., 1. III 1934. a. rahvastiku arv Eestis võib olla ümmarguselt 1.125.000.

See arv sobib täiel määral nii eelmise rahvaloenduse tulemusetega, kui ka vahepealse jooksva statistika arvutustega, mille järgi Eestis pidi olema 1. jaan. 1934. a. 1.124.757 elanikku. Kuna 1922. a. loendusel leidis 1.107.059 elanikku, kellest hilisemate piiriõenduste tõttu läks Lätile 1887 in., siis 14 a. jooksul Eesti rahvastiku juurekasv oli ümmarguselt 20.000 in. ehk 2%.

Eelkookuvõtte kohaselt loendatud rahvastikust asus 1. III 1934. a.:

	Mehed	Naised	Kokku
linnades	141.178	179.938	321.116
alevites	12.040	14.648	26.688
valdades	364.149	400.340	764.489
eriti arvestatud (kaitseväes, raudteel jne.)	11.246	1.961	13.207
Eesti meremehi välisvetes	823	87	910
Kokku	529.436	596.974	1.126.410

Kuigi toodud arvud pole lõplikud, siiski nad näitavad küllaltki selgesti 11 a. jooksul kahe rahvaloenduse vaheajal teostunud rahvastikuvarvu muutusi. Nimelt, linnade rahvastikuvarv on kasvanud ligi 16% võrra, alevite rahvastikuvarv üle 8%, kuna valdade rahvastikuvarv on kahanenud üle 3%.

Sellise nähtuse peapõhjuseks on rahva asumine maalt linna, kuigi selle kõrval tuleb arvestada ka linnapiiride laiendamist ja rahvaloendust erinevatel aegadel; nimelt 1922. a. rahvaloenduse ajal 28. dets. oli pühade vaheaja tõttu palju linlasi maal, samuti viibisid maal linnasõppivad noored, nüüd aga arvestati selliseid linnaelanikena.

Linnade rahvastik.

	1. III 1934	28. XII 1922	+ -
Tallinn	136.451	122.419	+ 14.032
Haapsalu	4.634	4.251	+ 383
Kuressaare	4.514	3.364	+ 1.150
Narva	23.515	26.912	- 3.397
Nõmme	15.185	5.150	+ 10.035
Paide	3.266	2.980	+ 286
Paldiski	867	1.053	- 186
Petseri	4.192	2.013	+ 2.179
Pärnu	20.330	18.499	+ 1.831
Põltsamaa	2.537	2.100	+ 437
Rakvere	9.958	7.660	+ 2.298
Tapa	3.676	2.398	+ 1.278
Tartu	58.630	50.342	+ 8.288
Tõrva	2.541	1.810	+ 731
Turi	2.884	2.099	+ 785
Valga	10.665	9.455	+ 1.210
Viljandi	11.823	9.400	+ 2.423
Võru	5.398	5.077	+ 321
Kokku	321.116	276.982	+ 44.134

Üksikute linnade rahvaarvu võrdlusest kahel rahvaloendusel näeme, et arvatud välja Narva, kus leiame languse 12,6% võrra, ning Paldiski, rahvastikuvarv on tõusnud kõikjal. Keskmise ligi 16%-lise tõusu juures on rahvastikuvarv kasvanud: Tallinnas vaid 11,5%, kuid selle vastu Nõmmel 194,8%, Tartus 16,5%, Pärnus 9,9%, Viljandis 25,8% ja Valgas 12,8%.

Teistes, alla 10 tuh. elanikuga linnades, on tõusu erinevused ka suured.

Samuti on rahvastikuvarv tõusnud alevites, arvatud välja Kallaste, Kunda, Kärkla, Võõpsu ja hiljem Narva linnaga liidetud N.-Jõesuu; viimases on see langenud ligi 31% võrra.

Alevite rahvastik.

	1. III 1934.	28. XII 1922.	+ —
Antsla	1.541	914	+ 627
Elva	1.724	1.262	+ 462
Jõgeva	1.141	910	+ 231
Jõhvi	2.037	1.620	+ 417
Kallaste	1.585	1.627	— 42
Keila	967	789	+ 178
Kilingi-Nõmme	1.431	1.093	+ 338
Kunda	1.862	2.310	— 448
Kärdla	1.452	1.580	— 128
Mustla	927	677	+ 250
Mustvee	2.840	2.745	+ 95
Mõisaküla	2.221	1.909	+ 312
N.-Jõesuu	1.616	2.336	— 720
Otepää	2.006	1.777	+ 229
Sindi	1.850	1.607	+ 243
S.-Jaani	1.040	966	+ 74
Võõpsu	448	497	— 49
Kokku	26.688	24.619	+2.069

Maades aga leiame üldise ligi 3% languse juures rahvastikuarvu tõusu vaid Võrumaal 2,3% ja Petserimaal 2,4% võrra, mujal aga kõikjal languse, eriti suur on see Valgamaal — 9,2% ja Viljandimaal — 8,3%.

Rahvastik valdades.

	1. III 1934.	28. XII 1922.	+ —
Viru	106.508	108.435	— 1.927
Järva	48.783	50.734	— 1.951
Harju	87.526	90.243	— 2.717
Lääne	68.812	70.160	— 1.348
Saare	51.177	53.793	— 2.616
Pärnu	68.668	70.906	— 2.238
Viljandi	58.550	63.870	— 5.320
Tartu	112.761	119.885	— 7.124
Valga	25.813	28.425	— 2.612
Võru	75.636	73.920	+ 1.716
Petseri	60.255	58.835	+ 1.420
Kokku	764.489	789.206	— 24.717

Maju arvestati linnades 31.732, mis ületab 1922. a. arvu 35,2% võrra, alevites 5.315 — 45,7% tõusuga, valdades 160.897 — 21,0% tõusuga. Kortereid oli linnades 107.702 — tõus 36,4%, ja alevites 9.660 — tõus 41,3%.

Kuidas on kahe rahvaloenduse vahemikus muutunud korterite koostis, seda näitab alles andmete töötlemine, kuigi ka toodud protsendid, võrreldes rahvastikuarvu tõusuga, näitavad, et meie linnade korteriolud on paranenud.

2. RAHVASTIK.

Rahvastikult on Eesti väiksemaid riike Euroopas. Rahvastiku tiheduselt — 23,6 el. km² kohta — Eesti ületab küll Soome, Rootsi ja Norra, kuid arvestades kultuurkõlvulise pindala iseloomu, võiks siin elamisvõimalusi leida palju suuremaarvuline rahvastik. Rõhuv enamus — 67,8% el. — asub maal, 28,5% linnades ja 2,4% alevites.

Põlvenemiselt on Eesti rahvastiku koostis kaunis ühtlane. 1922. a. rahvaloendusel oli eestlasi 87,7%; vähemusrahvustena esinevad venelased 8,2%, sakslased 1,7%, rootslased 0,7% ja juudid 0,4%; ülejäänud väikeses osas on ülekaalus lätlased. Vähemusrahvustist venelased, rootslased ja lätlased asuvad peamiselt vastavil piirimail, sakslased ja juudid aga eeskätt linnades; seetõttu suurem osa sisemaad omab rahvastiku koostiselt peaaegu täiesti puht-eesti iseloomu.

Sooliselt meie 1934. a. rahvaloendus leidis Eesti elanikkude koguarvust mehi 47,0% ehk ümmarguselt 529 tuh. ja naisi 53,0% ehk 597 tuh., mistõttu iga 1000 mehe kohta tuli 1128 naist. Ka 1922. a. rahvaloendusel leidis mehi ja naisi samal %-määralt. Nii kõrget naiste ülekaalu, kui Eestis, ei leidu teistes sõjast osavõtnud riiges: ainult Prantsuses oli 1921. a. 1000 mehe kohta 1103 naist, mujal kõikjal alla selle. Soomes näiteks tuli (1928. a.) 1000 mehe kohta 1024 naist. Peale sõja, teiseks osaliseks põhjuseks naiste ülekaalule on, et naised elavad keskmiselt meestest vanemaks. Viimase rahvaloenduse tulemusis näeme arvatavasti samuti, kui 1922. aastal, et rahvastikku koormab vanemate naiste arv.

Ka rahvastiku vanuslik koostis on rahvastiku kasvu seisukohalt kaunis ebasoodus. 1922. a. oli 20—59-a. elanikke 53,3% rahvastikuarvust, 0—19-a. oli 34,6% ja 60-a. ja üle 12,1%. Pahe seisab selles, et ülalpeetavaist liig suur % langeb raukade arvele, kuna noore järeltuleva põlve osatähtsus on langenud madalale. Noorsoo osatähtsuse languse põhjustas juba möödunud sajandi viimasel veerandil alanud sündivuse langus. Raukade osatähtsus on aga tõusnud järjest paranenud tulunduslikust ja tervislikust olukorrast tingitud keskmise eluea pikenedisest.

Perekonnaseisult oli 1922. a. rahvaloenduse andmeil iga 1000 üle 15 a. vanusest elanikust: vallalisi 399, abielus 488, leski 111 ja lahutatuid 2.

Rahva tööala kohta meil seni kasutada olevad 1922. a. rahvaloenduse andmed erinevad praegusaja olukorrast tunduvalt, sest viimase rahvaloenduse järgi on tähelepanuväärselt kasvanud rahvastiku arv linnades, nimelt ligi 16% ja alevites üle 8%, kuna rahvastiku arv valdades kahanes. Seega on rahvas asunud maalt linnadesse, mille tagajärjel pidi kahanema põllumajanduses tegevate arv ja suurenema muudel aladel tegevate arv.

RAHVASTIK

1922. A. RAHVALOENDUSE ANDMEIL

PEREKONNASEIS

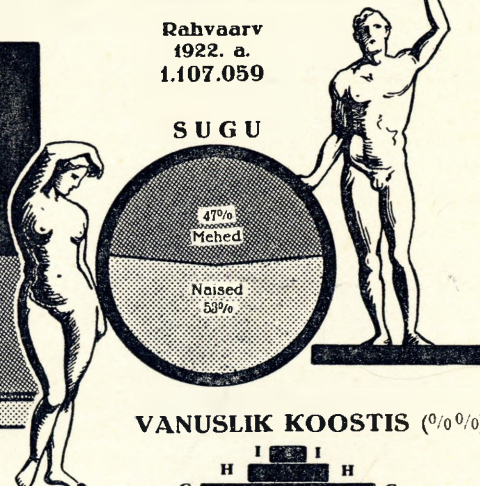
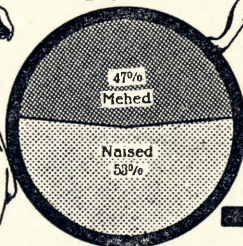
Vallalised — 54,7

Abielus — 36,7

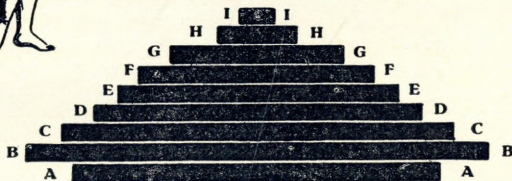
Lahulatud — 0,2
Lesed — 8,4

Rahvaarv
1922. a.
1.107.059

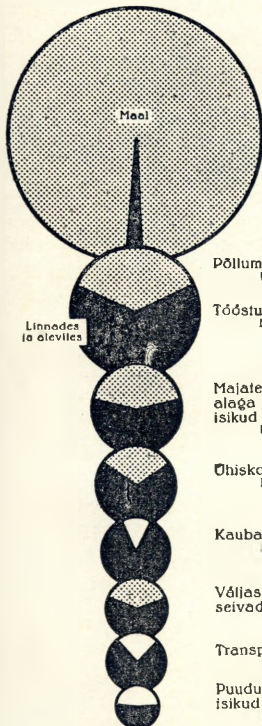
SUGU

VANUSLIK KOOSTIS (0/0 0/0)

I	— 80 a. ja van.	1,6
H	— 70—79 a.	3,4
G	— 60—69 a.	7,4
F	— 50—59 a.	9,9
E	— 40—49 a.	12,3
D	— 30—39 a.	14,0
C	— 20—29 a.	16,6
B	— 10—19 a.	19,8
A	— 0—9 a.	15,6

RAHVASTIKU ÜLD- JAOTUSTOOLADE JÄRGI (1000 el.)

M — maal, L — linnades ja alevites

Põllumajandus — 650,8
M — 98,2%, L — 68,5%

Tööstus — 168,5
M — 36,4%, L — 63,5%

Majateenliid, vahelduva töö-
oloaja ja mitmes tööharus töö-
isikud — 85,8
M — 43,2%, L — 56,8%

Õhiskondline tegevus — 61,7
M — 31,4%, L — 68,6%

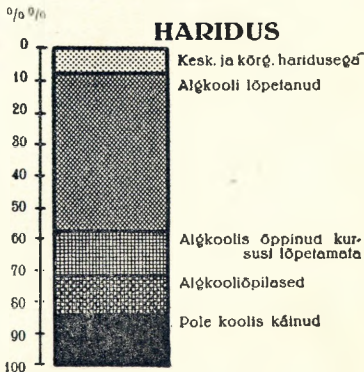
Kaubandus — 44,0
M — 14,4%, L — 85,6%

Väljaspool toodud tööharusid
seivad isikud — 39,6
M — 38,5%, L — 61,5%

Transpordi, side — 36,9
M — 24,4%, L — 75,6%

Puudulikult ülesant. tööoloaja
isikud — 20,8
M — 52,2%, L — 47,8%

HARIDUS

Rahva tööala ja ühiskondlik kihitus % 1922. a.

	Põllumajandus, metsandus, kalandus	Tööstus	Kaubandus	Transport ja side	Ühiskondlik tegevus	Majateenijad vahelduvalt ja mitmel alal tegevad	Väljaspool nimetatud tööharusid	Teadmata ja selgusetu	Kokku
Kõik elanikud . . .	58,8	15,2	4,0	3,3	5,6	7,7	3,5	1,9	100,0
Palgata töötajad perekonnaliikmed . . .	98,8	0,8	0,4	0,0	—	—	—	0,0	100,0
Iseseisva sissetulekuga kodanikud	44,5	18,8	4,6	3,5	8,4	11,8	6,9	1,5	100,0
Töötajast (ühes palgata töötajate perekonnaliikmetega) oli:									
Alaliselt palgalisi pidajaid peremehi . . .	15,7	3,8	8,2	1,3	—	—	—	1,1	11,3
Peremehi ilma alaliste palgalisteta	65,1	35,4	38,3	15,6	—	—	—	34,5	50,5
Töölisi ja teenijaid . .	18,8	54,8	32,1	62,2	24,5	100	—	28,8	32,4
Ametnikke	0,4	6,0	21,4	20,9	65,6	—	—	9,2	5,1
Vabakutselisi	—	—	—	—	9,9	—	—	0,2	0,4
Ilma ühiskondl. kihita ja teadmata kuuluvusega	—	—	—	—	—	—	—	28,2	0,3
Kokku . .	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	—	100,0	100,0

1922. a. andmete järgi oli põllumajandus valdavaks tööalaks, mis õigustab arvamist Eestist, kui põllumajanduslikust riigist, nimelt ümarguselt 59% rahvast sai tööd ja ülalpidamist põllumajandusest. Tööstuses — vabriku- ja käsitöö alal — oli ülalpidamist saajaid vaid 15%. Tabelis toodud arvudest selgub, et Eestis enamik rahvast saab küll ülalpidamist põllumajandusest, kuid iseseisva sissetulekuga kodanikkude arv muudel aladel kokku ületab siiski põllumajanduse.

Ühiskondlikult kihituselt esineb Eesti võrdlemisi kõrge tulundusettevõtete pidajate suhtarvuga: 61,8% kõigist töötajast, arvatud ühes aitajad perekonnaliikmed, kuulus peremeeste kihti; kuid siiski enamik neist oli n.-n. isetöötajad väikeettevõtjad — väikepõllupidajad, käsitöölised ja väikekaupmehed. Alaliselt palgalisi pidajate peremeeste kihti maal ja linnas kokku kuulus vaid 70.000 elan. ehk 11,3% töötajate kodanikkude üldarvust. Valdav enamus neist langeb põllumajanduse arvele.

3. SÜN DIVUS, SUREVUS JA ABIELLUVUS.

Vaadeldes rahvastiku arvu aasta 1. kuupäevaks, näeme kuni 1924. a. aluni iga aasta suuremaid muutusi. Aastavaheline rahvastiku muutumine ulatub 10—20.000 inimeseni. Eesti iseseisvuse algaastal oli suurem tagasimineku (10.000 in.), mille tekitajaks oli

sõda, suurendades surevust. Peale sõja algas rahvastiku hoogus kasv, peamiselt sisserännu arvel. Võõrsil, peamiselt N. S. V. Liidus viibivad Eesti kodanikud pöördusid tagasi kodumaale. 1924.—30. a. rahvastik ei suurene. Aastavahelised rahvastikuvarvu muutused püsivad 500—2.000 piires, kusjuures vaheldub kasv kahanemisega. Sel ajavahemikul looduslik juurekasv vaevalt suudab katta väljarännu, mis neil aastatel eriti võtab hoogu. 1930. a. alates aga rahvastik kasvas pidevalt ja kasv oli eriti hoogus 1932. a., ulatudes 4.395 inimeseni ehk 3,9 iga 1000 inimese kohta. Seda juurekasvu tuleb panna suurel määral loodusliku juurekasvu ja nimelt surevuse vähenemise arvele. Üldse on meil saanud tõsiasiaks, et ainult aastad, millal surevus madalam tavalisest, annavad tähelepanudava rahvastiku loodusliku juurekasvu. Rahvusvaheliselt kuulume madalama sündivusemääraga maade hulka, kuna surevus võrreldes Lääne- ja Põhja-Euroopa riikidega on kõrgem. Peale suurimat rahvastiku juurekasvu, nii looduslikku kui mehaanilist 1932. a., järgnes ebasoodus 1933. a. Sündivus läks tagasi, mille tõttu looduslik juurekasv oli märksa väiksem eelmisest aastast. Mehaanilise liikumise tagajärjel aga kahanes rahvastiku arv nii, et üldine kasv oli ainult 990 inimese ehk 0,9% võrra. Rahvastikuvarvu liikumises on tähelepanuväärne, et viimastel aastatel püsinud majanduslik surutis alles 1933. a. alates hakkab avaldama oma mõju.

Rahvastikuvarvu liikumine Eestis.

	Sündinud (ilma surm, sünnitute)	Surmud	Sündinute (+) või surmude (-) ülekaal	Rahva looduslik juurekasv või kahanemine ‰	Sisse sõltunud	Välja sõltunud	Sisse- (+) või väljasõitnute (-) ülekaal	Rahv. arvu kasv (+) või kahanemine (-) aasta jooksul	Rahva üldine juurekasv või kahanemine ‰	Rahvastiku arv 1. I
1919	18456	28800	- 10344	- 9,7	...	...	...	(- 10344)	(- 9,7)	1069344
1920	19625	21363	- 1738	- 1,6	19476	195	+ 19281	+ 17543	+ 16,4	1059000
1921	22067	17143	+ 4924	+ 4,5	46554	30288	+ 16266	+ 21190	+ 19,7	1076543
1922	22255	18401	+ 3854	+ 3,5	35879	30316	+ 5543	+ 9397	+ 8,5	1097733
1923	22347	16630	+ 5717	+ 5,1	39719	38068	+ 1651	+ 7368	+ 6,6	1107130
1924	21441	16918	+ 4523	+ 4,1	35330	35734	- 404	+ 2232	+ 2,0	1114498
1925	20445	16680	+ 3765	+ 3,4	35994	39219	- 3225	+ 540	+ 0,5	1116730
1926	19977	18047	+ 1930	+ 1,7	127405	130262	- 2857	- 927	- 0,8	1117270
1927	19705	19356	+ 349	+ 0,3	192690	194441	- 1751	- 1402	- 1,3	1116343
1928	20064	17785	+ 2279	+ 2,0	246551	247218	- 667	+ 1612	+ 1,4	1114941
1929	19110	20178	- 1068	- 1,0	260640	261378	- 738	- 1806	- 1,6	1116553
1930	19471	16610	+ 2861	+ 2,6	251182	251344	- 162	+ 2699	+ 2,4	1114748
1931	19509	18077	+ 1432	+ 1,3	237813	237351	+ 462	+ 1894	+ 1,7	1117445
1932	19742	16641	+ 3100	+ 2,8	202375	201081	+ 1294	+ 4395	+ 3,9	1119339
1933	18186	16462	+ 1724	+ 1,5	194818	195519	- 701	+ 1023	+ 0,9	1123734
1934	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1124757

¹⁾ Arvu saavutamisel on arvatud maha Eesti—Läti piiriõendamisel 1924. a. Eestile kadumaläänud elan. arv — 1887.

1000 elaniku kohta tuli:

	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Elus-tunde . . .	20,3	20,2	20,1	19,2	18,3	17,9	17,7	18,0	17,1	17,4	17,4	17,6	16,2
Surmasid . . .	15,8	16,7	15,0	15,2	14,9	16,2	17,3	15,9	18,1	14,9	16,2	14,8	14,7
Abiellumisi . . .	9,9	8,7	8,6	7,9	7,3	7,7	7,8	7,9	7,9	8,0	7,8	7,8	7,5

Sündivuse määr Eestis langes alates 1921. a. 20 pealt pikamisi, aga järjekindlalt iga aastaga, kuni jäi püsima 1926. a. 17-le 1000 el. kohta. 1926.—32. a. kõikus sündivus 17,1—18,0 vahel 1000 el. kohta. Viimasel 1933. a. aga langes sündivus tunduvalt — 16,2 elussündinut 1000 elaniku kohta, millist koeffitsienti pole olnud kogu iseseisvuse kestel. Ka 1934. a. esimestel kuudel jätkub sündivuse langus. Seda nähtust tuleb panna tõenäoliselt majandusekriisi arvele. Võrreldes sõjajärelsete aastatega on praegune ja kogu Eesti iseseisvuse aegne sündivus väga madal. Kuid mitte üksinda Eestis pole sündivus pealesõjaaegadel langenud, vaid sama näeme ka paljudes teistes Euroopa riikides.

Rahvuselt on kõige enam sündinud venelastel: 1000 elaniku kohta tuli 1933. a. 21,2; sellele järgnevad rootslased (1933. a. 16,6) ja eestlased (1933. a. 16,3), kuna muude rahvuste vastavad suhtarvud püsivad 9,6—11,9 ümber. Sarnane vahekord püsis väiksemate kõrvalekaldumistega ka varematal aastatel.

Ühiskondliku kihituse järgi on sündivus kõige suurem põllupidajail (1000 elaniku kohta 1927.—31. a. 19,3), selle järele töölistel ja teenijatel, ametnikkudel, isetöötajail tööstusekaubanduse ettevõtjail ja kõige väiksem palgalise tööjõuga tööstuse ja kaubanduse ettevõttelepidajail ning kapitalist elavail isikuil (1932. a. 3,7). Sündivuses näeme tõusu ainult tööliste ja teenijate ja vähe ka põllupidajate juures.

Vanemate vanus. Üle $\frac{1}{3}$ (82,1%) laste isadest kuulub (arvates 1927.—31. a. keskmise järgi) aastatesse 25—44, sealjuures on 49,6% isadest aastates 25—34 ja 32,5% 35.—44. aastates. Emade vanus liigub peamiselt 20—40 a. vahel, neis aastates on 90,3% kogu emadest. Viimastel aastatel on märgata tendentsi vanemate noorenemise poole. Üldse algab isade vanus 18 a. ja emade alla seda. Isa keskmine vanus ulatub 35 a. ja ema oma 30 a. lähedale, millist vanust tuleb lugeda läbistikku kõrgeks.

Aastaja järgi võib märgata sündivuses teatud järjekindlust: sündide arv on sagedam jaanuarist kuni maini ja siis veel juulis ja septembris. Ülejäänud kuudel on sündivus märksa madalam. 5 a. keskmise järgi (1927.—31) oli päevane sündide arv, võttes 100-ks päevase keskmise aastas, jaanuarist kuni maini 102—105, juulis ja septembris 102 ja ülejäänud kuudel 93—98.

Sooline vahekord on sündinuil kogu aeg poiste kasuks. Iga 1000 tüdruku kohta sündis poisse ajavahemikul 1927.—31. a. 1038 (1931. a.) kuni 1061 (1930. a.); seega sündinute sooline vahekord on meil võrdlemisi rahuldav, kuigi ei vasta täiel määral neile nõuetele, mis seab üles liig suure naiste ülekaaluga rahvastiku koostis.

Mitmikute sündimise koefitsiendid on meil võrreldes välisriikidega kõrged: iga 1000 sünni kohta 1927.—31. a. tuli kaksikuid 14,4 ja kolmikuid 0,3.

Surevus. Surevuse määr üksikutel aastatel osutab suurt kõikumust. Enamikul aastatel näib, et madala (meie oludes) surevusega aastale järgneb ikka kõrgem, kusjuures 1921. a. peale on surevus kõikunud $14,8\%$ ja $18,1\%$ vahel. 1933. a. jätkus surevuse langus, kuid ainult ühe punkti võrra, andes kõige madalama surevuse koefitsiendi (14,7) kogu iseseisvuse aja kestel. Aasta varem oli surevuse langus 16,2-lt 14,8-le. Üldiselt võime panna tähele, et surevus iseseisvuse aja kestel peale vabadussõda on märksa väiksem kui varematel aastatel. Nii näiteks aastatel 1910—13 tuli 1000 elaniku kohta 18,4, 1901.—1908. a. 19,1 ja 1888.—1889. a. 22,2 surmajuhtu. Senist surevust meil tuleb suhteliselt sündivusele lugeda kõrgeks; ka on see kõrgem võrreldes riikidega, kellel Ees-tile sarnane madal sündivus.

Keskmine päevane surevus kuude järgi, võttes 100-ks keskmise päevase surevuse aastas, oli alati suurem jaanuarist juunini, kusjuures nende hulgas veebruaris ja märtsis on päevane surevus kõige suurem aastas. Juunist kuni augustini enamjaolt langeb surevus, augustis näib olevat surevus meil kõige madalam ja septembriga algab jälle tõus, jõudes haripunkti veebruaris ja märtsis.

Surnute vanus keskmiselt viie aasta, 1927—31, jooksul ulatub meestel 46,0 ja naistel 50,2 a. Suurema arvu surnuid annavad üldiselt imikud ja raugad.

Perekonnaseisu järgi oli 5 a. jooksul (1927.—31.a.) enamused meessurnuist (59,7%) abielus, vallalisi oli 22,1%, leski 17,8% ja lahutatuid 0,4%. Naissurnute hulgas on aga ülekaalus lesed, kuna eelpool nägime, et naised surevad kõrgemas vanuses kui mehed. Leskede % naissurnute hulgas ulatub 48,3%, abielulisi oli 29,6, vallalisi 21,8 ja lahutatuid 0,4%.

Ühiskondlikult kihituselt osutub surevus keskmiselt viie (1927.—31. a.) aasta jooksul kõige suuremaks tööstuse ja kaubanduse ettevõttepidajail ning kapitalist elavail ($14,6\%$), selle lähedal püsib ka põllupidajate surevus; kõige madalam on surevus ametnikkude keskel ($9,0\%$).

Rahvuselt on surnute hulgas ligi $\frac{9}{10}$ eestlasi, ülejäänud osas on ülekaalus venelased. Viimastel aastatel on märgata eestlaste surevuse alanemise tendentsi venelaste arvel.

Abielluvus. Abiellumiste määr kõigub meil 1924. a. alates 7,3—8,0 vahel iga 1000 elaniku kohta, mis näib olevat meile harilik ja milline määr ka lähedane rahvusvahelisele keskmisele. Iseseisvuse algaastatel 1921.—23. a. oli abielluvus märksa sagedam viimasest ajast, abielluvuse koefitsient oli siis 9,9—8,6 iga 1000 elaniku kohta. Viimasel ajal, 1924. a. peale kuni senini on aga abielluvus siiski sagedam kui enne maailmasõda, vastavad koefitsiendid olid siis: 1914. a. 6,5; 1910—1913 — 7,3; 1901—1908 — 6,8; 1888—1889 — 7,1; 1933. a. langes abielluvuse koefitsient $7,5\frac{0}{100}$ -ni eelmise aasta $7,8\frac{0}{100}$ asemel, mida tõenäoliselt tuleb panna majandusliku surutise arvele.

Maades ja linnades pole abielluvuse määr kaugeltki ühtlane. Linnad on abielluvuse sageduse poolest maadest ees. Seejuures väärib tähelepanu abielluvuse jätkuv langus linnades suuremate linnade, nagu Tallinn, Tartu ja Pärnu, mõjutusel. Kõrgem abielluvus linnades on tingitud kõrgest täisealiste % rahvastikus.

Abiellunute vanuseks oli 5 a. (1927.—31.a.) andmeil keskmiselt meestel 30,8 ja naistel 26,7. Keskmiselt vanuselt on naine mehest noorem 4,1 a. võrra, mis, pidades silmas ideaalset abielupoolte vanusvahet, tuleb lugeda võrdlemisi soodsaks vanusvaheks. Meeste keskmine vanus on viimastel aastatel järjekindlalt langenud; kuid ainult 0,5 a. piires. Sellest näeme, et abiellujate keskmine vanus omab püsiva taseme, millest võib järeldada abiellumise peategurite püsivat iseloomu. Abiellunute koosseis vanusrühmilt näitab, et alla 20 a. (1,0%) ja samuti raugaeas üle 60 a. (1,3%) abiellunuid mehi on väga vähe. Naised abielluvad nooremalt: kuni 20 a. abiellunuid oli 10,1% keskmiselt 5 a. kohta.

Endise perekonnaseisu järgi oli abiellujaid mehi 5 a. (1927.—31.a.) jooksul keskmiselt: vallalisi 89,1%, leski 7,6% ja lahutatuid 3,3%; naiste vastavad arvud olid 93,2%, 4,3%, 2,5%.

Ühiskondlikult kihituselt oli 5 a. (1927—31) keskmise järgi abielluvus kõige suurem ametnikkude juures — $13,8\frac{0}{100}$, mis aga 1932. a. järsult langes $11,6\frac{0}{100}$ peale $13,8\frac{0}{100}$ pealt 1931. a., tõenäoliselt teenistusvahekordade korraldamise seaduse maksimahakkamise läbi, mis ühel abielupooltel keelab riigiteenistuses olemise, kui teine abielupooltest saab üle 140 kr. palka. Kõige madalam on abielluvus tööstus- ja kaubandusettevõtete pidajate juures, nimelt $4,5\frac{0}{100}$; põllupidajate abielluvus ulatub 6,0 iga 1000 elaniku kohta ja väike-ettevõtete pidajail ja töölistel ning teenijatel on abielluvuse koefitsient 9,7 ja $9,2\frac{0}{100}$.

Keskmine päevane abielluvus on järjekindlalt kõige suurem detsembris — jõulupühade, kui traditsioonilise

abiellumise aja tõttu. Teiseks abiellumise tõusuperioodiks on kevad, kuid aastate järgi erinevate kuudega, mis oleneb suurel määral kevad- ja suvipühade liikumisest. Kõige madalam abielluvus on jaanuaris ja üldse perioodil juulist — novembrini.

Abielude lõppemisi oli iga aasta vähem kui abielu sõlmimisi. Peamiselt (88% — 1932. a.) lõppesid abielud surma läbi, lahutuste osatähtsus, vaatamata tunduval kasvule viimastel 1932. ja 1933. a., jääb surma läbi lõppemiste kõrval tähtsusetuks. Iga 100.000 elaniku kohta oli 1932. a. 71,7 abielulahutust.

4. RAHVALIIKLEMINE ÜLE PIIRI JA VÄLJARÄND.

Rahvaliiklemisest üle piiri (v. tab. lhk. 14) 1920. a. alates kuni senini võib igal ajastul valitseva iseloomuliku ülekaaluka tunnuse tõttu rühmitada kolme suurde perioodi: I 1920.—23. a. opteerimisperiood, II 1924.—30. a. emigratsiooni ehk väljarännu periood, III 1931.—32. a. immigratsiooni ehk sisserännu periood; 1933. a. ületab jälle väljasõitnute arv sissesõitnute arvu 701 inimese võrra. Üldine üle piiri liiklemine on arenenud kasvavalt kuni 1929. a., peale tähendatud aastat algab järjekindel kahanemine aastast aastasse kuni senini. Üleilmlik majanduslik surutis avaldab nähtavasti rahva ülepiiri liiklemisele otsesest mõju. See peegeldub eestlaste sõitude languses välisriigesse ja kõigi Eestit külastanute välismaalaste, eriti aga Läti ja Soome kodanikkude, arvu languses.

Kogu ülepiiri sõitjate hulgas oli viimastel aastatel ligi 56% eestlasi, 32—33% lätlasi ja 3% ümber soomlasi. Sellest selgub, et eestlased külastasid Lätit ja Soomet märksa suuremal arvul, kui sealsed kodanikud meid.

Eestlaste ülepiiri liiklemine ja väljaränd.

	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Väljarännanud	2322	1293	1439	1005	644	328	453
Väljpassiga sissesõitnud eestlasi	10960	11549	11687	9979	8734	6 528	6561
Väljasõitnud	12887	12888	12642	10171	8430	5 984	6405
Vahe (+ —)	—1927	—1339	— 955	— 192	+ 304	+ 544	+ 156
Eesti kodan. sissesõit.	110032	141176	145129	144434	132258	116759	110750
Väljasõit.	111885	140222	145321	144673	131318	115698	111561
Vahe (+ —)	—1853	+ 954	— 192	— 239	+ 940	+1061	— 811

Väljaränd on meil viimastel aastatel suuresti vähenenud. Tervet maailma haaranud majandusekriis ja töötaolek on sundinud riike asuma sisserännu piiramisele, kas otsese keelu või välismaalastele tööleidmisvõimaluste kõrvaldamise läbi. Ka mõjus kahandavalt

viimaste aastate väljarändajate arvule peale sõja Eestisse jäänud vene emigrantide maalt lahkumine varematal aastatel. Mitte üksinda väljarändu pole piiranud majanduslik surutis, vaid ka juba varem väljarännanud on pidanud pöörama tagasi, nagu näitavad välispassidega sisse- ja väljasõitnud eestlaste arvud. Tagasisiirdujad on suures osas meremehed ja tööleidmise lootusega väljarännanud. Tähelepanav arv on aga ka neid, kes juba olnud välismaal pikemaajaliselt ja seal teeninud. Viimased, eriti P.-A. Ühendriikidest, tagasitulijad on enam-vähem kapitaliga inimesed, mis meie maksubilansile eriti soodus.

Väljarännu hooajal ja ka viimastel aastatel siirduti enamjaolt Euroopa riigesse (ligi pooled väljarännu hooajal ja $\frac{2}{3}$ viimasel aastal). Väljarändajad vanuselt osutuvad suures enamikus tööjõulisteks kodanikkudeks, kellega kaasa lähevad nende lapsed ja mõnikord ka vanemad. Kutseala järgi oli viimasel aastal kõige enam meremehi, sellele järgnevad õppinud töölised ja muud.

5. TERVISHOID.

Sündivus Eestis 1924. a. peale näitab kogu aeg vähenemise tendentsi. Nii oli 1924. a. sündivuse koefitsient 19,2 ja 1933. a. 16,2, seega vahe 3,0. Nimetatud langus on pea järjekindel. Surevus vaadatud samaselt ja samul aastail näitab ainult mõnepunktilist kõikumist suurenemise ehk vähenemise suunas.

Võrreldes sündivust ja surevust teiste Euroopa riikidega, näiteks 1928 a., näeme, et nimetatud aastal oli meil sündivuse koefitsient 1000 elaniku kohta 18,0 ja surevuse koefitsient 15,9 ja samal aastal olid vastavad koefitsiendid Poolas 32,5 ja 16,7, Itaalias 26,1 ja 15,6, Ungaris 25,7 ja 17,2, Lätis 22,2 ja 15,1, Soomes 21,2 ja 14,5, Rootsis 16,2 ja 12,0 Inglises 16,7 ja 11,7, Šveitsis 17,5 ja 12,0 ning Norras 18,0 ja 10,6. Siit näeme, et meist sündivuse poolest madalamal on Rootsi 1,8 punktiga, Inglise 1,3 punktiga ja Šveitsi 0,5 punktiga, ent nimetatud maades on surevus tunduvalt madalam kui meil.

Surmapõhjusist 10.000 elaniku kohta üle riigi 1930 kuni 1932 a. olid esikohal ja sagedamaiks raudnõtrus (26—31 punktiga), siis nakkuse- ja parasitaarsete haiguste rühm, arvatud ühes ka tuberkuloos (25—29 punktiga). Neile järgnevaiks suuremaiks rühmadeks olid vereringeelundite haigused (15—18), erkonna ja meelteelundite haigused (15—16) ja hingamiselukonna haigused (10—13), vähktõbi ja teised pahaloomulised kasvaja (10—11) ja seedimiselukonna haigused (9—11). Surevus tuberkuloosi on 1930—32 a. püsinud enam-vähem ühel ja samal tasemel kõikudes ainult ühe ehk kahe punkti võrra suurenemise või vähenemise suunas. Seejuures on tuberkuloosi haigestumiste arv

langenud suuresti. Nii registreeriti 1930 a. 10.000 elaniku kohta Eestis 42,0 uut tuberkuloosi juhtu, 1931 a. 33,9 juhtu, 1932 a. 31,1 juhtu ja 1933 a. 31,8 juhtu, seega vähenes uute juhtude arv 1930 a. kuni 1933 a. 10,2 võrra.

Imikute surevus 1930.—32 a. annab 1000 sündinu kohta järgmised koefitsiendid: 1930 a. 100,1, 1931 a. 102,8 ja 1932 a. 96,8. Nii avaldub siin tunduv vähenemine ja seda peamiselt hinnanguliselundkonna ja nakkuse- ning seedimiselundkonna haiguste arvel.

Möödunud 4 aasta kestel registreeriti üle riigi arstidelt s u n d u s l i k u l t teatataavaid haigusi 38 291 juhtu, neist nakkusehaigusi 16 293 ehk 42,6%, siis tuberkuloosi 6 451 ehk 16,8% ja suguhaigusi 15 547 ehk 40,6%. Nende aastate jooksul registreeritud haigusjuhtude arv näitab 1930 a. peale suurt langust; nii oli 1930 a. registreeritud 14 021 juhtu ehk 36,6%, 1931 a. 8 680 ehk 22,7%, 1932 a. 7 559 ehk 19,7% ja 1933 a. 8 031 ehk 21,0%. Nagu näha olid neil aastail tähtsamateks nakkusehaigusteks sarlakid, kõhutüüfus, leetrid, difteeria ja silmamarjad. Taudina esinesid sarlakid, kõhutüüfus ja difteeria. Üldse on näha, et leetritaud oli peamiselt 1930. a — 66,6% kõigist nakkusehaiguste juhtudest, kuna järgmisel, s. o. 1931. a., oli 26,5% ja siit peale väheneb järjekindlalt, seevastu aga sarlakite levik 1931. a. suureneb, nii oli 1930. a. 12,6%, 1931. a. 27,7%, siis 1932. a. 39,4% ja 1933. a. 54,5%. Ka kõhutüüfus on 1930. a. peale kuni 1932. a. suurenenud ja 1933. a. alates väheneb.

Registreeritud s u g u h a i g e t e üldarv 10.000 elaniku kohta Eestis 1928—32. a. näitab 1929. a. peale järjekindlat languse tendentsi. Nii oli üleriiklikult registreeritud suguhaiged 1929 a. 43,7‰, 1932 a. 31,1, seega vahe 12,6, mis näitab kaunis suurt suguhaigete arvu vähenemist kolme aasta kestel. Selleks on mõjunud kaasa ka asjaolu, et 1930 a. jaanuarist peale riigi kulul maksuta ravi antakse ainult puudustkannatavatele suguhaigetele.

Eelpool toodud andmeil võib täheldada järjekindlat tervishoiuolude paranemist. Nii võime nentida üleriiklikku surevuse vähenemist, samuti vähenemist surevuses nakkusehaigustesse ning imikute surevuses. Ent endiselt ühel ja samal tasemel püsib järjekindlalt surevus tuberkuloosi, mille vastu võitlemiseks peab eeskätt panema suurt rõhku.

Kahtlemata on suurelt mõjutanud tervishoidliku olukorra paranemist aast-aastalt suurenenud arstiabi võrk. 1934 a. alul oli meil registreeritud üleriiklikult 921 arsti, 370 ämmaemandat, 482 õde, 170 masseerijat, 54 haiglat, 64 ambulatooriumi, 36 nõuandekohta, 5 kopsuhaigete sanatooriumi, 11 vesiravilat ja 4 leprosooriumi ning 210 apteeki.

Surmapõhjused 1930.—32. a.

	Üldarv			10 000 elaniku kohta		
	1930	1931	1932	1930	1931	1932
Nakkuse- ja parasitaarsed haigused	3047	3229	2793	27	29	25
Sellest — Tuberkuloos	2061	2280	2086	18	20	19
Vähktõbi ja teised kasvavad	1089	1090	1193	10	10	11
Sellest — Cancer ja teised pahaloomulised kasvavad	958	949	1034	9	8	9
Reumaatilised, toitumuse, sisesekretsiooni ja teised üldised haigused	138	169	134	1	2	1
Vere ja vereringe-elundite haigused	46	50	47	—	—	—
Kroonilised mürgitused ja intoksikatsioonid	17	20	15	—	—	—
Erkkonna ja meelte-elundite haigused	1637	1761	1772	15	16	16
Vereringe-elundite haigused	1725	2009	1954	15	18	17
Hingamiselundkonna haigused	1292	1472	1083	12	13	10
Seedimiselundkonna haigused	1184	1079	1012	11	10	9
Kuse- ja suguelundkonna haigused	425	372	428	4	3	4
Raseduse, sünnituse ja lapsevoodi haigused	96	83	67	1	1	1
Naha- ja rakuskoehaigused	46	35	23	1	—	—
Luu- ja liikumiselundite haigused	29	43	29	—	—	—
Kaasasündinud arenemishäired	16	21	16	—	—	—
Imikute haigused	311	336	366	3	3	3
Raukusnõtrus	2868	3470	2999	26	31	22
Vägivaldne ja õnnetusjuhuslik surm	847	875	824	7	8	7
Surm teadmata põhjusil	1797	1963	1886	16	18	17
K o k k u	16610	18077	16641	149	162	148

Sunduslikult registreeritavad haigused 1930.—33. a.

	Üldarv			
	1930	1931	1932	1933
Kõhutüüfus	358	329	593	559
Paratüüfus	166	143	105	130
Plekitüüfus	—	—	—	—
Korduv palavik	—	—	—	—
Soopalavik	—	—	1	—
Rõuged	—	—	—	—
Leetrid	5112	859	40	46
Sarlakid	967	901	970	1586
Difteeria	842	762	515	353
Verine kõhutõbi	—	16	3	1
Pidalitõbi	16	13	17	16
Unehäigus	—	1	8	2
Epideem. ajukelme meningiit	14	12	23	17
Silmamarjad	203	210	186	198
K o k k u	7678	3246	2461	2908
Tuberkuloos	1651	1647	1606	1547
Suguhaigused	4692	3787	3492	3576

6. HARIDUS.

1922. a. I rahvaloenduse andmete järgi (II rahvaloenduse andmed pole võetud veel kokku) oli meil 15-a. ja vanemate elanikkude kirjaoskuse tase kaunis kõrge, nimelt 88,3% (1881. a. rahvaloendusel oli lugeda ja kirjutada oskajaid vaid 40% ümber). Praegusel ajal peaks meil kirjaoskuse protsent olema veelgi kõrgem, kuna I rahvaloendusel oli palju kirjaoskamatuid vanemate hulgas, kes nüüd surnud; juuretulevad noored peavad aga kõik olema kirjaoskajad, kuna meil algkool sunduslik. Rahvusvaheliselt kuulusime juba I rahvaloenduse ajal oma rahva kirjaoskajate poolest kõrge tasemega maade hulka.

Koolid Eestis jagunevad nende iseloomult nelja pearühma, millest igaüks moodustab vastavate alajaotustega omaette võrgu, ja need oleksid: 1) algkoolivõrk, 2) keskkoolivõrk, 3) kutsekoolivõrk ja 4) kõrgemate koolide võrk.

Kõiki koole kokku, arvatud ühes ka alatised kursused ja kooli iseloomuga õppetöökojad (kutsekoolide rühmas) oli üleriiklikus koolivõrgus 1930./31. õ.-a. 1509; iga 10.000 elaniku kohta tuleb 13,5 kooli ja 100 km² territooriumile 3,2 kooli. Õppis kõigis kooles kokku 133.101 õpilast (ümmarguselt $\frac{1}{3}$ meie rahvastikust), mis annab kooli kohta 88, iga 10.000 elaniku kohta 1191 õpilast. Õpilaskonnas ja õpetajaskonnas on meessool ülekaal: iga 100 naissoost õpilase kohta tuleb 104,7 meessoost õpilast ja 100 naisõpetaja kohta 114,7 meesõpetajat. Õpetajaid oli üldse üle riigi 5.663.

Algkoolivõrk. Algkoolivõrku kuuluvad üldhariduslikud 6-kl. sundalgkoolid ja mittesunduslikud 1--2-klassilised täienduskoolid, mis määratud õpilasile, kes peale sundalgkooli kursuse lõpetamist ei astu kesk- või kutsekoõli. Samuti kuuluvad algkoolide rühma õhtualgkoolid täiskasvanuile ja üldharidusliku algkooli õppekava piires töötavad defektsete koolid (kurtummade, kurikalduvustega laste, pimedate).

Oli viimastel aastatel:

	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
sundalgkoole	1 292	1 261	1 259	1 253
klasse	6 261	6 456	6 570	6 628

Koolide arv vähenes viimase 3 a. jooksul 39 võrra, klasse tuli aga juure sama aja jooksul 367 ehk 6%. Klasside juurekasv on tingitud peamiselt kuueaastase koolisunduse maksmapanekust. Sundalgkoolide võrgu tihedust 1932./33. õ.-a. näitavad järgnevad arvud: iga 100 km² territooriumile tuli 2,6 kooli, 10.000 elaniku kohta 11,1 kooli. Algkoolivõrgus oli 1932./33. õ.-a. eraalgkoole ainult 24 ja avalikke koole 1 229. Kogu sundalgkoolide arvust 1.253 asus maal 1 123 ja linnades 130 kooli.

Õpilaste arv 1932./33. a. oli algkooles üldse 112 986, neist maakooles 75,8% ja linnakooles 24,2%. Kooliealisele lapsele (7—8 a. van. alates kuni algkooli kursuse lõpetamiseni või mitte-lõpetamiseni korral kuni 16 a. vanuseni) on õppimine algkoolis sundlik. Koolikohustuse alla kuuluvatest lastest jääb aga iga aasta väike arv õpetuseta, see arv oli 1931./32. õ.-a. linnades 0,7% ja maal 2,2%. Õpilasi vanuses 8—14 a. oli 1931./32. a. 93%, alla 8 aasta 1,9% ja üle 15 a. 5,1% õpilaste üldarvust.

Algkoolide ülalpidamiseks vajalised summad saadakse ligi $\frac{2}{3}$ ulatuses riigilt. Viimase 1932./33. õ.-a. kulu oli 6 427 089 kr. eelmise aasta 7 192 357 kr. vastu. Vähenemine 11,9% ulatuses saavutati peamiselt õpetajate palkade ja majanduskulude arvel. Üldse läheb kuludest suurem osa (1932./33. õ.-a. 71%) õpetajate palkadeks. Kuna viimastel aastatel õpilaste arv koolides tõusnud, kooli ülalpidamiskulud aga vähenenud, on kulu ühe õpilase peale kahtunud, ulatudes keskmiselt ühe õpilase kohta 1932./33. õ.-a 57,50 kr. eelmise aasta 66,56 kr. vastu.

Õpetajate arv oli 1932./33. õ.-a. algkooles kooli nimekirjade järgi 3 917, neist linnades 1 196, maal 2 721. Mitmes koolis töötajad õpetajad esinesid korduvalt ja mitme kooli nimekirjas, nii et tegelik õpetajate arv on väiksem linnades ligikaudu 20—25%, maal 1—2%.

Keskkoolivõrk. Üldhariduslik keskkool moodustab ühtluskooli teise järgu.

1932./33. õ.-a. lõpul töötas üle riigi 69 keskkooli, arvatud kaasa ka 2 pedagoogiumi; aasta varem oli 76 kooli.

69 keskkoolist asus linnades 65 ja maal 4. Iga 10.000 elaniku kohta tuli 0,6 keskkooli. Keskkoolist oli erakooli 25. Keskkooles õppis 1932./33. õ.-a. 12 275 õpilast (1931./32. — 13 258). Keskkoolis on tüdrukud ülekaalus, neid oli 1931./32. õ.-a. 52,7% ja 1932./33. õ.-a. 51,6% õpilaste üldarvust.

Keskkoolide ülalpidamiseks vajalikud tulud saadakse peamiselt riigilt ja õppemaksust. Viimasel (1932./33. õ.-a.) saadi riigilt 44,5% ja õppemaksust 36,9%, omavalitsustelt 8,9%, seltsidelt ning eraisikutelt 7,6% ja muudest allikatest 2,1% kogu tuludest. Kogusummas kulutati keskkoolide ülalpidamiseks 1932./33. õ.-a. 1 848 708 kr., eelmisel aastal 2 184 891 kr. Palgakulu omab suurema osatähtsuse keskkooli väljaminekuis, nimelt 1932./33. õ.-a. 76,9%. Ühe keskkooli õpilase peale kulutati keskmiselt 1932./33. õ.-a. 135,6 kr., aasta varem 150,1 kr.

Õpetajaid oli tegeliku õppetöö alul kõigis keskkooles kooli nimekirjade järgi 1932./33. õ.-a. 1 136 (1931./32. õ.-a. 1 249). Kuna aga mitmes koolis töötajad arvestatakse korduvalt, on tegelik õpeta-

jate arv tunduvalt — 20% kuni 25% — väiksem kui seda näitavad koolinimekirjad.

Kutsekoolidevõrk. Kutsekoolide võrgus arvestatakse põllumajanduslikud, tööstuslikud, kaubanduslikud, kunsti ja muud, eelmistesse liikidesse mittekuuluvad, kutsetehnilised koolid, kursused ja õppetöökojad.

Põllumajanduslikud ja tööstuslikud koolid on kutsekoolide võrgus kõige arvukamad.

Põllumajanduslike koole oli meil 1932./33. õ.-a. 31, neis 56 klassi 1112 õpilase ja 108 õpetajaga. Õpilaste arv põllumajanduslikes kooles kasvas viimase 5 a. jooksul 948-lt 1112-le ja seda põllumajanduslike erikoolide arvel, kuna puhtpõllutöökooles, nii alg- kui keskkooles avaldub teatud tagasimineku õpilaste arvus. Õpilasi tuli keskmiselt ühe põllumajandusliku kooli kohta 36.

Tööstuslike koole, kursused ja õppetöökojad arvestamata, oli Eestis 1932./33. õ.-a. 31 — 3416 õpilase ning 424 õpetajaga. Siia hulka kuulusid: kunsttööstuskool (1), kesktehnikum (1), tööstuskoolid (9), tööstusõpilaste koolid (8) ja naiskutsekoolid (12). Õpilasi tuli keskmiselt ühe tööstusliku kooli kohta 110. Tehnikumis ja tööstuskooles õpivad ainult poisid. Kunsttööstuskoolis on tugevas ülekaalus nais- ja tööstusõpilaste kooles meesõpilased.

Kaubanduslike koolide rühmas esinevad ka merekoolid. Arvult oli mõlemaid kokku (kursused arvestamata) 1932./33. õ.-a. 7, neis 26 klassi 717 õpilasega. Peale kaubanduslikoolide tegutsesid Tallinnas veel kooli iseloomuga alalised kaubanduslikud kursused, milliseid oli arvult 3.

Kunstikoolide oli meil 1932./33. õ.-a. 9, mille hulgas muusika-, teatri- ja kujutavate kunstide koolid.

Kõrgemad koolid. Kõrgemaid koole, kuhu sissepääs on võimaldatud ainult isikuile, kes lõpetanud üldharidusliku keskkooli, on meil 2, nimelt ülikool Tartus ja kõrgem tehnikum Tallinnas. Üliõpilasi oli Tartu ülikoolis 1. XII 1933 a. 2835, 1926. a. aga 4651, millest näha, et üliõpilaste arv väheneb tunduvalt. Tartu ülikooli on lõpetanud Eesti iseseisvuse ajal kuni 1. XII 1933 2721 meest ja 916 naist, üldse seega 3637 isikut. Üliõpilaste arvult on olnud ja on ka praegu kõige suurem õigusteaduskond, mahutades ligi poole üliõpilaskonnast. Järgmine suuruselt oli 1933. a. arsti — (19,5%), siis filosoofia teaduskond 11,9%. Üliõpilaskonnas on enamus — ligi $\frac{2}{3}$ koguarvust — meestel.

Tehnikumis õppis 1933. a. 31. XII 225 isikut. Tehnikumis, samuti kui ülikoolis, viimastel aastatel üliõpilaste arv väheneb. Naisi õpib tehnikumis hoopis vähe, 1933. a. XII oli neid ainult 6 üliõpilaskonna koguarvus.

Üleriiklik koolivõrk 1930./31. õ./a.

	Koolid		Õpilased				Õpetajad	
	Koolide arv	Koole 10 000 elan. kohta	Õpilaste arv	100 naissoost õpilase kohta tuleb mees- soost õpilasi	Õpilasi 10 000 elan. kohta	1 õpilase peale elanikke	Tegevik õpetajate arv	100 naissoost õpetaja kohta tuleb mees- soost õpetajaid
I. Algkoolid . . .	1332	11,9	108089	104,3	967	10	3791	8,60
Sellest:								
Sundalgkoolid	1261	11,3	105414	105,7	943	11	3594	86,7
Täiendusekoolid	63	0,6	1899	31,4	17	588	156	56,0
Õhtualgkoolid	2	0,0	405	255,3	4	2759	8	*)
Defektsete koolid	6	0,0	371	240,4	3	3012	33	153,8
II. Keskkoolid . .	77	0,7	14919	90,6	134	75	951	162,0
Sellest:								
Gümnaasiumid	74	0,7	14409	90,4	129	78	899	161,3
Õpet. seminarid	3	0,0	510	94,7	5	2191	52	173,7
III. Kutsekoolid .	98	0,9	6180	98 0	55	181	568	170,5
Sellest:								
Põllumajand. koolid	33	0,3	1056	113,3	9	1058	128	156,0
Tööstuslikud koolid	38	0,3	2946	101,9	26	379	248	125,5
Kauband. koolid	12	0,1	907	67,0	8	1232	72	350,0
Kunstikoolid	9	0,1	943	81,3	9	1185	82	203,7
Mitmesugused muud	6	0,1	328	215,4	3	3407	38	442,9
IV. Kõrgemad koolid	2	0,0	3913	236,7	35	286	353	1,207,4
Sellest:								
Ülikool	1	0,0	3474	201,6	31	322	321	1,0 8,9
Tehnikum	1	0,0	439	4290,0	4	2 545	32	*)
Kokku .	1509	13,5	133101	104,7	1191	8	5663	114,7

7. TÖÖLUD.

1922. a. 28. detsembri rahvaloenduse järgi oli töötajaid isikuid, kes rahvamajanduslikus tootmises saavutavad enesele sissetulekut iseseisvalt või tasuta kaasatöötaja perekonnaliikmena, mehi 337 441 ja naisi 287 501, kokku 624.942 inimest. Seega töötajaid oli tol ajal 56,5%, kuna 43,5% kuulus mittetöötajate, s. o. ülalpeetavate rühma, arvatud ühes kodumajapidamises tegevad perekonnaliikmed.

Töötajast rahvastikust oli palgalisi ümmarguselt 235 000 ehk 40%.

Kuna 1934. a. rahvaloenduse eelkokkuvõtte andmed näitavad rahvastiku kasvu linnades ja alevites, maal aga rahvastiku kahenemist, siis võib oletada kahe rahvaloenduse vaheajal (1922—34) ebakindlast palgatööst ülalpidamist saajate arvulist kasvu.

Üksikutes tööharurühmades palgalised esinevad arvult erineva osatähtsusega. Põllumajandus, kus 1929. a. põllumajandusliku üles-

*) Kõik õpetajad meessoost.

kirjutuse järgi oli peremehi ühes palgata töötajate perekonnaliikmetega kokku 82,4% ja palgalisi 17,6%, on ühiskondliku kihituse poolest ühtlane rühm. Tööstuses palgalised moodustavad kandvama osa — 1922. a. andmeil ümmarguselt 60%. Edasi, kaubanduses oli palgalisi 65% ning transpordi ja side alal 80% ümber.

Palgaliste jaotuses üksikute tööharurühmade järgi on teostunud viimase 11 a. jooksul mõningadki olulised muutused. Nii põllumajandusliku raamatupidamistalituse andmed näitavad viimastel aastatel palgaliste tööjõu tarvituses vähenemist võrreldes 1925./26. a. ümmarguselt 25% võrra. Ilmneb kindel püüd asendada aastatöölisi suulistega.

Põllumajandusest vabaneva tööjõu mahutamiseks ei ole ka teistel rahvamajaduse aladel küllalt soodsaid võimalusi. Loodusevarade poolest Eesti on võrdlemisi vaene, seepärast tööstuslikuks arenguks on eeldusi vähe. Sellega, loomulikult, ei ole pinda suuremaks tegevuse laienemiseks ka kaubanduse ja transpordi alal. Alates 1923. a. kriisieelsetel aastatel neil aladel ei ole olnud erilist tõusu. Seda iseloomustavad osalt järgmised arvud:

Töötajate arv suur- tööstuses (elt-võl- ted 20 ja enam töö ajaga) . . .	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Kaubanduses tege- vate isikute arv (arvul tuhande- tes ²⁾	29000	29815	30887 ¹⁾	30094	31602	32327	30990	28429	26129	2665
	22,8	22,8	23,9	25,3	23,9	25,1	27,4	28,3	21,6	—

Kesk- ja suure tööstuses võib palgaliste arvulist tõusu hinnata samal ajavahemikul ümmarguselt 1000 inimese ehk 30—40% peale.

Töötajate olu. Vaadeldes Eesti majanduse lühikest ajalugu, ei saa märkida aega, mil meie majandus oleks olnud tööpuudusest vaba. Olles rajatud ja arendatud Vene suurriigi nõuete kohaselt, eesti tööstusel tuli kohaneda kujunenud uutele oludele ja osalt tõmbuda tunduvalt kokku. Tähtsamates suur- ja kesktööstuse rühmades töötas Eesti praegusel pindalal maailmasõja eel ümmarguselt 45 000 töölisele praeguse umbes 25 000 töölise vastu. Neist oli teatud osa vene päritoluga ja olude muutudes osa neist asus kodumaale — Venesse. Kuid paratamatult tööstuse koondamine mõjutas halvavalt ka kohalikku tööturgu. Alaline rahva ränd maalt linna on veelgi suurendanud tööpuudust linnades.

Alalise tööpuuduse kõrval tuleb vaadelda hooajalist töötaolu. Kliimalistel põhjustel töö on aasta jooksul jaotatud väga ebaühtlaselt. Suvekuudele langev töö ületab talvekuude töökoormise enam kui kahekordselt. Sellest olenevalt ka tööpuudus kannab teravalt hooaja iseloomu.

Töötute abistamiseks on senini korraldatud avalikke ehk n.-n.

¹⁾ I poolaasta keskmine.
²⁾ Lühiajased tuletatud arvud.

häädaabitöid. Sellega on võimaldatud tööd umbes poolele tööbõrsides registreeritud töötute arvust ja selleks on kulutatud tööde algusest (1924. a. sügisest) saadik kuni läinud sügiseni üle 8½ miljoni krooni.

P a l g a d. Teiste riikide kõrval Eesti kuulub madala palgaga maade hulka. Rahvasteliidu Tööstusbüroo võrdluse järgi Eesti tööstustöölise palga ostujõud oli 1930. a. jaanuaris madalam kui Am-Ühendriigis ja Kanadas umbes 4 korda, madalam kui Inglises, Iiris, Rootsis ja Taanis umbes 2 korda ja tunduvalt madalam kui kõigis teistes Euroopa riikides, peale paari erandi.

1933. a. II poolaastal oli tööliste keskmine teenistus tunnisi järgmine (arvud sentides):

	mehed	naised
suurtööstus	33,7	22,2
kesktööstus	27,2	18,7
väiketööstus	20,6	15,6

Tööstustöölise palgaoludes võis kriisi eel märgata teatud paranemist. Kuid tegelikult palga tõus ei suutnud parandada tööliste olukorda, sest samal ajal tõusid ka toit- ja tarbeainete hinnad. Nii suutsid palgad vaevalt pidada sammu hindade tõusuga. Kahel viimasel aastal, kus hindade tase on langenud, tööliste palkanorme aga samal määral kärbitud ei ole, on tunniteenistuse ostujõud tõusnud. Suurtööstuse tööline võis 1933. a. ühe töötunniga teenitud palgast osta 16% võrra rohkem kui 1923. a., 12% võrra rohkem kui 1931.—32. a. ja ligi 20% võrra rohkem kui 1928.—29. a., mil hinnad olid kõrgemad. Kuid samal ajal majandusekriis mõjutas tööliste palgaolusid tööaja lühendamise arvel halvavalt. Tööpuuduse tõttu tuli vähendada üldiselt tööpäeva pikkust keskmiselt 8,4 pealt 7,9 peale, osalt pidevalt töötada nädalas alla 6 päeva.

Tööstustöölise palgaolud on võimaldanud kogu aeg enam-vähem ühtlase elatistaseme, — umbes sarnase, nagu see tehti kindlaks töölisleibkondade kohta 1925. a. korraldatud uurimisel. Selle järgi Tallinna tööstustöölise kulutus koosnes: toitluse peale 58,5%, riietuse peale 15,7%, korteri, kütte ja valgustuse peale 13,3%, sisseseade muretsemiseks 1,2%, ravi, tervishoiu ja puhast. peale 3,0%, hariduse peale 2,7%, otsemaksudeks 0,8%, muuks otstarbeks (erakorralised kulud, tubak jne.) 4,8%.

Põllutöölise palgaolude liikumisest annavad lühikese ülevaate järgmised arvud:

Aastatöölised:	Põllutöölise keskmine palk kuu kohta (Kr.)		
	1924	1929	1933
Mehed	22,4	27,2	14,4
Naised	14,5	19,1	10,7
S u i l i s e d :			
Mehed	32,4	36,8	19,5
Naised	21,3	27,0	14,7
Karjased	19,7	21,3	11,8

1929. a. põllutööliste palgad olid haripunktil. Põllumajanduse-
saaduste soodsate hindade tõttu põllutööliste palgad näitasid enne
majandusekriisi järjekindlat tõusu. Praegune kriis andis end põl-
lumajanduses raskesti tunda juba 1930. a. Talundite rahalised
sissetulekud vähenesid ja ühes sellega tuli kärpida ka põllutööliste
palku.

Sotsiaalne kindlustus. Eestis on maksvusel kaks
tööliste sotsiaalse kindlustuse liiki, nimelt, haiguste ja tööõnne-
tuste vastu kindlustus. Sotsiaalne kindlustus haarab peamiselt vaid
tööstuse- ja transporttöölisi. Eriseadustega on haiguste ja tööõnne-
tuste vastu kindlustatud veel riigi- ja omavalitsuseteenijad ning
raudteelased. Peale selle põllutöölised on tööõnnetuste vastu kind-
lustatud tööandja isikliku vastutusega, mille asendamine sundkind-
lustusega seisab päevakorras.

1934. a. 1. jaanuaril oli tööõnnetuste vastu kindlustatud
1 683 ettevõttes 49 088 palgalist, arvestamata raudteelasi. Töö-
õnnetuste arv tõuseb keskmiselt 130—140 peale 1000 kindlustatud
palgalise kohta aastas. Neist lõpeb 10% ümber töövõime kao-
tusega, üksikutel aastatel 80—85% tööõnnetustest lõpeb töövõime
ajutise kaotusega, 4,5—5,5% jäädava töövõime kaotusega ja iga
1000 tööõnnetuse kohta aastas keskmiselt 2—3 õnnetust lõpeb
surmaga. Kardetavamad alad on maapõue kasutamise seotud
tööd (põlevkivi-, turbatööstus jne.), metallitööstus, puutööstus, ehi-
tusetöö ja transportettevõtted (kaupade laadimine sadamais).

Tööõnnetuste vastu kindlustus sünnib ettevõtjate kulul.
1933. a. kulutati tööõnnetuste läbi vigastatute ravimiseks ja haiguse-
päevade eest abiraha maksmiseks 153,3 tuh. kr., alalise pensioni
asemel ühekordseteks tasudeks 81,9 tuh. kr. ning pensionideks
193,5 tuh. kr.

Palgaliste haigusekindlustust teostatakse haigekassade kaudu.
1933. a. oli 27 haigekassas kindlustatud üle 37 000 palgalise ja üle
28 000 palgaliste perekonnaliikme. 1932. a. oli kassaliikmete hul-
gas ligi 14 000 haigusejuhtu. Peale selle raviti samal aastal ligi
4 500 tööõnnetuste tagajärjel vigastada saanud isikut ja anti arsti-
abi üle 350 sünnitajale.

Haigusekindlustuse kuludest kannavad ümmarguselt $\frac{2}{3}$ ette-
võtjad ja $\frac{1}{3}$ palgalised ise. Kriisielsetel aastatel, kus haigekas-
sadel liikmeid oli rohkem, võis haigusekindlustuse kulud ühes hai-
gekassade valitsemiskuludega hinnata üldsummas ligi 2 milj. kr.
peale aastas. Tööliste ravimiseks haigekassades kulutati 1932. a.
keskmiselt iga haigusejuhu kohta 49,2 kr., mis tegi keskmiselt iga
kassaliikme kohta kulud aastas 23 kr.

8. SÜÜTEGEVUS.

Süüteojuhtudena üldkokkuvõttes on arvestatud kõik Eestis karistatavad teod — seadusist ja määrusist üleastumised, mida politsei on protokollinud.

Politsei poolt registreeritud süüteod 1929.—1932. a.

	1929	1930	1931	1932
A b s o l u u t a r v u d				
Üldse	66,390	63,582	65,196	68,681
I. Süüteod riigi vastu	4,455	5,065	5,608	6,584
II. Süüteod ühiskondliku ja isikliku julgeoleku ja avaliku heakorra vastu	33,118	31,697	31,570	31,338
III. Süüteod isiku vastu	6,306	6,498	6,582	6,755
IV. Süüteod varanduseõiguste vastu	22,197	20,091	21,155	23,717
V. Teenistusealased süüteod riigi- ja omavalitsuseasutis	314	291	281	287
1 0 . 0 0 0 e l a n . k o h t a				
Üldse	595	570	583	612
I. Süüteod riigi vastu	39,9	45,4	50,1	58,7
II. Süüteod ühiskondliku ja isikliku julgeoleku ja avaliku heakorra vastu	296,8	284,0	282,1	279,4
III. Süüteod isiku vastu	56,5	57,7	58,8	60,2
IV. Süüteod varanduseõiguste vastu	198,9	180,0	189,0	211,5
V. Teenistusealased süüteod riigi- ja omavalitsuseasutis	2,8	2,6	2,5	2,5

Süütegude üldarv on üldiselt kõikudes kasvanud. See kasv on tingitud peamiselt olukorra halvenemisest tulunduslikul alal, sest valdav osa 1932. a. süütegevuse kasvust langeb nimelt varanduseõiguse vastu süütegude arvele. Need annavad 73,5% kogu juurdekasvust. Süütegusid varanduseõiguse vastu tuli 1932. a. iga 10 000 el. kohta 211,5 juhtu eelmise aasta 189,0 ja 1929. a. 198,9 juhu vastu. Peale nende on veel väikesel määral tõusnud 1932. a. süüteod riigi vastu — 50,1-lt 58,7-le ja süüteod isiku vastu — 58,8-lt 60,2-le iga 10 000 el. kohta.

Samuti on kasvanud mitmesuguste määruste rikkumised. Raskemad süüteod aga on kas langemas või tõusnud vähe.

9. MAAOMANDUS JA -KASUTAMINE.

Maa looduslikest ja geograafilisist tingimustest, aga ka maa ajaloolisest arenemisest olenevalt on Eestis kujunenud tähtsamaks rahva tegevusharuks — põllumajandus. Talunditest saab ülalpidamist üle 640 tuhande inimese. Talundite rahvastikust ainult 12—13% (82,2 tuhat) on palgalised, ülejäänud osa aga perekonna kaudu rohkem või vähem seotud püsivalt taluga.

Riikliku iseseisvuse saavutamisel oli Eesti riigi praegusis piires (Petserimaata ja Narva-taguste valdadeta) 1149 suurmaaomandust kogupindalaga 2 428 087 ha ja keskmise suurusega 2 113 ha. Ligemale veerand mõisade maast oli renditud väikekohtadena välja, enamasti 6—12-aastase kestusega rendilepingute alusel. Niisuguseid mõisade renditalundeid oli 23 023, kogupindalaga 557 015 ha.

19 sajandi alul, mil talurahvas omas õiguse osta maad pärisomanduseks, kuni riikliku iseseisvuse saavutamiseni, oli väikemaapidamistena läinud taluperemeeste omanduseks vaid 51 640 talundit, keskmise suurusega 34,1 ha ja kogu pindalaga 1 761 015 ha.

Riikliku iseseisvuse ajal 15 aasta jooksul on pilt maaomanduse ja -kasutamise alal muutunud põhjalikult. Maareformi teostamisel võõrandati suurmaaomandusest 2 346 494 ha maad, millest loodi riiklik maatagavara. Sellest loodi maakorralduse teel uusi väike- talundeid. 1929. a. oli talundeid juba 133 357 kogupindalaga 3 097 749 ha., valdavas enamuses keskmise suurusega 10—50 ha. Lisaks enne iseseisvust pärisomanduseks ostetud taludele on riigi tagavaramaadest loodud uued talud, kui ka endised mõisa renditalundid tänapäevaks läinud enamuses nende pidajate pärisomanduseks. Mis veel omanikkude nimele kinnistamata, need kinnistatakse lähemas tulevikus. Ainult ligi 7,5 tuhat talundit ostu-talumaadel on veel kasutamisel renditalunditena, kus tõenäoliselt rendivahekorrad jäävad püsima ka edaspidi.

Asustamiseks kõlvulisi maid on riigi tagavaramaadest veel ligemale 35 000 ha, millele võidakse rajada kuni 2 200 talu. Ka ei ole tänini selgitatud kaugeltki kõik asustamiseks kõlvulised maatagavarad ja nende tagavara võib veel aast-aastalt suureneda.

Talundite päralt olevatest maadest Eestis on põllu- ja aiamaad keskmiselt $\frac{1}{3}$ (33,4%) kogu talundite maast. Looduslike rohumaid — heina- ja karjamaid — on üle poole (52,3%) talundite maast, mille kultuuri alla võtmiseks on tarvilikud suuremad või väiksemad maaparanduse- ja kuivendusettevõtted.

Põllupind ja ka põllukultuuride kasvupind on iseseisvuse aastatel siiski tunduvalt ja järjekindlalt laienenud.

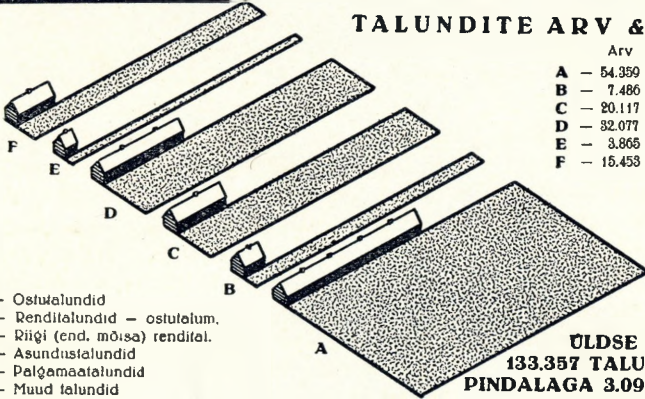
Põllumaad oli	1919. a.	825 776	ha
	1925. a.	958 343	„
	1927. a.	980 925	„
	1929. a.	1 008 612	„

PÖLLUMAJANDUS

1929. A. PÖLLUMAJAND. ÜLESKIRJ. ANDMEIL

TALUNDITE ARV & MAA

Arv Maa (ha)

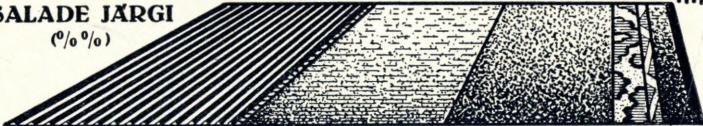
A	— 54.359	— 1.713.058
B	— 7.486	— 132.206
C	— 20.117	— 436.194
D	— 32.077	— 525.580
E	— 3.866	— 45.946
F	— 15.453	— 239.075

- A — Ostutalundid
- B — Renditalundid — ostutalulm.
- C — Riigi (end. mõisa) rendital.
- D — Asundustalundid
- E — Põlgamaatalundid
- F — Muud talundid

ÜLDSE
133.357 TALUNDIT
PINDALAGA 3.093.749 HA

TALUNDITE MAA KOOSTIS KASUTUSALADE JÄRGI

(% o/o)

Põllumaa — 32,6

Aiamaa — 0,7

Heinamaa — 29,4

Karjamaa — 23,0

Mets — 5,2

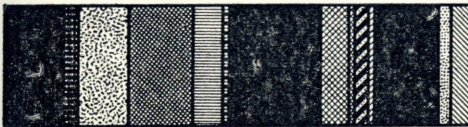
Ehitiste ja teede all — 2,1

Soo & roba — 4,9

Muu maa — 2,9

PÖLLUMAA JAOTUS VILJADE JÄRGI

(% o/o)

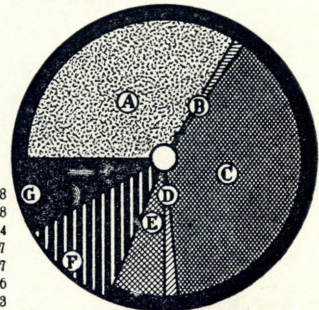

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
A — Rukis	13,2							H — Kartul	6,0					
B — Nisu	3,3							I — Loomasööda juur.	0,8					
C — Oder	11,3							J — Lina	3,0					
D — Kaer	14,9							K — Muud viljad	0,2					
E — Segevili	6,4							L — Kesa harilik	13,9					
F — Tatar, ernes, uba	0,4							M — „ muu	2,6					
G — Põlluhein	20,3							N — Kõlv-la & söögis.	3,7					

Kinnisvara
828,5

A — Maa	339,8
B — Maaparandused	9,8
C — Hooned	398,4
D — Villapuud & marjapöösad	16,7
E — Metsapuud	13,7
F — Loomed	109,6
G — Masinriistad	81,3

TALUNDITE KAPITALIDE KOOSTIS (mln. kr.)

Seega on põllumaa suurenenud iseseisvuse ajal esimese kümne aasta jooksul ligemale veerandi võrra sellest, mis oli iseseisvuse alul, 1919. a. Samuti järjekindel on olnud ka põllukultuuride kasvupinna suurenemine.

Praegustes Eesti piirides oli põllukultuuride kasvupind (ilma kesata):

1910. a. 752 000 ha	1925. a. 796 000 ha
1915. a. 758 000 „	1927. a. 818 000 „
1919. a. 675 000 „	1929. a. 880 000 „

Iseseisvuse aastatel on, võrreldes 1919. a., põllukultuuride kasvupind suurenenud kuni 200 tuhande ha või enam kui ühe kolmandiku võrra, kusjuures on kaugelt ületatud ka see külvipinna määr, mis oli enne maailmasõda, harilikese rahuaaja oludes 1910.—15. aastatel. Silmatorikav on külvipinna suurenemise kiirus riikliku iseseisvuse ajal, võrreldes sõjaeelse rahuaegse külvipinna suurenemisega: 1910.—15. aastate vahel, viie aasta jooksul oli suurenemine ainult 6 tuhat ha, 1925.—30. aastate vahel viie aasta jooksul aga 84 tuhat ha.

10. TOIDUVILJADE KASVATUS.

Rukis. Riikliku iseseisvuse esimestel aastatel meil ei jatkunud rahva toitmiseks oma rukkist, vaid seda tuli vedada sisse. 1921.—29. aastatel oli meil rukki kogutarvitus keskmiselt 2 milj. kvintaali ümber aastas. Võrreldes omamaa saagiga oli sissevedu 1929. aastani keskmiselt üks viiendik (17,8—21,5%). 1928.—29. aastal paisus aga sissevedu erakordselt suureks — juba üle poole (53,0%) omamaa saagist. Koguselt oli sissevedu siis 746 tuhat kvintaali.

1930. a. tõi aga põhjaliku muudatuse, nii vaadetesse toiduteraviljaga omamaa varustamise küsimuses, kui ka toiduteravilja sisseveosse. Sel aastal hakkas kehtima teravilja kaitseseadus ning juba 1930, kui ka kõik järgnevad aastad on näidanud, et meil põllumajandus suudab katta toiduvilja tarvituse ülejäägiga.

Riikliku iseseisvuse algaastaist kuni 1929. a. (1919—29) rukki-saagid pindühikult seisid enam-vähem ühtlasel tasemel, kõikudes aast-aastalt 900—1000 kg ümber ha'lt, selle järele, kuidas kujunes saagiaasta ilmastikuolude poolest. Rukki kasvupind kaldus aga vähenema, olles 1926. a. väikseim: 136 111 ha 144 569 ha vastu 1919. a. ja 164 377 ha vastu 1923. a.

1926. a. oli meil väikseim rukkisaak iseseisvuse ajast: kogu terasaak oli 1 140 549 kv., ning saak ha'lt 838 kg. Sealt edasi on saagid aast-aastalt muutunud järjest kindlamateks, kusjuures tera-

saak ha'lt on ikka ületanud 1000 kg, ning kogusaak pole langenud alla 1,4 milj. kvintaali.

Rukki kasvupind ja toodang:

	Kasvupind ha	T e r a s a a k:	
		Kokku kv.	Ha'lt kg.
1919	144 569	1 498 754	1 037
1922	158 743	1 478 738	932
1923	164 377	1 665 082	1 013
1925—29 keskm.	143 411	1 508 095	1 052
1930	148 328	2 256 766	1 521
1931	143 937	1 478 882	1 027
1932	147 154	1 806 705	1 228
1933	151 103	2 218 902	1 468

Maaharimisel on asendatud vanad, sõjaaegadel kulunud adrad ja äkked ute ning parematüübilistega, mis võimaldavad korralikumat maaharimist. Muutunud on laialdaselt ka kesa harimisviisid: on levinud haljakesa, nii ristiku kui segadiku kultuuriga, nii et juba 12—15% kogu kesa pinnast on haljakesa. Hariliku mustakesa harimisel on levimas täieliku mustakesa tüüp ning kahanemas tavaline umbrohukesa.

Sõnniku väärtust on parandatud alusturba tarvitamisega. Praegu töötab juba 600 turbaühingut, kelle kaudu võetakse aastas aluspanu-turvast tõenäoliselt vähemalt 350 000 kantmeetrit, arvestamata seda, mis võetakse otseselt talude eramaadelt. Enne riiklikku iseseisvust olid need turbatagavarad, kui mõisade päralt olevad, meie talumajandusele suuremas ulatuses kättesaamatud.

Rukkisaakide tõusule ja kindlustamisele on mõjunud kahtlemata ka paremate rukkisortide levik. Üldtuntud meie vanem ja parem rukkisort — sangaste — on levinud üle maa, tungides ka Põhja-Eestisse, kus varem arvati, et see seal ei minevat.

Rukkisaakide tõstmisel pindühikult on eesti põllumees riikliku iseseisvuse aastatel järjekindlalt pidanud sammu oma lähemate ja kaugemate naabritega. Keskmised rukkisaagid 1920—33. aastani kvintaalides ha'lt on olnud järgmised:

	Eestis	Lätis	Soomes	Rootsis	Taanis
1920—24 keskm.	10	8,5	10,9	15,7	15,1
1925—29 „	10,5	9,3	13,9	16,5	16,0
1930—33 „	13,1	11,6	15,4	18,4	17,4
	Tõus, võrreldes eelmise viisaastaga %				
1925—29 keskm.	5,0	9,4	27,5	5,1	6,0
1930—33 „	24,8	24,7	10,8	11,5	8,8

Soome, Rootsi ja Taani saakidest on meie saagid küll väiksemad, kuid saakide tõusu andmed näitavad, et meil ei puudu võimalused kiiremini tõsta oma saake.

Nisu. Teiseks tähtsamaks toiduteraviljaks rukki kõrval on nisu. Nagu rukist, nii ka nisu omamaa saagist ei jätkunud kuni

1932. a. oma tarvituse rahuldamiseks. Toitlusaastate järele olid oma-
saak, kogu tarvituse ja sissevedu järgmised:

Nisu saak, tarvituse ja sissevedu:

Toitlusaastad:	Omamaa- saak tuh. ton.	Sissevedu tuh. ton.	Üldkogus tarvitamiseks tuh. ton.	Sissev. %-des omamaa- saagist
1921/22 — 1925/26 keskm.	18,5	23,7	42,2	128
1927/28	29,4	26,5	55,8	90
1928/29	28,2	35,0	63,0	124
1929/30	34,3	31,8	66,1	94
1930/31	54,0	21,0	65,0	48
1931/32	47,0	9,0	56,0	20
1932/33	57,0	—	57,0	—
1933/34	67,0	—	67,0	—

Kuni 1930. a. veeti nisu samavõrra või rohkemgi sisse, kui oli omamaa saak. Nisuterade ja -jahu sisseveoks kulus aastatel 1923—27 iga aasta keskmiselt 6 180 000 kr.

Murrang sündis siingi 1930. a., missugusest ajast peale nisu sissevedu hakkas järsku vähenema, kuni 1933. a. juba jäi piir sisseveole suletuks.

Omatarvituse katmine omamaa nisuga on olnud võimalik eeskätt nisu kasvupinna tunduva laiendamise teel ühelt poolt, teiselt poolt aga ka saakide tõstmise ja kindlamateks muutumise teel.

Taliniisu kasvupind 1919. a. oli 6 960 ha. Sellest ajast näitab kasvupind järjekindlat tõusu, olles 1925—29. a. keskmiselt 11,6 tuhat ha, 1932. a. aga juba 16,3 tuhat ja 1933. a. 17,9 tuhat ha.

Rööbiti kasvupinna suurenemisega on käinud ka saakide tõus, kusjuures saagid on muutunud kindlamateks. 1919. a. oli taliniisu saak ha'lt keskm. 994 kg, 1920.—24. a. keskm. 1 023 kg, 1925.—30. a. 1 157 kg, 1931.—32. a. keskm. 1 228 kg ja 1933. a. juba 1 552 kg, mis ka kõrgeim saak kogu iseseisvuse kestel. Viieteistkümne aasta jooksul on taliniisu saagid tõusnud ha kohta keskmiselt 200 kg võrra, kusjuures tõus on olnud järjekindel.

Suiniisu kasvupind on suurenenud veelgi kiiremini ja suhteliselt palju rohkem kui taliniisul. 1919. a. oli suiniisu kasvupind 6 915 ha, seega pisut väiksem kui taliniisul. 1920.—24. a. tõusis see 9,6 tuhande ha'le, ületades juba taliniisu kasvupinna. Sellest ajast on suiniisu kasvupind järjekindlalt olnud ees taliniisu omast, ületades 1930. a., mil algas suurem tõus nisukasvatases, juba 20 tuhat ha, ning tõustes 1933. a. juba 45 tuhande ha'le.

Kui 1919. a. suiniisu kasvatati taliniisust vähem, siis 1933. a. ületas selle kasvupind taliniisu oma juba 2½ kordselt.

Suiniisu kasvupinna kiire tõusu kõrval on tõusnud küll ka saagid pindühikult, kuid mitte niivõrd kui taliniisul. 1919. a. oli saak ha'lt 8,6 kvintaali, 1920.—24. a. keskmiselt — 8,0 kv, 1925.—29. a. 11 kv, langes 1933. a. (põua tõttu) aga 8,6 kvintaalile.

Suiniisu kasvatamise kiirele levimisele, aga ka saakide kind-

lustamisele on kõigiti aidanud kaasa suinisu sordiaretuse töö, eeskätt Jõgeva sordikasvanduses. Praegu on üldiselt tuttavateks saanud suinisu sordid: Diamant, Kitšener, Rubin. Talinisu sortidest on levinud Sangaste, Svea j. t.

Võrreldes nisusaake ja kasvatuse arenemist meil ja meie lähemates ja kaugemates naaberriikides, saame järgmise pildi:

Nisu saagid 1930.—33. a. (keskm. kv ha'lt):

Eestis	13,7
Lätis	13,6
Soomes	16,8
Rootsis	21,5
Taanis	28,3

Terasaakide suuruse poolest oleme ühel tasemel Lätiga, kuna Soome, Rootsi ja Taani on selle poolest meist veel kaugel ees.

Muude toiduviljade (tatar, hernes, uba, lääts) kasvupinnad on võrdlemisi väikesed, kusjuures viimastel aastatel on olnud märgata kasvupinna suurenemist. Hernest, uba, tatart ja läätsi on kasvatatud järgmiselt:

1919. a.	6915 ha,	terasaak kokku 3,4 tuh. tonni
1920—24 keskm.	6472 "	" " 4,3 " "
1925—29 "	5884 "	" " 4,4 " "
1930. a.	4158 "	" " 3,9 " "
1931. a.	4274 "	" " 4,0 " "
1932. a.	4538 "	" " 3,4 " "
1933. a.	5037 "	" " 4,0 " "

Viimastel aastatel nende viljade kasvupind ja ka kogusaagid on tõusnud, jäädes siiski väiksemateks, kui olid 1919.—29. a. Tõuke kasvupindade tõusuks on andnud asjaolu, et kaitseväge on neid vilju (hernest) hakanud ostma siseriigist. Vähesel määral on jätkunud siiski meil nii herne, kui ka tatra sissevedu. Nende kasvupinna väike laiendamine (rukki või nisu arvel) võiks tõsta saaki nii, et omamaa tarvitus ka nende viljadega rahuldataks täiel määral.

Kartul. Kartulikasvatuse ulatuselt on olnud kogu iseseisvuse ajal enam-vähem püsiv. Kasvupinnad on kõikunud 60—70 tuhande ha piires, saagid pindühikult on aga tõusnud, küll pikka-mööda, kuid siiski püsivalt ja järjekindlalt:

	Kasvupind ha.	Saak kokku tuh. tonn.	Keskm. ha'lt kv (tündrit)
1919.	56 410	608,1	108
1920—24. keskm. .	69 249	712,4	103
1925—29.	67 219	714,3	106
1930.	68 039	863,1	127
1931.	67 810	854,5	126
1932.	66 934	782,8	116
1933.	68 367	949,0	139

Kartulisaakide tõusule on aidanud kaasa: 1) sordiaretuse töö ja paremate kartulisortide levitamine, aga ka 2) parem kartulimaa harimine ja väetamine.

Kartulisortide aretamisel on põhjalikku tööd teinud Jõgeva sordikasvandus, kus katsete all mitutuhat uut värda. Parimad värerad on läinud juba välja uute sortidena, nagu Kalev ja Kungla. Katsetulemuste põhjal on üldkasvatamiseks levitatud sorte, nagu varaseim kollane, Odenvaldi sinine, Majestic, Up-to-date, Deodara, Parnassia j. t. Kõik need sordid on laialt levinud ning tõrjunud välja varem kasvatatavaid saagikehvimaid sorte. Paremaste sortide levimisel on veel laialdased võimalused kartulisaakide tõusuks.

Kartuli kasutamine on kujunenud juba enam-vähem stabiilseks järgmiselt:

	Kogusaagist %
Inimtoiduks	25,6
loomasöödaks	32,0
seemneks	25,3
piiritusetööstusse	4,3
tärglisetööstusse	1,6
väljavedu	2,8
hoidmise kadu	8,4

Omatarvituseks jääb (taludesse ja siseriigis) töötlemata kujul ca 83% kogusaagist, kuna töötlemiseks läheb (tärgliseks ja piirituseks) ca 6%, väljaveoks aga töötlemata kujul ainult ca 3%.

Kartulisaagi kasutamine on seega väga mitmekülgne, kuid pea täies ulatuses, väikese erandiga, see kasutatakse siseriigis.

1930.—33. a. on meie seemnekartul otsinud teed Lõuna-Euroopa turgudele, leides ka seal tunnustamist.

Kartulikasvatuse pea-valdkonnaks on olnud ja tõenäoliselt jääb ka edaspidi Põhja-Eesti. Kasvupinnad külvikordade kohaselt on kujunenud juba stabiilseteks, kusjuures ei ole näha ette tegureid, mis võiksid kutsuda esile kasvupinna laienemist. Küll on aga sordiaretuse ja paremate sortide levimise tagajärjel saakide tõusuks pindühikult veel eeldusi.

11. KIUTAIMEDE KASVATUS.

Lina on neid taimi, mille kasvatamine ja harimine nõuab rohkesti tööjõudu: kui ühe ha tulundusemaa kohta põllumajanduses kulub keskmiselt inimtööd 270 tundi aastas, siis lina kasvupinna ühe ha kohta kulub tööd keskm. 825 tundi aastas. Seejuures lina saagist suur osa läheb maailmaturule. Linakiusaak ja kiu väljavedu on 1925.—33. a. olnud:

	Kiusaak tonni	Kiu väljavedu tonni	Väljavedu % saagist	Lina väljaveo osatähendus (%o) üldväljaveos
1925—29 keskm.	10 010	8 579	86,8	12,7
1930	10 770	4 817	44,0	4,1
1931	5 922	4 082	69,2	2,6
1932	3 833	3 291	87,0	3,6
1933	5 157	2 603	50,0	2,9

Lina kasvatamist mõjutavad seega otseselt maailmaturu hinnad. Kuna see kultuur on rohkesti tööjõudu nõudev, ühtlasi aga ka kiiresti kokkutõmmatav või laiendatav, siis linahindade kõikumised, samuti ka linatöölise palganõudlus ja tööliste leidmisvõimalused on otseselt mõjutanud linakasvatuse ulatust, kutsudes esile suuri kõikumisi nii kasvupindades kui saakides.

Lina kasvupind ja saagid:

	Kasvupind ha	S a a g i d			
		K i u d u		S e e m e t	
		kokku tn	ha'lt kg	kokku tn	ha'lt kg
1919	15 741	5 255,7	334	5 750,8	365
1920—24 keskm.	25 674	8 985,4	350	8 808,2	343
1925—29 "	36 110	10 017,2	294	10 062,7	295
1930	32 547	10 770,4	331	12 672,4	389
1931	18 331	5 922,0	323	6 414,8	350
1932	14 659	3 832,5	261	3 888,0	265
1933	16 610	5 157,1	310	6 187,6	373

Nii on kõikunud kasvupinnad ja saagid, näidates erilist langust 1930. a. saadik; samuti on nii kiu- kui seemnesaagid pindühikult jäänud kõikuvaiks ja ebakindlaiks. Linakasvatuse alal iseseisvuse ajal, 15 aasta kestel ei ole saavutatud püsivat, kindlat olukorda, vaid on märgata koguni tagasiminekut. Langus linakasvatases on veel seda enam tunduv, et on kadumas ja lagunemas linaharijate oskustöölise kaader, nii et vilunud linatöölise pakkumine on aast-aastalt jäänud väiksemaks. See võib kujuneda tunduvaks piduriks linakasvatuse edendamisel tulevikuski.

Veel tundavam on aga lina kasvupinna vähenemine iseseisvuse ajal, kui võrrelda seda sõjaelse kasvupinnaga (praegusis Eesti Vabariigi piires):

Kasvupind 1905—11. a. keskm.	44 000 ha
" 1911—20. " "	31 000 "
" 1920—24. " "	26 000 "
" 1925—29. " "	36 000 "
" 1931—33. " "	17 000 "

Teistes Baltimere äärsetes maades ja Poolas viimastel aastatel, mil linahinnad maailmaturul kõvenesid, oli lina kasvupinna tõus märksa tundavam kui meil:

	Kasvupind tuh. ha		Suurenemine 1932. a. kasvu- pind = 100
	1932. a.	1933. a.	
Eesti	14,7	16,6	111
Läti	31,7	41,5	124
Leedu	42,7	54,7	127
Poola	94,0	118,0	127

Võrreldes teiste maade kiusaake pindühikult meie saakidega, saame järgmise pildi:

Kiusaak ha'lt kvintaali:

	1909—13	1926	1927	1928	1929
Eesti . . .	4,0	2,7	2,7	2,3	3,1
Läti . . .	4,3	4,0	2,9	2,1	3,9
Leedu . . .	4,4	4,7	4,0	3,6	4,0
Poola . . .	5,1	4,6	5,2	4,6	5,6
Belgia . . .	11,0	14,7	15,7	9,1	6,8

Ka teistes riikides on linasaagid kõikunud olenevalt saagi-aastaist ja ka hindadest, kuid Eestis linasaagid pindühikult on jäänud madalamaiks maailmas, ületades ainult Venemaa saake.

Kanepit on kogu iseseisvuse kestel veetud sisse. 1925.—29. aastatel oli sissevedu keskm. 6 tuhat kvintaali aastas, 1930.—33. a. — keskm. 3 tuhat kv. aastas. Omamaa toodang pole nimetamisväärnegi. Omamaa köie- ja nõõritööstuste tarbe rahuldamiseks omamaa kanepiga peaks kanepi kasvupind olema ca 1000 ha.

Kanepi kasvatamise katseid on korraldatud ja kasvatamisküsimust uuritud Toomal, sookatsejaamas, millest selgub, et sookultuurina võib kanepit kasvatada heade tagajärgedega. Selle taime kasvatamiseks on seega meil võimalused, nii turu- kui maa-pinna seisukohalt, alles kasutamata.

Seemnekasvatus sellel kujul ja ulatuses, nagu esineb tänapäev, on riikliku iseseisvuse ajal algatatud ja korraldatud. Heinaseemne sordiaretustöö on andnud meile omamaa päritoluga seemnematerjali. Ainult ristiku ja timuti seemet on veel veetud sisse. Nende seemnepõldude laiendamine — ristikul ca 1200 ha ja timutil 200 ha võrra — võimaldaks vältida sissevedu.

Aianduse levimisele on loomuliku tõuke andnud maa-reformi teel uute talude tekkimine. Ajavahemikul 1925—29 viljakandvate viljapuude arv on tõusnud 26% võrra, ulatudes 1929. a. 1,4 miljonile. Mitmesuguste teiste aiakultuuride all oli samal ajal ca 9000 ha. Aastatel 1930—33 on eriti levinud viljapuuedade eest korralikum hoolitsemine ja kahjurite tõrje, millele on järgnenud ka saakide tõus — koguselt ja kvaliteedilt.

12. LOOMASÖÖDAD.

Loomakasvatusele loob loomuliku aluse söödakogus, mis saadakse kodumaalt. Mida suurem omamaa saakidest kujunev söödakogus, seda kindlamal alusel on loomakasvatus.

Loomasöödataimedena kasvatatakse otra, kaera, heina; keskmiselt $\frac{1}{3}$ kartulisaagist, ja 10% rukki-terasaagist

läheb loomasöötaideks. Tähtsa osa söödast moodustab saak looduslikelt heina- ja karjamaadelt ning suivilja-, osalt ka talivilja-põhk.

Söödataimede kasvatuseks.

Odra kasvupind ja saigid:

	Kasvupind ha	Kogusaak tn	Saak ha'lt kg.	Kogusaak milj. st.
1919.	108 473	102 813	978	103
1920—24. keskm. .	122 691	113 764	927	114
1925—29. „ . . .	115 138	111 299	967	111
1930.	111 760	128 309	1 148	128
1931.	112 803	128 838	1 142	129
1932.	107 561	103 312	933	103
1933.	103 560	81 241	784	81

Odrasaigid viimastel aastatel (1932/33) langesid eeskätt halbade ilmastikuolude tõttu. Kasvupinna langust mõjutasid aga ka loomapidamissaaduste hindade langus ja toiduteravilja-hindade kõvenemine, ning selle tagajärjel viimaste kasvupindade laienemine.

Odra sordiaretuse alal on selgunud juba meil kohasemad sordid, nagu neljatahulistest Rathlefi j. t., kahetahulistest Sv. Kuldoder, Hanna, üks Jõgeva liine. Puhtasordilise seemne levimine võimaldab veel saakide tõstmist pindühikult.

Kaera kasvupind ja saigid:

	Kasvupind ha.	Kogusaak tn.	Saak ha'lt kg.	Saak milj. st.
1919.	139 894	134 215	959	95
1920—24. keskm. .	154 664	136 010	879	96
1925—29. „ . . .	144 453	121 095	838	86
1930.	148 992	157 779	1 059	113
1931.	148 415	163 964	1 105	117
1932.	144 239	130 140	902	93
1933.	138 709	116 331	839	86

Samad tegurid, mille mõjul on langenud odrasaak, on mõjutanud ka kaera saaki ja külvipinda.

Sordiaretuse alal on, nagu odra juureski, jõutud meie olude kohaste sortideni, nagu: Kuldvihm, Kehra saagirikas, Kehra Varane, Kehra tangukaer, Võit jne. Puhtasordilise seemne levimine pakub veel seni kasutamata võimalusi saakide tõstmiseks ja kindlustamiseks.

Segavilja kasvupind on aast-aastalt suurenenud, küll mitte väga palju, kuid siiski järjekindlalt.

Segavilja kasvupind ja saigid:

	Kasvupind ha.	Kogusaak tn.	Saak ha'lt kg.	Saak milj. st.
1920—24. keskm.	53 163	52 533	988	52
1925—29. „	66 216	64 818	979	64
1930.	68 968	83 723	1 214	84
1931.	73 115	91 876	1 257	92
1932.	74 650	72 171	967	72
1933.	73 770	69 680	945	70

Kuigi 1933. a. segavilja kasvupind ja saak on vähenenud, siis on see eeskätt 1932. ja 1933. a. ilmastikuoludest tingitud nähtus, kuna üldiselt kasvupind näitab järjekindlat suunda suurenemisele.

Söödateraviljade osas loomasöödabaas iseseisvuse aastatel ei ole muutunud palju kindlamaks. Loomapidamissaaduste hinna langus on sel alal pidurdanud nii saakide kindlustamiseks kui ka töstmiseks tarvilikke algatusi, eeskätt kulutuste tegemist väetusolude parandamiseks.

Põlluhein moodustab teise tähtsama osa loomasööda saakidest.

Põlluheina niitepind ja saagid:

	Niitepind ha.	Kogusaak tonni	Saak ha'lt kg.	Saak milj. stl.
1922.	109 513	342 900	3 131	137
1923.	119 718	318 854	2 663	128
1924.	134 434	420 105	3 125	168
1925—29. keskm.	143 332	429 590	2 997	172
1930.	166 686	578 278	3 469	231
1931.	174 170	506 876	2 910	203
1932.	173 350	449 694	2 594	180
1933.	172 921	413 466	2 391	165

Põlluheina niitepind iseseisvuse kestel on üldiselt kaldunud tõusule, kuigi viimastel aastatel on märgatav väikene langus, mis tingitud ühelt poolt võrdlemisi kallitest heinaseemne hindadest odavate loomasaaduste hindade juures, teiselt poolt aga loomasaaduste hinnalangus ei ole jätnud mõjutamata põlluheina kasvatamist. Väetamise teel on veel suuri võimalusi heinasaakide töstmiseks, kuid see oleneb otseselt karjasaaduste hindadest.

Niiduheina niitepind (mille moodustavad looduslikud niidud) on jäänud pea ühtlaseks kogu iseseisvuse kestel, kusjuures ilmneb siiski tõusu kalduvus. Iga aasta võetakse niitmisele ikka uusi maa-alasid, mis seni seisnud kõlbmatute ja mittekasutatavate maadena. See on otsene maareformi tulemus.

Niiduheina niitepind ja saagid:

	Niitepind ha.	Kogusaak tn.	Saak ha'lt kg.	Saak milj. stl.
1925—29. keskm.	877 790	854 854	973	218
1930.	909 462	775 603	853	198
1931.	909 841	896 488	985	229
1932.	909 207	865 999	952	217
1933.	911 668	736 668	808	184

Niiduheina niitepind on tõusnud 1925.—33. aastani 3,9%, seejuures aga saagid on jäänud pea muutumatuiks ja olenevaiks ilmastikuoludest.

Söödajuurikate saagi osatähtsus loomasöödana on seni suhteliselt võrdlemisi väike. Seejuures juurikate kasvupind ja ka saagid on järjekindlalt suurenenud. Loomapidamissaaduste

hinnalangus ja ka ebasoodsad kasvuaastad on mõjutanud sellegi kultuuri kasvatamist.

Söödajuurikate kasvupinnad ja saagid:

	Kasvupind ha.	Kogusaak tn.	Saak ha'lt kg.	Saak milj. sü.
1920—24. keskm.	3 319	53 006	15 970	5
1925—29. „	6 514	126 063	19 353	13
1930.	8 073	163 200	20 216	16
1931.	8 118	167 842	20 675	17
1932.	7 827	169 735	21 686	17
1933.	7 640	153 882	20 142	15

Kasvupind on tõusnud 1920./24. a. — 1932./33. a. enam kui kahekordseks, saak söötühikuis aga kolmekordseks. Saagid pindühikult on järjekindlalt suurenenud. See kõneleb juurvilja harimis- oskuse omamisest ja väetusolude paranemisest.

Tavalised söödad annavad (ilma karjamaata) söödabaasi 800—1000 milj. söötühiku suuruses. Sellele võib arvata juurde veel aasta kohta keskm. 10% rukkisaagist, suinisu põhusaagi (keskm. 7,1 milj. s. ü.) ning osa rukkipõhu saagist (kogu põhusaak keskm. 73 milj. s. ü.). Nii rukki- kui taliviljapõhk söödana tulevad kasutamisele eeskätt neil aastail, mil teiste söötade saagid on nõrgad.

Omamaa söötade tagavara keskmiselt laudas söötmise perioodiks võib arvestada 1000—1100 milj. sü-le, või keskmiselt loomühiku kohta 1100 sü.

Loomühikute arv iseseisvuse ajal on kasvanud kiiresti, tänu maareformile ja väikemaapidamiste arvu suurele tõusule. Sööda kasvupinnad ei ole nii kiiresti laienenud ega ka saagid tõusnud. Söödabaasi on neil aastail, mil loomapidamissaaduste hinnad olid kõrged, püütud täiendada sisseveetavate ostujõusöötadega. Jõusöötade sissevedu oli: 1925.—29. a. keskm. 25 milj. sü. aastas, 1930. a., kui langesid karjasaaduste hinnad, langes söötade sissevedu 4,3 milj. sü-le, 1932. aastal oli see veel 1,6 milj., kuna 1933. a. jäi pea täiesti ära.

Karjamaa on andnud sööte keskmiselt karjatamise ajal 700—800 sü (looduslikud karjamaad, haljaskesa ja ristikuädalad kokku). Seejuures harimata looduslik karjamaa annab keskm. ha'lt 200 sü. Haritud, kultuurkarjamaad on andnud aga kuni 1500—1800 sü. ha'lt. Kui arvestada sellega, et söödasaaki karjamaalt läheb korda tõsta harimise ja väetamise teel 1000 sü-le ha'lt, siis, võttes arvesse, et looduslikke karjamaid on meil ca 800 000 ha, nähtub, et siin on väga suured võimalused loomasöödabaasi täiendamiseks omamaa söötadega. Teiselt poolt aga rohumalt saada söödakoguse tõus parandab söötmisolusid ja selle tagajärjel avanevad ka uued võimalused laudaväetisega väetusolude paran- damiseks, mis omakorda võib tuua kaasa söödavilja saakide tõusu ja kindlustamise põllul.

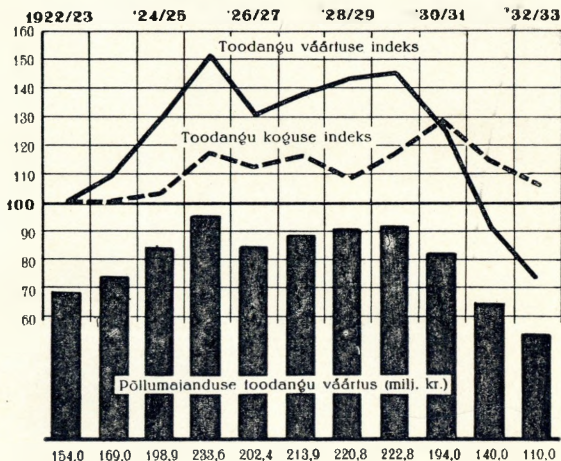
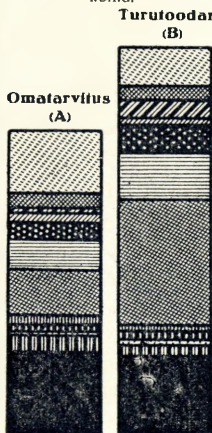

PÕLLUMAJANDUS

PÕLLUMAJANDU- SE TOODANG 1922 23—1932 33

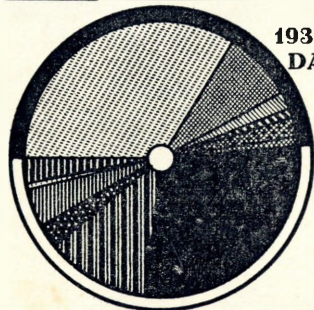
TALUNDITE OMA- TARVITUS JA TU- RUTOODANG (Kr.)

8 a. keskmine ühe talundi
kohta.

	A	B
Tera- & kaunvilid	322	190
Kartulid	78	65
Kiudained	10	91
Alaviljad	42	35
Veiste juurekasv	84	138
Piim & piimasaadused	157	897
Sead	239	262
Lambad	44	12
Sulgloomad	30	40
Mesilased	4	6
Metsakasvatlus	87	48
Muu soak	504	377
Kokku	1601	2161

1932/33. P. A. KOGUTOO- DANGU KOOSTIS (1000 kr.)

Maandamisest	Loomapidamisest	Total
Teravili		45.702
Kartul		11.180
Lina		2.438
Hein		1.689
Aed		3.060
Mets		1.475
Veised		38.072
Sead		17.152
Lambad		3.952
Sulgloomad		6.547
Mesilased		592
Hobused		4.064
Kokku		135.923

13. VEISEKASVATUS.

On tuntud tõsiasi, et suurmaapidamiste likvideerimisele ja samal maa-alal väikemajapidamiste rajamisele järgneb samal pindalal ülalpeetava karjaarvu tõus. Ka meilgi on maareformile järgnenud väga kiire loomade, eriti veiste, arvu juurekasv.

Hobuste, veiste, lammaste ja sigade üldarv Eestis 1920—33.

	Hobused	Veised	Neist lehmad	Lambad	Sead
1920 . . .	167 550	465 100	249 795	551 536	266 646
1927 . . .	229 530	633 870	386 680	606 650	354 360
1928 . . .	227 540	650 540	403 850	658 600	326 930
1929 . . .	205 448	603 949	406 562	475 935	279 080
1930 . . .	204 193	627 219	415 897	467 228	290 029
1931 . . .	206 790	668 940	428 130	478 550	322 750
1932 . . .	208 240	692 310	436 120	514 420	302 890
1933 . . .	209 950	681 700	427 330	541 380	227 130

Karja toodangute ja tootmisvõime arenemist näitab kõige paremini kontrollialuste karjade toodangute arenemine.

Kontrollialuste lehmade keskmine piimatoodang kg:

Kontrollaasta 1. juulist — 30. juunini	Piima	Võirasva	Rasva %
1926/27	2 274	82,57	3,63
1927/28	2 316	84,57	3,65
1928/29	2 230	81,57	3,66
1929/30	2 483	90,63	3,65
1930/31	2 589	95,09	3,67
1931/32	2 518	92,76	3,68
1932/33	2 408	89,00	3,70

Lehmade piimatoodangud on järjekindlalt tõusnud ning alles tugev piimahindade langus on pannud tõusu seisma. Tõus on seda tähelepandavam, et, nagu eespool nägime, söödabaas ei ole kaugeltki nii kiiresti arenenud ja laienenud, kui on kasvanud karjaarv.

Toodangud on madalseisus novembrist veebruarini, tõus algab märtsis ja ulatub kõige kõrgemale juunis-juulis, sealt edasi jälle langedes.

Hooajaline kõikumine on veel suurem piima kogutoodangus, kuna talvekuudel suur osa lehmi ei lõpsa.

Hooajalisus toodangutes on kogu iseseisvuse kestel mõjutanud ka karjasaaduste (või) turustamist ja hindu. Ainult karja söötmisolude korraldamine rohumaade harimise näol võib anda võimalusi hooajalisuse vähendamiseks toodangutes.

Meil lehmade piimatoodang suures osas läheb turustamisele töötletult, võina. Sellepärast on karjaaretuse sihiks olnud ikka võimalikult kõrge võirasvatoodanguga kari. Kuidas on lugu võirasvatoodangu arenemisega, selgub järgnevast tabelist:

Kontrollaasta	Keskmine toodang lehma kohta aastas		
	piima kg	võirasva kg	rasva %
1921/22	1 650	58,6	3,55
1922/23	1 899	67,9	3,58
1923/24	1 870	67,4	3,60
1924/25	2 161	78,2	3,62
1925/26	2 293	83,2	3,63
1926/27	2 274	82,6	3,63
1927/28	2 318	84,6	3,65
1928/29	2 230	81,6	3,66
1929/30	2 483	90,6	3,65
1930/31	2 589	95,1	3,67
1931/32	2 518	92,8	3,68
1932/33	2 408	89,0	3,70

Nii on võirasvatoodang, käsikäes piimatoodanguga, tõusnud pidevalt, arvatud välja söötmisoludest tingitud väikesed kõikumised; kui 1921./22. a. oli toodang lehma kohta 58,6 kg võirasva, siis 1930./31. a. oli see juba 95 kg. Sellest ajast algab aga tagasiminekuks, tingitult piimahindade järsust langusest ja söötmisolude halvenemisest. Suurim mõju oli aga toodangute langusele oma- maa söötade ikaldusel 1931./32. ja 1932./33. a.

Kui toodang koguselt on kannatanud söötmisolude halvenemise tõttu, siis sisemiselt väärtuselt — võirasva sisalduselt — ei ole ometi olnud langust, vaid pidev tõus. Keskmine rasva % oli 1921./22. aastal 3,5, 1932./33. a. aga juba 3,7.

Tõuaretuse tööd ja tõuloomade levitamist on juhtinud ja korraldanud kolm tõuseltsi — E. Maakarja, E. Punasekarja ja E. Hollandi-friisikarja kasvatajate seltsid. Kõik kolm seltsi asutati 1919.—20. aastatel.

Tõuraamatusse oli võetud loomi 1920.—33. a.:

E. Punasekarja	19 500 veist
E. Maakarja	4 619 „
E. H.-Friisikarja	17 348 „
Kokku	41 467 veist,

kusjuures elusolevaid tõuraamatu loomi on kokku kõigil kolmel tõul tõenäoliselt kümne tuhande ümber.

Suguloomade valiku ja tõuraamatupidamise kõrval on tõuseltside tegevuses tähtsam ala täisverd-sugupullide levitamise kaudu karja tõuparandus. Sugupullijaamu ja ühinguid tõuseltside järelevalvel, kus asusid valitud täisverelised sugupullid, töötas 1933. a. kokku ca 350.

Karjakontrollile pandi alus talukarjades küll juba enne maailmasõda, kuid sõjaaegadel katkestasid pea kõik kontrollühisused tegevuse, nii et 1920. aastal tuli uuesti alustada karjakontrolli korraldamist.

Karjakontrolli arenemine ja levimine nähtub järgnevast tabelist:

Aasta 1. juuliks	Kontr. ringe	Kontr. karju	Lehmi	Ühingus kesk- miselt		Liikme kohta lehmi	Lehmade üldarvust % kontrolli all
				liikmeid	lehmi		
1921	14	205	4 008	14,6	286	19,6	1,6
1922	26	466	6 826	17,9	262	14,6	2,2
1923	48	962	12 362	20,0	257	12,8	3,9
1924	72	1 654	17 095	23,0	237	10,3	5,3
1925	115	2 819	25 477	24,5	221	9,0	7,1
1926	161	3 801	32 344	23,6	201	8,5	8,6
1927	182	4 100	34 003	22,5	187	8,3	8,9
1928	193	4 368	36 523	22,6	189	8,4	9,2
1929	210	4 693	37 539	22,3	179	8,0	9,3
1930	237	5 591	42 487	23,6	179	7,6	10,3
1931	255	5 917	46 299	23,2	181	7,8	10,9
1932	249	5 503	43 846	22,1	176	8,0	10,2
1933	228	4 898	38 709	21,5	170	7,9	9,2

Alates 1921. a. kuni 1931. a. on kontrollühingute võrk muutunud järjest tihedamaks, nii et 1931. a. kuulus kontrolli alla juba 10,9% lehmade üldarvust 1,6% vastu 1921. a. Alates 1931. a., tingitult karjasaaduste hindade suurest langusest kui ka karjasöö-tade ikaldusest, on kontrollialuse karja arv langenud.

Kontrolli all olid 1920. a. eeskätt suuremad karjad (riigimõi-sade j. t. suurmajapidamiste), kusjuures kontrollühingu liikme kohta tuli lehma keskmiselt 19,6; karjakontroll on aga järjest roh-kem ja rohkem tunginud ka talumajapidamistesse, nõnda et leh-made arv liikme kohta on langenud keskmiselt juba 7—8-le. Seega karjakontrolli alla kuulub nii suur- kui ka väikemajapidamisi, nii et karjaaretustöö leiab aset pea kõigi suuruserühmade talundites.

14. MUUDE LOOMADE KASVATUS.

Nagu veiste, nii ka hobuste arv on iseseisvuse aastail kasvanud kiiresti. 1933. a. hobuste koguarv (210 000) oli meie olude jaoks küllaldane. Ka hobuste remont oli kõigiti normaalne: hobuste koguarvust oli sälgusid ca 20 000 ja varssu ca 12 500.

Hobusekasvatuse edendamisel ja tõuaretustöö juhtimisel ning korraldamisel on töötanud iseseisvuse algaastail asutatud kolm ho-buste tõuseltsi: Ardenni hobuste tõuselts, Tori hobuste tõuselts ja Eesti hobuste tõuselts.

Seltsid peavad hobuste sugu- (tõu-) raamatuid ja korralda-vad hobuste märkimist suguraamatusse.

1922. a. kuni 1934. a. on hobuste suguraamatusse märgitud 605 tätku ja 2 713 mära. Märgitud hobustest 1933. aastal olid

elus umbes 300 täkku ja 2 000 mära, kusjuures märgitud täku kohta tuleb paaritusi keskmiselt 25—28. Kuna varssu sünnib aastas 12—14 tuhat, on praegusel ajal veel üle poole varssadest iga aasta märkimata täkkudest.

Hobuse töövõime ja vastupidavuse tõstmiseks on kasutada veel laialdasi võimalusi tõuaretuse kaudu.

Hobusekasvatuse sihiks on olnud — saada tugevat ja vastupidavat põllutööhobust, mis kohane ka riigikaitse teenistuseks. Seejuures on Eesti olnud ka hobuste eksportmaa. Hobuseid on veetud välja 1921.—34. a. 8 745, kusjuures suurim väljavedu oli 1922.—23. aastani — kuni 1 150 hobust aastas. Keskmiselt on veetud välja 700—800 hobust aastas, kuna 1932. a. väljavedu langes 70-le, tõusis 1933. aastal aga jälle 332-le.

Seakasvatuse oli riikliku iseseisvuse esimestel aastatel alles korraldamata ala ja sealiha toodang peatäies ulatuses läks siseturu varustamiseks. Alates 1923. a. on seakasvatuse edendamine ja korraldamine seatud plaanikindlale alusele, kusjuures seakasvatusele tuli juure uus ülesanne: anda väljaveoks peekonsigu. Sellest ajast hakkas ka sigade arv tõusma (vaata tabel lhk. 45), kõikides edaspidi olenevalt sealiha hindadest kui ka söödavilja saakidest. Kogu aeg on jäänud aga sigade arv, kuni käesoleva ajani, suuremaks, kui oli 1920.—22. a.

Alates 1923. a. pandi kindel alus — suurema arvu sugusigade impordiga — sigade tõuaretusele, mille juhtimise ja korraldamise võttis enda hoolde E. Seakasvatajate selts (samal aastal asutatud).

Tähtsamate abinõudena seatõu aretamisel ja parematüübilise sugumaterjali levitamisel on — sugulavade ja kuldijaamade võrgu korraldamine ja sel teel sugusigade levitamine.

10 aasta jooksul, mil töötanud E. Seakasvatajate selts, on:

tunnustatud sugulavasid — 1933. aastaks	19
tunnustatud sugulavade saadud põrsaid (1928—33)	15 000
asutatud kuldijaamu	787
millest 1933. aastal töötas	450
kuldijaamade kultidega paaritustest saadud põrsaid	570 000
kontrollitud põrsapesakondi	514

Eksporttapamajadesse on selle aja jooksul toodud 471 565 siga, kusjuures eksporditud on neist ca 400 tuhat.

Riikliku iseseisvuse ajal on lammaste arv suuresti kõikunud (vt. tabel lhk. 49). Suurim oli lammaste arv 1925. a., sellest ajast hakkas langus. 1929. aastal oli järsk langus lammaste arvus (tingitult vihmases suvest ja maksalutikatõvest). Lammaste arvu langus üle riigi pole aga ühtlane: Saare- ja Läänemaal ning ranna-

äärsetel maadel, kus looduslikke lambakarjamaid rohkesti, on lammaste arv püsivam.

Praegu on meil üle 500 tuhande segaverelise lamba keskmise villatoodanguga — vanalt lambalt 2 kg, talledelt 0,8—1,0 kg villa aastas. Meie lambalt nõutakse peale villatoodangu head lihatoodangut (kuna Eesti on lambaliha eksportija maa), samuti ka häid nahku. Keskmiste segavereliste lammaste eluskaal on 28—35 kg, mis iseloomustab ka nende lihatootmisvõimeid.

Lammaste villatoodang 1922.—33. a. tonnides ja lammaste arvuline liikumine.

	Lammaste arv	Villatoodang tonni
1922.	744 937	1 082
1923.	665 938	989
1924.	608 598	879
1925.	719 785	1 014
1926.	665 970	937
1927.	666 650	936
1928.	658 600	920
1929.	475 935	680
1930.	467 226	669
1931.	478 550	684
1932.	514 420	786
1933.	541 380	1 014

Villatoodang katab ainult osaliselt talude villatarvituse, kuna tekstiiltööstused oma tarbeks villa ja villasaadused impordivad, kusjuures sisseveo väärtus on viimastel aastatel olnud tuhandeis kroonides:

1928. a. —	7 869	tuh. kr.
1929. „ —	6 290	„ „
1930. „ —	4 916	„ „
1931. „ —	3 713	„ „
1932. „ —	3 080	„ „

Lambaliha toodang oli kõrgeim 1928./29. a. — 8 227 tn, sellest ajast on aga langenud ühes lammaste arvu langusega ca 6 000 tonnile aastas.

Lambaliha väljavedu 1923./24. a. oli ainult 41 tonni, tõusis 1927./28. a. (mil oli kõrgeim) 353 tonnile, langedes uuesti ning olles viimastel aastatel 300 tonni piires. 1933. a. veeti välja ca 23 000 lammast.

Tõuaretuse korraldamisele ja juhtimisele on asunud E. Lambaja karusloomakasvatavate selts, kusjuures on asutud aretama kahte tõugu lambaid: šropšire't ja eesti maalammast.

Kodulinna kasvatuse alal on kanakasvatus suurima osatähtsusega, kuna teiste lindude kasvatuse tähtsus piirdub peamiselt oma tarvete rahuldamisega.

Kanade arv 1922.—33. a. ja munatoodang.

	Üle 6 kuu van. kanade arv tuhandeks	Munatoodang tuhandeks	% 1922 = 100	Kana kohta mune (tk.)
1922.	404	39 681	100	—
1923.	461	45 224	114	—
1924.	518	50 776	128	98,1
1925.	592	57 891	146	98,1
1926.	662	64 349	162	98,5
1927.	691	66 453	167	98,5
1928.	726	70 775	178	97,5
1929.	853	83 623	211	98,0
1930.	885	92 352	233	104,4
1931.	937	86 776	219	92,6
1932.	1 004	98 262	248	97,9
1933.	1 015	99 175	250	97,9

Kanakasvatuse areng on iseseisvuse aastatel järjest laienenud: 1922. aastal oli kogu riigis 404 tuhat kana, 1933. a. — 1 milj. 15 tuhat. Kanade arvu suurenemisega rööbiti on käinud ka munatoodangu tõus, nõnda, et 1933. a. munatoodang, võrreldes 1922. a., on tõusnud 2,5-kordseks. Keskmise toodangu kana kohta on aga jäänud muutumatuks, mis näitab, et kanakasvatuse sisemises korralduses pole riikliku iseseisvuse ajal sündinud laiemaulatuslikke ümberkorraldusi. See on tingitud eeskätt meie kanapidamise iseloomust: kanakasvatuse pole meil rajatud ärilisele alusele, see on talus kõrvalharu, mida peetakse loomulikkude olemasolevate võimaluste piires, tegemata sel alal uusi kapitali-investeeringuid. Tingitult kanakasvatuse iseloomust on kujunenud ka munatoodangu hooajaliseks, koondudes suures osas suvekuudele (aprillist — oktoobrini), mis mõjutab munakaubandust ja turustamist.

Kanade tõuaretust ja kanakasvatuse edendamist juhib E. Linnukasvatavate selts, korraldades tõuraamatupidamist, sugulavade tunnustamist ja kanade toodangu kontrolli.

Kanade munatoodangust eksporditakse üle ühe viiendiku (22—23%), kusjuures munahindade kõrgeseisu ajal on eksporditud kuni 1/3 toodangust (1928. a. — 33%, 1930. a. — 27%). Munade väljavedu rööbiti kanade arvu ja munatoodangu tõusuga on järjekindlalt suurenenud: 1925. a. oli väljavedu 13,1 milj. muna, 1933. a. — 22,6 milj.

Mesilastepidamine on iseseisvuse aastatel levinud järjekindlalt. Kui 1922. a. oli mesiperede arv 21,5 tuhat ja meetoodang 107,5 tn, siis 1933. a. mesiperede arv tõusis juba 54,2 tuhandele ning meetoodang 423 tonnile. Ka keskmine meetoodang mesipere kohta on järjekindlalt tõusnud. Mesilastepidamises on ikka rohkem levinud pakktarude asemel raamtarud, nii et 1933. a. juba umbes 50 tuhat peret peeti raamtarudes. See on eelduseks korralikumale pidamisele ja meetoodangu tõusule.

Mesiperede arv ja meetoodang.

	Perede arv tuhandeis	Meetoodang	
		Kokku tonni	Keskm. kg. mesipere kohta
1922	21,5	107,5	5,0
1923	24,7	49,4	2,0
1924	27,9	139,1	5,0
1925	45,1	89,2	2,0
1926	37,3	362,4	9,7
1927	41,5	238,2	5,7
1928	49,2	300,1	6,1
1929	48,0	312,0	6,5
1930	47,8	339,4	7,1
1931	49,1	265,1	5,4
1932	51,2	394,2	7,7
1933	54,2	422,8	7,8

15. PÖLLUMAJANDUSESAAJUSTE TURUSTAMINE.

Teraviljadele on — nende sisseveo kitsendamise tõttu — kindlustatud siseturg. Rukkituru maht sisemaal on kujunenud ca 35 tuhandele tn-le aastas, nisul — 15 tuh. tn.

Veiselihast valdav enamus läheb siseturule, kusjuures karjapidamise iseloomust tingitult sügiseti tuleb turule lüpsikarja remondi tõttu peamiselt lüpsikarja praak; selle tagajärjel valitseb lihaturul pakkumises ja hindade liikumises suur hooajalisus, mida kõrvaldada on võimalik ainult lüpsikarja pidamisolude ja sööda-baasi põhjaliku ümberkorraldamisega.

Veiseliha väljavedu oli 1923.—26. a. keskmiselt ca 3 000 kvintaali, tõusis 1927. a. 11 tuhandele ja 1928. a. 25 tuhandele kvintaalile. Sellest ajast on veiseliha väljavedu järjest langenud ning viimastel aastatel, välisturgude kitsenemise tõttu, muutunud juhuslikuks. Ainult lambalihal on jäänud enam-vähem püsivad väljaveovõimalused.

Peekoni väljavedu oli 1923. a. 816 kv, tõusis 1927. aastaks 26 tuhandele kv-le, langes 1930. a. uuesti 12 tuh. kvintaalile, tõusis 1932. a. aga jälle 39 tuh. kv-le, 1933. a. tähtsamal — Inglise — peekoniturul läbiviidud sisseveopiiramise tagajärjel langes jälle 33 tuh. kvintaalile. Sisseveokitsendused piiravad peekonitootmise laiendamisevõimalusi tänapäevalgi.

Või turustamisel esmajärgu tähtsusega on välisturud. Või väljavedu 1923. a. oli 23 471 kv, tõusis 1931. a. 144. tuhandele kv-le, kuid langes turuolude halvenemise ja hindade languse tõttu 1933. aastaks 92 tuhandele kv-le.

Kanamunade toodangust tarvitab siseturg $\frac{2}{3}$ — $\frac{4}{5}$ keskm. 70

4*

TÜ Raamatukogu

muna inimese kohta aastas, kuna ülejäänud osa on läinud välis-
turgudele.

Põllumajandusesaaduste väljavedu on iseseisvuse ajal kogu
aeg olnud suurem, kui põllumajandusekaupade sissevedu, või, teiste
sõnadega, põllumajandusliku väliskaubanduse bilanss on meie põllu-
majanduse kasuks püsinud aktiivseks.

Põllumajandusliku väliskaubanduse bilanss (milj. kr.).

	Sissevedu				Väljavedu				Ülekaal + väljaveos - sisseveos			
	Taime- saadused	Looma- saadused	Väetisain., põllutööriist. ja masinad	Kokku	Taime- saadused	Looma- saadused	Väetisain., põllutööriist. ja masinad	Kokku	Taime- saadused	Looma- saadused	Väetisain., põllutööriist. ja masinad	Kokku
1925/29	21,8	4,1	4,6	30,5	14,4	36,5	0,1	51,0	- 7,4	+ 32,4	- 4,5	+ 20,5
1929	25,2	4,1	5,9	35,2	11,6	43,8	0,0	55,4	- 13,6	+ 39,7	- 5,9	+ 20,2
1930	14,5	3,2	3,7	21,4	6,0	37,3	0,1	43,4	- 8,5	+ 34,1	- 3,6	+ 22,0
1931	4,0	1,3	2,4	7,7	4,9	31,6	0,2	36,7	+ 0,9	+ 30,3	- 2,2	+ 29,0
1932	1,1	0,9	1,3	3,3	3,7	19,4	0,1	23,2	+ 2,6	+ 18,5	- 1,2	+ 19,9
1933	0,9	1,6	1,6	4,1	2,4	18,1	0,1	20,6	+ 1,5	+ 16,5	- 1,5	+ 16,5

Aktiivsus oli kõige suurem 1931. a. — 29 milj. krooni. Põllu-
majandusesaaduste hindade languse tagajärjel ja ka väljaveo vähe-
nemise tõttu on aktiivsus 1933. aastaks langenud 16,5 milj. kroonile.

16. TALUNDITE VARANDUSTE VÄÄRTUS.

Talundite varandused on kahesugused: 1) tagavarad ja
2) kestva iseloomuga varandused — maa ühes maaparandustega,
ehitised, viljapuuaiad, talude metsad, loomad, riistad ja masinad.
Kestva iseloomuga varanduste väärtus 1929. a. (põllum. üleskirju-
tuse andmeil) oli 1 019 443 000 kr. Sellest oli:

maa väärtus	339 798	tuh. kr.
maaparanduste väärtus	9 862	" "
ehitiste väärtus	398 405	" "
viljapuuade väärtus	16 708	" "
talude metsade	63 743	" "
loomade väärtus	109 627	" "
masin-riistade väärtus	81 300	" "

Talunditel lasus otsesest võlga 1932. a. 115 milj. krooni,
kusjuures võlgadega oli koormatud 73 000 talu või 55% talude
üldarvust. Võla üldsummast suurima osa — 53% — moodustas
võlg Maapangale, võlg eraisikutele oli üldsummast 15% ja teistele
pankadele — 13%.

MAJANDUS

1923-25 — erapanõud
1926-33 — era- ja õhis-
panõud kokku

LAENUD

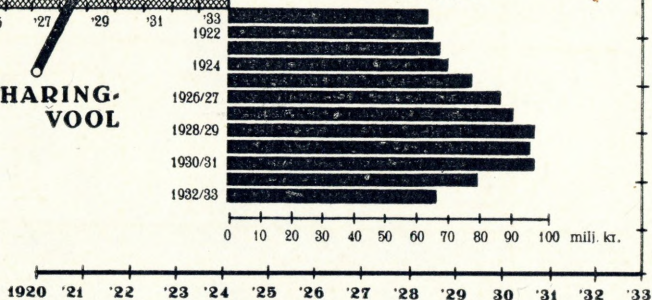
HOIUSUMMAD

RAHARING-
VOOL

Milj. kr.

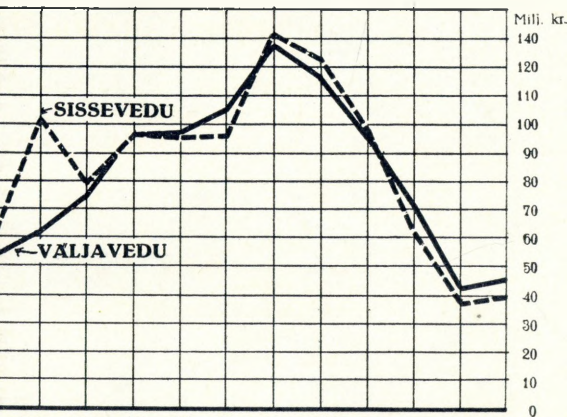
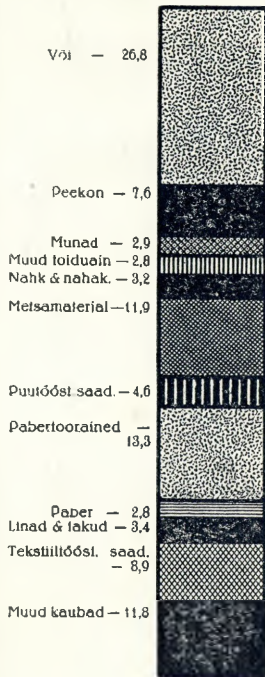
Milj. kr.

RIIGI TULUD

VÄLISKAUBANDUS

TAHTSAMATE VÄLISKAUBANDUSE AINETE
OSATAHTSUS 1933. A. VALJAVEOS (% ÜLD-
VÄÄRTUSEST)

SISSE- JA VÄLJAVEDU 1922-1933

17. VÄLISKAUBANDUS.

Kaubandusliku läbikäigu poolest välisturgudel Eesti on aktiivsem paljudest riigest. Eriti põhjustab seda siseturu väike maht, mis sunnib toodangu ülejääke mahutama välisisturgudele. Suhteliselt meie rahvastiku arvuga oleme suutnud väliskaubanduse läbikäigu tõsta keskmisest kõrgemale. See olukord aga asetab Eesti majanduselu suuremasse sõltuvusse välisisturust ja piirab eraldumisvõimalusi palju enam kui suurriikidel.

Põllumajandusesaadusi ja põllumajanduse tootmisvahendeid veeti sisse lisaks omamaa toodangule viimase viie aasta jooksul ligemale 17% omatoodangu väärtusest; tööstuses oli see % 54.

Meie väliskaubandus oli suurim 1928. a.: ümmarguselt 1 milj. tonni 258 milj. kr. väärtuses. 1932. a. oli väliskaubanduse üldläbikäik vähenenud $\frac{1}{2}$ milj. tonnile 79 milj. kr. väärtuses. Nii siis vähenemine koguselt $\frac{1}{2}$ võrra, väärtuselt aga $\frac{2}{3}$ võrra. 1933. a. näitab juba märgatavat tõusu.

Sisse- ja väljavedu (milj. kr.)

	Sissevedu	Väljavedu	+ väljaveo- - sisseveo- ülekaal
1922	61,3	52,8	- 8,5
1923	101,0	61,8	- 39,2
1924	78,5	75,3	- 3,2
1925	96,5	96,6	+ 0,1
1926	95,6	96,2	+ 0,6
1927	96,4	105,8	+ 9,4
1928	131,4	127,1	- 4,3
1929	123,0	117,5	- 5,5
1930	98,4	96,4	- 2,0
1931	61,2	71,1	+ 9,9
1932	36,9	42,6	+ 5,7
1933	39,0	45,6	+ 6,6

Väliskaubanduses tulevad esile kolmeaastased ajastud. 1922—1924 ja 1928—1930 on olnud sisseveo, 1925—1927 ja 1931—1933 väljaveo ülekaaluga.

Nende ajastute, eriti sisseveo ülekaalu põhjustajaks on suures määral olnud riiklik majanduse- ja krediidipoliitika. Esimene 1922—1924 ajajärk langeb kokku Saksa inflatsiooniga ja võrdlemise avara krediidipoliitikaga. Teine 1928—1930 ajajärk ühtub 1927. a. Rahvasteliidu ja 1929 a. tikustrusti laenu tegemisega, mil olime osalt sunnitud suurendama kaupade oste. Eriti suur on neil aastail

tootmisvahendite, peaausjalikult põllutöomasinate ja -riistade, ning jõu- ja töömasinate sissevedu. Suurima sisseveo ülekaaluga oli 1923. a. — 39 milj. kr. — mil Saksa inflatsioonitõttu kasutati soodsat võimalust kaupade ostmiseks. Osa kaubakrediite tuli tasumisele veel järgmisil aastail. Eriti suure väljaveo ülekaaluga olid 1931. a. + 9,9 milj. kr. ja 1927. a. + 9,4 milj. kr.

Möödunud 12 a. jooksul oleme välisturgudele enam ostnud kui müünud 30,4 milj. kr. eest.

Meie asend ja ilmastikulised tingimused suruvad kogu meie majanduselule hooaegsuse. See avaldub õige teravalt väljaveos. Sisse- kui ka väljavedu on kõige väiksem veebruaris. Sissevedu on kuude järgi üldiselt ühtlasem kui väljavedu ja aasta aastalt muutub see ikka püsivamaks. Väike elavnemine on ainult suve- ja sügiskuudel. Väljaveo seevastu hooaegsus näitab süvenemist. See on peamiselt põhjustatud põllumajandusesaaduste väljaveo koostise muutustest. Karjasaaduste väljaveos on tugev hooaegne kõikumine paratamatu. Või ja munade väljavedu on talvekuudel kõige väiksem, oma läbikäigus haripunktile jõuab ta juunis-augustis. Sügisest langust tasandavad vähesel määral teised saadused. Seevastu talvekuudel on linal ja karjasaadusil tugev vähenemine, metsa väljavedu aga suurim. Need hooaegsed kõikumised annavad ennast tunda rahanduses, eriti välisvaluuta läbikäigus. Teine palju halvem hooaegsusest tingitud asjaolu on, et meie ei saa oma välismaa kaubatarvitajaid pidevalt varustada saadustega. Hooaegsust väliskaubanduses pole võimalik kaotada, küll aga oleks vajalik seda pehmemdada eriti karjamajanduses.

Sisse- ja väljaveo koostises 12 a. kestel toimunud muutused on põhjustanud tootmisalade ümberkorras- tust.

Väljaveos alates 1927. a. omavad kindla esikoha toit- ja maitseained, peaausjalikult põllumajandusesaadused. Kõige suurema tähtsuse väärtuse järele omasid nad 1932. a., 1933. a. nende osatähtsus langes umbes 1930. a. tasemele. Tähtsuse languse põhjustas toor- ja poolvalmissaaduste väljaveo tõus.

Tagasiminekut tundub ulatuses võib märgata toor- ja poolvalmissaaduste osas, siia kuuluvad ka lina ja metsasaadused. 1933. a. esineb küll järsk 8%-line tõus, tõstes osatähtsuse 34%-le kogu väljaveost, kuid vaevast on see tõus püsiva ilmega.

Valmissaaduste osasuurus näitab samuti tagasiminekut, kuid 1933. a. uut tõusu.

Need koostislikud muutused on põhjaneva tähtsusega väljaveo arenemises. Need muutused määravad meie kaubanduspoliitilised sihid ja välisturud.

Kriisiaastad tõid väliskaubandusse ulatuslikult suure tagasimineku, mis omakorda nõuab tootmisalade uut ümberkorras- tamist ja kohandamist muutunud olukorrale.

Sisseveos avalduvad samuti mõningad püsivad arenemisjood. Toit- ja maitseainete sissevedu näitab osasuuruselt vähenemist. Suhteliselt kõige suurem oli see rühm 1924. a. — 35% kogu sisseveo väärtusest.

Enam-vähem ühtlase osasuuruse annab tootmisvahendite sissevedu (kivisüsi, naftasaadused, väetisained ja masinad ning metallid). Tootmisvahendite sisseveo osasuurus on kõikunud 19—20% piirides kogu sisseveost. Kaalukama nühma tootmisvahendite hulgas moodustavad masinad. Viimase 11 a. jooksul on veetud sisse põllumajanduse masinaid ja riistu 16,7 milj. kr., ning jõu- ja töömasinaid 39,8 milj. kr. eest. Masinatööstuse puudumine, õieti selle arengu eelduste puudumine, on üks meie rahvamajanduse nõrgemaid kohti.

Toor- ja poolvalmisainete osasuurus, mis läheb tooraineks tööstusele, on võrdlemisi püsiv peale 1925. a. Neil aastail on see olnud 19—20% ümber sisseveost.

Toorainete ja tootmisvahendite sissevedu annab püsiva osa, mida ei saa täita oma tootmisalade toodangust. Toitainest samuti osa tuleb paratamatult vedada sisse, nagu suhkur ja sool ning hulk teisi väiksemaid tarvitusaineid. Valmissaaduste sissevedu on võimalik mõnes osas kitsendada omamaa toodangu arvel, kuid need piiramise võimalused pole väga avarad.

Väljaveo kaalukama osa moodustavad põllumajandusesaadused — toitained ja lina, metsasaadused ja tööstusealalt tekstiilitooted. Väljaveo riikidena on pidevalt esikohal Inglise. teisel Saksa ning kolmandal on viimastel aastatel püsinud Prantsuse.

Sisseveomaades on järjekord teistsugune. Esikohal on Saksa, järgnevad Inglise ja P.-Am. Ühendriigid. Sisseveoainete koostis on mitmekesisem, üksikute ainete osatähtsus pole nii suur kui väljaveos.

Metallide ja masinate tähtsamateks sisseveomaadeks on Saksa — jõu- ja elektrimasinate ning tarvetega, Rootsi — peaaesjalikult põllutöömasinatega ning Inglise — metallide, jõu- ja töömasinatega. Järgnevad P.-Am. Ühendriigid autode ja traktorite sisseveomaana.

Inglise veetakse meilt peamiselt võid, mune, peekonit, kartuleid, lina ja linast riiet, siis puu- ja paberikaupu; meile aga tuuakse sealt metallkaupu ja masinaid, riidekaupu, kivisütt ja koksi, naftasaadusi, heeringaid ja suhkrut.

Saksa tarvitab Eesti kaupadest peamiselt võid ja mune, kuid väiksemal määral ka kala, tooresnahku, lina, riiet ning puutööstuse tooteid, põlevkivisaadusi ja kunstsarve. Omalt poolt Saksa müüb Eestisse suurel arvul jõu- ja töömasinaid, metalli ja metallkaupu, tööstusesaadusi.

Prantsusse pääsevad Eesti kaupadest kõige paremini tselluloos ja puukaubad, märksa raskemini aga või ja kalad.

Prantsuse kaupadest hinnatakse Eestis eriti riidekaupu, kuid tarvitatakse tunduval määral ka metallkaupu, keemiakaupu ning väetisaineid.

P.-Am. Ühendriikidesse läheb Eestist tähelepanuväärival hulgal tselluloosi, toornahku ja šokolaadi, kuna sealt tuleb Eestisse suurel hulgal puuvilla, naftasaadusi, autosid ning traktoreid.

Eesti-Läti kaubavahetuses on kõige suurem osa riidekaubal. Eesti väljaveos Lähti võiks nimetada veel tsementi, tahvelklaasi ja bensiini, sisseveos Lätist aga kummikaupu.

Soomes viiakse Eestist kartuleid, kartulijahu ja piiritust, mitmesugust aedvilja, siis liha ja kala, kiutööstuse tooteid, kipsi ja põlevkivisaadusi ning klaasi, kuna Eesti jällegi ostab Soomest töötletud nahka, igasugust paberit, metall-, keraamika- ja keemiakaupu.

Vene ostab Eestist aegajalt mõnesuguseid põllumajanduse-saadusi, omalt poolt aga müüb Eestisse järjekindlalt naftasaadusi ja mitmesugust keemiakaupa, soola jne.

18. TÖÖSTUS.

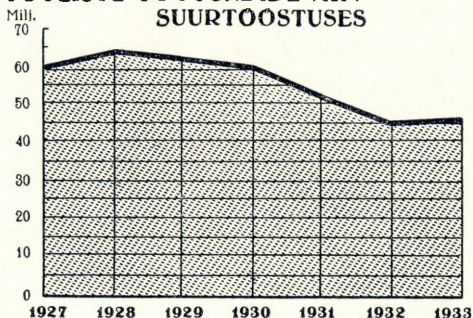
Eestis töötas 1922. a. rahvaloenduse andmeil kõigist töötavast ligi 66% ürgtootvate tööde aladel ning ainult 13% ümber-töötavas tööstuses. Need vahekorrad teatud määral on iseloomustuseks Eestile; siin saadakse toit- ja mitmesuguseid tooraineid enam, kui Eesti elanikel praegu vaja, tarvituskauu aga toodetakse tunduvalt vähem, kui kulub Eestile tarbeks. Kord-korralt aga Eestis rakendub järjest enam inimesi ka ümber-töötavale tööle.

Meie loodusvarad, millised on leidnud kasutamist tööstuslikus ulatuses, on põlevkivi, turvas, kips, fosforiit, tulekindel savi ja klaasiliiv; peale selle leidub külluses ehitusmaterjaliks minevat lubjakivi ja savi; nimetamist väärib ka tervisvannideks tarvitatud meremuda; viimane on eriti kõrge raadioaktiivsusega Haapsalus ja Kuressaares.

Põlevkivitööstus. Kuigi põlevkivi olemasolust Eestis teati juba ammu, asuti tema ligemale uurimisele alles ilmasõja päevil. Eesti iseseisvuse aastail on põlevkivitööstus arenenud välja tähtsaks tööstusharuks, mis tööd annab 2000—3000 töölisle. On tekkinud mitmed suured kaevandused, ehitatud üles õli- ja bensiinivabrikud. Põlevkivi kuulub odavamate kütteinete liikide hulka; kõrge tuhasisaldavuse tõttu ei ole tema vedu kaugemate maade peale tasuv ning otsekohene põletamine vajab erilist küttekollat.

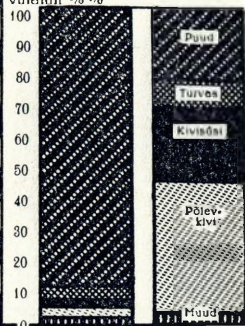
MAJANDUS

**TOOLISTE TOOTUNDIDE ARV
SUURTOOSTUSES**

**KÜTTEAINETE TAR-
VITUS SUURTOOS-
TUSES 1920 & 1928**

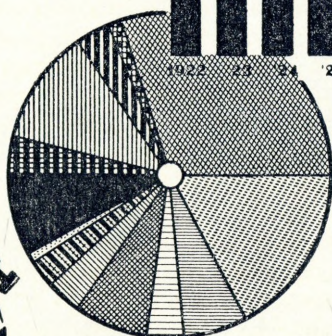
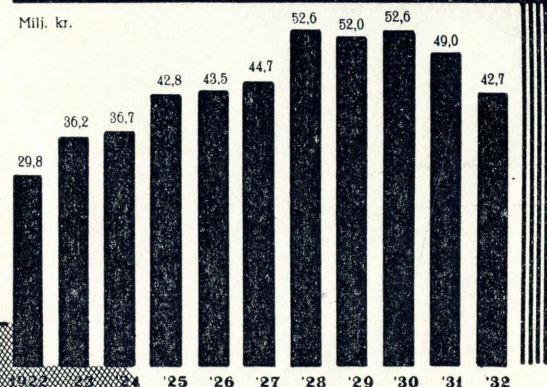
Puude kantmeetritele ümberar-
vatatult %/0

TÖÖSTUS

**SUURTOOSTUSE
TOODANGU
NETTOVÄÄRTUS
1922—1932**

Millj. kr.

**TOOLISTE ARV
SUURTOOSTUSES
1. V. 1934.**

	Uldse — 29,673
Murrud ja kaevandused	2442
Mineraalide ümberlõõg	1127
Metallitöödustus	3476
Keemiatöödustus	1048
Nahatöödustus	314
Tekstiilitöödustus	8821
Puutöödustus	5205
Paberitöödustus	1985
Poliügraafiatöödustus	1111
Toidu, maiselainete ja jookide töödustus	2242
Kehakatte- ja pudukaupade tööstus	1011
Elektrilised jaamad, gaasi- ja veevärgid	844
Puhastustöödustus	57

Sellele vaatamata on põlevkivi tõrjunud välja pea täielikult nii raudteedelt kui ka tööstusest enne sõda tarvitusel olnud kivisöe. Põlevkivi suuremateks tarvitajateks peale raudteede on paberitsemendi-, tekstiil- ja põlevkiviõli vabrikud. Põlevkivikihid asuvad Eesti põhjapoolses osas ning olles kallakuga edela suunas, tulevad maapinnale Soome lahe lõunarannikul, ulatudes Narvast Paldiskini. Põlevkivi sisaldavuse poolest on ligemalt uuritud 2400 km² suurune maa-ala Rakvere ja Jõhvi jaama vahel; põlevkivi tagavarasid hinnatakse seal 3,7 miljardile tonnile. Praegu toodetakse põlevkivi nii lahtistes kui ka maa-alustes kaevandustes. Kaevandustest töötavad Riigi Põlevkivitööstuse kaevandused Kohtlas ja Kukrusel, A/Ü. Eesti Kiviõli, A/S. Küttejõu ja A/S. Port-Kunda kaevandused.

Põlevkivikaevanduste toodang 1920.—33. a. (tonnides)

	Üldse	S e l l e s t	
		Riiklikud	Erakaevand.
1920	46 125	46 125	—
1921	95 527	95 527	—
1922	142 132	138 932	3 200
1923	209 895	203 295	6 600
1924	230 070	227 645	2 425
1925	288 104	238 658	49 446
1926	431 719	344 130	97 589
1927	397 609	255 951	141 658
1928	446 118	318 346	127 772
1929	517 652	355 658	161 994
1930	497 955	296 908	201 047
1931	499 495	271 223	228 271
1932	501 805	252 883	248 922
1933	499 969	209 310	290 659

Üldse on 1918—1933 a. põlevkivi kaevatud välja kõikides kaevandustes kokku 4 813 822 tn.

Eesti põlevkivi iseärasuseks on tema kõrge õlisisaldavus, mis kaugelt suurem kui teiste maade põlevkivil. Õlisid on Eesti põlevkivis ca 20% ümber, seetõttu põlevkivi kõige ratsionaalsemaks kasutamiseks on selle ümbertöötamine õlideks. Juba mitmendat aastat töötab meil kolm suurt õlivaabrikut: Riigi Põlevkivitööstuse õlivaabrik Kohtlas, A/Ü. „Eesti Kiviõli“ ja „New Consolidated Gold Fields Ltd“ vabrikud; neljas — rootslaste grupile kuuluv õlivaabrik praegu seisab. Ümbertöötatud põlevkivi ja saadud toorõli kogus viimastel aastatel oli:

	Põlevkivi ümbertöötatud.	Saadud toorõli.
1930	57 481 tn.	10 006 tn.
1931	106 919 „	17 053 „
1932	198 251 „	36 595 „
1933	202 098 „	37 617 „

Edasisel ümbertöötamisel on võimalik saavutada toorlist vääruslikke õlisid, mille tõttu Eesti põlevkivitööstusele võib ennustada suurt tulevikku; seni on põlevkivist ja toorlist toodetud mitmesuguseid kergemaid ja raskemaid kütteõlisid, immutusaineid, viljapuude karbolineumi, asfalti, katuselakki j. m. 1933. a. töötas eelpoolmainitud õlivabrikute juures 3 bensiinivabrikut, millede kogutoodang võrdus 4 992 tn. Eesti üldist bensiinitarvitust viimastel aastatel võib hinnata ümmarguselt 6—7 tuh. tonnile, millest kodumaal toodetud bensiiniga kaeti tähtis osa. Eesti bensiin on kõrgeväärtuslik ja kõlbulik lennukite mootoritele, mispärast seda veetakse välja ka teistesse riikidesse. 1933. a. veeti Eesti bensiini välja 1 573 tn., peamiselt Lätti, Tšehhoslovakkiasse ja mujale. Põlevkivi toorõli kasutatakse peale selle raudteedurite ja naftamootorite kütmiseks ja puumaterjalide immutamiseks.

Tähtsaks küttaaineks Eestile põlevkivi kõrval on ka t u r v a s. Riigi pindalast 14,7% on rabade all ning tarvitamiskõlvulise turba kogust hinnatakse ümmarguselt 800 miljonile tonnile, õhukuival kujul arvatult. Suuremaid turbatööstusi on tegevuses 10 ümber, kogutoodanguga 250 tuh. tn. ümber aastas. Ka turbatööstus on peaaegu täielikult tekkinud alles Eesti iseseisvuse aastail. Suuremateks tööstusteks on Riigi Turbatööstuse „Ellamaa“ ja Tartu linnavalitsuse „Ulila“ tööstus, millede toodangust suurema osa tarvitavad ära tööstuste juures asuvad avalikud elektrijaamad. Turbasammalt aluspõhuks lõigatakse käsitsi paljudes majapidamistes. Meie aluspõhuratvast pressitud kujul on vähesel määral saadetud ka Ameerikasse.

Turbatööstuste toodang 1929—32.

1929	234 000 m ³
1930	289 527 „
1931	207 005 „
1932	199 785 „

K i p s i lademeid leidub Petserimaal, Irboska läheduses; nende tagavarasid hinnatakse ümmarguselt 15 milj. tonnile. Kipsikaevandusi 1933. a. oli tegevuses kaks, kogutoodanguga 5 700 tn.

F o s f o r i i t e leidub mitmel pool Põhja-Eestis; nende tagavarade suurus on veel kindlaks tegemata. Fosforiidid tootmise alal ainsa ettevõttega töötab praegu 1920. a. asutatud a/s. „Eesti fosforiit“, milline kaevanduses toodetud fosforiidist rikastamise ja jahvatamise teel sellekohases vabrikus valmistab fosforiiti põllurammuks. 1933. a. toodeti kaevanduses 8 950 tn. toorest fosforiiti, millest saadi ümmarguselt 3 000 tn. fosforiiti-põllurammu. Kaevandus ja vabrik asub Jägala jõe läheduses, Ülgastes.

T u l e k i n d l a s a v i, millist leidub Võrumaal, kasutamine on seni olnud võrdlemisi vähene. 1933. a. toodeti kolme ettevõtja poolt tulekindlat savi kokku 350 tn.

Saaremaal Jaagurahu kaevanduses toodetakse kaltsiitkivi, mis tuntud ka eesti marmori nimetuse all. Tähendatud kivi, mis peenendatud kujul läheb kasutamisele tööstuses, veeti 1933. a. välja ca 20 000 tn., peamiselt Rootsi, Saksa, Lätti ja mujale.

Mineraalide töötlemise alal tuleb eeskätt mainida tsemenditööstust. Juba enne sõda tegutsesid Eestis Port-Kunda ja Aseri tsemendivabrikud, valmistades ümmarguselt 700 tuhat tünni portland-tsementi aastas. Sõja lõppedes asusid tegevusse mõlemad vabrikud, kuid turu kokkutõmbumise tagajärjel on nüüd kogu tegevus koondunud Port-Kunda vabriku kätte, kuna Aseri vabrik seisab. Tsemendipõletamine on viidud üle põlevkiviküttele, milleks vabriku poolt on asutatud kaevandus vabriku läheduses. Põlevkivituhk oma omaduste tõttu leiab täielikku ärakasutamist tsemendi toorainena. Tsementi veeti varematal aastatel suures hulgal välismaile, kuid viimase kahe aasta jooksul on väljavedu olnud väike.

Tsemenditoodang 1930—1933.

1930	262 750 tünni
1931	229 243 „
1932	168 091 „
1933	167 888 „

Klaasitööstus on Eesti vanimaid tööstusalasid. Enne sõda klaasivabrikud asusid peamiselt mõisade juures, omades viimastele tähtsuse metsade turustamisel; Eesti ajal klaasitööstus aga on võtnud tööstusliku ilme. Praegu töötab suurem mehaanilise valmistusviisiga tahvelklaasi vabrik Järvakandis ja õonesklaasi vabrikud Tallinnas ja Tartus. Suur osa valmistatud tahvelklaasist veetakse välismaile; õonesklaaskaupadest on veetud välja lambiklaase.

Savitelliskivide valmistus, mis enne sõda ulatus 30 milj. tk., on viimastel aastatel tunduvalt vähenenud. Ühest küljest on jäänud ära väljavedu ning teisest küljest on savitelliskividele tulnud võistlejaiks lubja-(silikaat-)telliskivid ja põlevkivituhakivid. Suuremaid savitööstuse ettevõtteid oli 1933. a. tegevuses kümme, kokku 240 töötajaga.

Lubjapõletamise ahjusid leidis enne sõda üle terve maa paarisaja ümber. Ühenduses maareformiga ja transport- ning kaubandusolude arengu tagajärjel on nüüd lubjapõletamine koondunud üksikute suuremate lubjavabrikute kätte. Tööstusliku patendiga tegutses 1933. a. 5 lubjavabrikut, 3 suuremat neist Järva- maal, Tamsalu ja Rakke ümbruses.

Mineraalide töötlemise alal peale loetletute töötab rida väiksemaid ettevõtteid tsement- ja savikaupade valmistamise, kiviraiumise ja muudel aladel; erilise ilme nende keskel omab mõni aasta

tagasi Tallinnas asutatud portselaannõude dekoreerimise tööstus, mille tegevus seisab välismaalt sissetoodud portselaankaupade dekoreerimises.

Metallitööstus. Enne ilmasõda töötasid Tallinnas Vene riigi tarbeks suured metallitehased, nagu Vene-Balti Laeva-tehas, Peetri (endine Noblessneri) tehas, Põhja-Õhtu Metallurgia ja Mehaanikatehas ehk endine Boekkeri tehas, ja vagunitehas „Dvigatel“, andes tööd umbes 9 500 töölisel. Pärast ilmasõda ühed neist ei asunud enam üldse tööle, kuna teised töötasid veel ainult ajutiselt ning õige vähesel määral. Väiksemad tehased aga leidsid võimalusi jätkata tööd ning kohanesid praegusaja nõuetele. Neile asutati hiljem juure uusi väiksemaid tehaseid ning praegu töötab eesti metallitööstustes 20-ne ja enam töölisega umbes 3300 töölist. Suuremateks ettevõteteks on Riigi raudteetehased, a/s. Franz Krull, a/s. „Ilmarine“, Tartu telefonivabrik ja mõned muud. Enamik suurematest metallitehastest on koondunud Tallinna, Tartu ja Pärnu. Eesti metallitööstused valmistavad väga mitmesuguseid kaupu. Suurem osa nendest kaupadest leiab tarvitamist siseturul, kuid osa neist müüakse ka välismaile. Kõige tähtsamad neist on külmutusmasinad ja tapamajade seaded, milliseid on tellitud Eesti lõunapoolsetesse naaberriikidesse, ning telefoniaparaadid, mis on leidnud turgu väga kaugetes riikides.

Keemiatööstuse alal enne sõda tegutses Tallinnas suurem keemiatehas a/s. „Richard Mayer“, milline pärast mõneaastast töötamist ka Eesti ajal turgude puudusel lõpetas tegevuse. Edukalt tegutseb aga rida väiksemaid tehaseid kõige mitmekesisemate keemiakaupade valmistamiseks, milliseid vajab siseturg.

Üheks suuremaks keemiatööstuse alaks on tuletikutööstus, mille tegevus soodsate väljaveovõimaluste tagajärjel 1923.—25. a. arenes kõrgele, kuid hiljem ekspordi ja siseturu tarvituse vähenemise tagajärjel tõmbus tunduvalt kokku. 1933. a. oli tegevuses ainsa ettevõttena sel alal a/s. „Eesti tuletikumonopoli“ Viljandi tuletikuvabrik, toodanguga 54,7 milj. toosi, millest 21,5 milj. toosi veeti välismaile. 1924. a. asutati Tallinnas kummivabrik, milline on arenenud välja suurettevõtteks üle 200 töötajaga. Vabrik valmistab kummikalosse ja -kingi, igasuguseid tehnilisi tarbeid, mänguasju ja muud, suutes varustada siseturu nõudmisi tähendatud kaupade alal käesoleval ajal ca $\frac{2}{3}$ võrra. Hästiarenenud tööstuseks Eestis on ka kunstsarve valmistamine kodu- ja välismaa kaseiinist. Kunstsarvest valmistatakse kamme, nõope, sulepäid ja muid kaupu, millisel alal töötab suurem ettevõtte Tartus ja paar väiksemat Tallinnas. Toorkunstsarvest ja kunstsarvest kaupadest suurem osa läheb välismaile. Keemiatehaste poolt valmistatavate kaupade nimekiri on laialdane; siia kuuluvad igasugused kosmeetilised ja farmatsöötillised kaubad, värvid ja lakid, puudestil-

leerimise saadused, mitmesugused majapidamises ja tööstuses tarvitatavad ained ja muud, milliseid raske on loetleda täielikult.

Nahatööstus. Toornahkade töötlemise alal tegutses 1933. a. kümme suurtööstusesse kuuluvat ettevõtet kokku ümmarguselt 370 töötajaga ning peale selle umbes 40 patendiga töötavat väiksemat ettevõtet. Nahatööstus on meil võrdlemisi arenenud tööstusharu ning on suuteline valmistama peaaegu kõiki vajalikke nahasorte, peale üksikute luksusnaha sortide, millede tarvitus vähene ja seetõttu ei oma kuigi suurt rahvamajanduslikku tähtsust. Nii valmistatakse meil talla-, pastla-, raag-, platt-, kroom-, juht-, mööbli-, masinarihma-, portfellinahka jne., milledest valmistuse rohkuse poolest esikohal seisab tallanahk. Toornahad saadakse peamiselt kodumaalt, ainult raskemaid ja paksemaid nahku talla- ja masinarihmade jaoks tuleb vedada sisse.

Tekstiiltööstus. Töötajate arv tekstiiltööstuses moodustas suurtööstuses tegutsevate isikute üldarvust 1929. a. 31,1%, 1930. a. 30,6%, 1931. a. 31,3%, 1932. a. 35,5%, s. o. umbes ühe kolmandiku. Eelmine 1922. a. lõpul peetud rahvaloendus märkis töötajate arvuna tekstiiltööstuses 14 377 isikut ning sellega lähedas seoses oleval riietusesemete valmistamise alal 12 219 isikut, ühtekokku 26 596 isikut. Ühes perekonnaliikmetega tõusis isikute arv, kes sellelt alalt saavad omale ülalpidamist, 44 tuh. isiku peale.

Vanimaks praegustest suurettevõtetest on Hiiu-Kärda kalevivabrik, milline asutati 1829. a., s. o. enam kui sada aastat tagasi. Varsti peale selle asutati kalevivabrik Sindis ning 1845. a. Narvas. 1851. a. asutati Narvas veel Narva linavabrik ja 1857. a. hiigel-ettevõtte — Kreenholmi puuvillavabrik. Vanemate ettevõtete hulka kuulub ka Balti puuvillavabrik Tallinnas, asutamise aastaga 1898. Kõik need ettevõtted olid mõeldud Venemaa turu varustamiseks. Nende suurusest annab ettekujutuse tööliste normaalne arv, milline oli Kreenholmi puuvillavabrikul 11 000, Balti puuvillavabrikul 2 000, Narva linavabrikul 2 505, kolmel kalevivabrikul kokku 2 730. 1909. kuni 1913. a. asutati rida linavabrikuid, millised eelmistega võrreldes aga olid juba väiksemad. Hiljem, Eesti iseseisvuse aastail, tuli asutada juure paljugi uusi ettevõtteid; viimastest üle kümne kuulub suurtööstusesse.

Eelpoolmainitud Vene turu varustamiseks rajatud suurettevõtted valmistasid suuremal hulgal väheseid kaubaliike; laialdane turg võimaldas arendada n. ö. massilist valmistust. Valmistati toorest puuvillariiet, linast purjeriiet ja võrdlemisi väheseid kalevisorte. Pärast ilmasõda, uutesse oludesse sattudes, vabrikutel tuli katsuda leida kaotatud Vene turu asemele endi kaupadele uusi turge ning kohandada tootmist siseturule vastavalt, milline nõudis mitmekesisist kaupa, kuid väiksemate kogustena. Vabrikutel läks korda leida turge paljudes Lääne-Euroopa riikides ning iga aastaga

suurenes väljasaadetud kaupade kogus kuni viimaste kriisiaastateni, mil enamjagu riike asus takistama sissevedu. Siseturu varustamise alal vabrikud suurendasid tunduvalt valmistatavate kaubasortide arvu, sellekohaselt uute masinatega vabrikute sisseseadeid täiendades. Välismail tekkis uue tekstiiltooraine — kunsti siidi — valmistus, milline võimaldab valmistada kaupa, mis oma võrdleva odavuse ja nägususe suhtes on tugevaks võistlejaks puuvillakaubale. Eestis asutati rida uusi ettevõtteid, millised moodasid erimasinatega valmistavad mitmesugust muustrilist puuvilla- ja kunsti siidiriidet, paelu, pitse, salle, trikotaažitooteid, kaelasidemeid jne. ning töötavad ümber — värvivad, trükkivad, merceriseerivad ja appreteerivad toorest puuvilla- ja kunsti siidiriidet. Kirju sitsi- ja kunsti siidiriide trükkimise alal on hakanud tegutsema isegi üksikud käsitsi töötavad ettevõtjad; sel viisil on võimalik valmistada üksikuid mustreid kuitahte väiksel hulgal, mis aitab vältida mustrite kordumist.

Milline omavaheline osatähtsus on üksikutel tekstiiltööstuse harudel viimasel ajal, näitavad alljärgnevad arvud.

Töötajate arv tekstiiltööstuses 1933. a. (suurtööstus).

	Ettevõtete arv.	Töötajate arv.
Puuvillavabrikud	2	2 723
Kalevfabrikud	3	1 370
Puuvilla- ja kunsti siidiriide kudumise ja trikotaažitööstus	9	1 530
Linatööstus	7	1 826
Riide värvimine, trükkimine ja appreteerimine	6	469
Niidivabrikud	1	42
Kõie, nõõri ja võrgutööstus	3	95
Villakraasimis- ja ketramistööstus	4	142
	35	8197

Puuvilla-, kalevi- ja linavabrikute toodang 1926.—32. a.

	Puuvillariie (tuh. m.)	Puuvillalõng (tn.)	Kalev (tuh. m.)	Linane riie (tuh. m.)	Džuutriie (tuh. m.)	Džuudist kotid (tuh. tk.)
1926	25 252	1 223	364	1 347	1 476	335
1927	26 329	1 637	370	1 480	1 686	587
1928	27 600	1 437	448	1 114	1 369	613
1929	22 762	2 007	329	1 920	4 911	737
1930	22 260	2 075	442	1 462	4 804	635
1931	17 883	909	494	1 350	4 746	990
1932	15 401	863	581	1 419	5 209	1 090

Puutööstus. Eesti Vabariigi pindalast 21,7% on kaetud metsaga. Kuna metsa iga-aastane juurekasv ületab sisemaa puumaterjalide vajaduse, moodustavad metsatööstuse saadused tähtsa väljaveoartikli. Okaspuumetsad töötatakse ümber saeveskites ja paberivabrikutes, kasepakud vineeri- ja mööblivabrikutes, kuna haavapakud on toormaterjaliks tuletikuvabrikutele. Kaalu järgi

võttes metsamaterjalid, puu- ja paberitööstuse saadused moodustavad 60—70% kogu meie aastasest väljaveost.

Suurtööstusesse kuuluvaid saeveskeid töötas 1933. a. 50 ümber, kokku ümmarguselt 1700 töötajaga; peale selle oli tegevuses üle 200 väiksema saeveski. Suuremateks saetööstuse rajoonideks on Pärnu, Tallinn, Tartu ja Narva. Saetud materjalid — lauad, plangud, kastilauad ja muud — veetakse välja Britti, Hollandi, Taani, Prantsuse ja mujale. Suurimaks puutööstuse ettevõtteks on a/s. A. M. Lutheri vineeri- ja mööblivabrik Tallinnas, normaalse töötajate arvuga üle 1500. Vabriku aastane puumaterjalide tarvitus võrdub 50—60 tuh. kantmeetrile, sellest 93% moodustavad kodumaa kasepakud. Vabrikus valmistati 1933. a. 6 500 m³ vineerplaate, 4 300 m³ toolipõhju, 4 300 m³ vineerkastilaudu tee-, liha- ja kummikastide jaoks, 19.800 tk. vineerkartonge, 28.000 tk. mööblit, 18.400 grossi niidipoole. Vineertoodetest üle 90% läheb välismaile, pea kõikidesse maailma riikidesse. Mööblit veetakse välismaile klapptoole ja laudu, kuna kontorimööbel läheb siseturule. Puutööstuse ettevõtetest kuuluvad suurtööstusesse peale eelpoolmainitud üksikud mööbli- ja ehitustarvete tööstused, korgivabrik ja mõned muud, millised töötavad siseturu tarvituste rahuldamiseks.

Paberitööstus. Juba 1677. a. teotses Tallinnas paberivabrik; Rápina paberivabrik, mis mõni aasta tagasi jäi seisma, märgib asutamise aastana 1756. Praegu töötab neli paberivabrikut: Põhja Paberi ja Puupapivabrikute a/ü. Tallinnas, milline valmistab paberit ja tselluloosi, paberivabrik „E. J. Johanson“, Tallinnas, milline ostetud tselluloosi ja puumassi töötab ümber paberiks, a/s. „Koil“ — Kohilas — paberi- ja puumassivabrik ja a/s. „Türi“ paberi- ja puupapivabrik; viimane vabrik valmistab paberit, tselluloosi ja puumassi. Peale selle töötab 5 puumassivabrikut, millistest kõige suurem — Jägala puumassivabrik — kuulub Põhja Paberi ja Puupapivabrikute a/ü-le. Paberitööstuses leiab tegevust normaalselt 2 000 töötaja ümber. Juba enne sõda andis paberitööstus kõrged toodanguarvud; nii valmistati 1913. a. ca 35 tuh. tn. paberit, 7,7 tuh. tn. puumassi ja 55 tuh. tn. sulfiit-tselluloosi; viimases arvus on arvatud ka sõja päevil hävinud tselluloosivabriku „Waldhofi“ toodang — ca 45 tuh. tn. Kuidas paberitööstuse toodang on arenenud Eesti ajal, näeme alljärgnevalt:

Paberivabrikute toodang 1920.—33. a. (tonnides).

	Paber.	Tselluloos.	Puumass.
1920	12 344	3 215	5 183
1922	25 537	7 281	11 097
1925	38 370	16 339	15 865
1928	35 735	40 310	21 570
1931	23 622	67 660	15 264
1932	14 035	60 914	15 110
1933	14 858	65 429	13 002

Paberitoodang, kordkorralt suurenedes, ületas 1928. a. sõjaeelse taseme ning vähenes sellest peale uuesti, kuna ekspordioludest tingitult suuremat tähelepanu pöörati tselluloosi valmistamisele. 1927. a. valmis Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute a/ü-l Tallinnas suurem tselluloosivabrik, millest peale tselluloositoodang näitab kiiret kasvu, ületades 1931. a. sõjaeelse toodangu. Ka puumassi toodang on suurenenud tunduvalt. Üksikutest paberisortidest, mida valmistavad meie paberivabrikud, on esikohal rotatsiooni- ja ajalehepaber; muudest sortidest on tähtsamaiks mitmesugune trüki- ja kontseptpaber, kirjutus-, sulfiit-, pakkimis-, koti- ja muu paber. Kuna meie paberivabrikud ei valmista paberit kaltsudest, mis teatavasti on toormaterjaliks kallimate paberisortide valmistamisel (varem valmistas kaltsupaberit Räpina paberivabrik), tuleb selliseid paberisorte vedada sisse väljaspoolt.

Toit- ja maitseainete tööstus. Kõige enam arenenud ümbertöötavaks tööstuseks Eestis on toit- ja maitseainete tööstus. Sel alal töötab Eestis suur hulk meiereisid, mitmed tapamajad, palju veskeid, arvukad piirituse ja kartulitärklise vabrikud, suured õllevabrikud, leivavabrikud, küpsiste, kompekkide ja šokolaaditööstused ning tubaka- ja paberossivabrikud. Peale selle tulevad veel arvesse kalasuitsutamise ja -konservimise tööstused.

Tapamajad töötavad kõigis suuremates Eesti linnades. Eksporttapamajadeks on: „Estonia eksporttapamajad“ Tallinnas, Tartu, Tapa ja Võhma eksporttapamajad. Viimastes valmistatakse ka peekonit, mis müüakse peamiselt Inglisse.

Tähelepanu väärib ka soolikapuhastamise tööstus, mis suurelt osalt töötab väljaveoks.

Teravilja jahvatamiseks peale kohalikkude väikeste veskite, millised jahvatavad vilja ümberkaudsetele elanikkudele, töötab Eestis mitu suurt jahuveskit ärilisel alusel, neist 2 suuremat — a/s. Rotermanni tehased ja a/s. „Ilmarine“ — Tallinnas. Viimastel aastatel Eesti jahvatustööstus on arenenud sedavõrd, et Eestil ei ole enam vajadust osta jahu välismailt, nagu seda tuli teha eelmistel aastatel. A/s. Rotermanni tehaste juures asub ka Eesti suurem leivatööstus, kuna suuruselt järgmine — leivavabrik Ceres — töötab Tartus. Tartus asub peale selle eriline tööstus „Pain Normal“ teraleiva valmistamiseks.

Enne sõda töötas Eestis ligi 300 piiritusevabrikut, toodanguga ca 43 milj. lt. puhast alkoholi, vene riigi viinamonopoli tarvituseks. Eesti iseseisvuse aastail neist tegevusesse asus ainult osa, rahuldades siseturu vajaduse ja valmistades piiritust mõõdukal määral ka väljaveoks. 1932./33. a. hooajal töötas 125 piiritusevabrikut, valmistades 3 158 177 lt. piiritust, puhta alkoholi kujul

arvatult. Meie piirituse välistarvitajaks on jäänud ainult Soome, sest Eesti kartulipiiritus on kallim, kui välismail muudest ainetest valmistatud piiritus. Kartulit töötavad suuremal arvul ümber ka tärklisevabrikud. 1934. a. oli suuremaid ja väiksemaid tärklisevabrikuid registreeritud kokku 12.

Pärmi valmistab Eestis praegu kaks ettevõtet. Nende toodang 1933. a. oli 154 tuh. kg. presspärmii.

Tallinna ligidal — Sakus ning Tartus ja Pärnus on asutatud suuremaid tööstusi õlle valmistamiseks. Õlletööstused ning karastavate jookide tööstused annavad tööd ligi 200 inimesele. Väiksemaid ettevõtteid töötab ka veinide valmistamise alal; kuigi neil on läinud korda valmistada häid sorte eesti veine, tarvitatakse Eestis siiski ka väiksemal määral välismaa viinamarja veine, peamiselt Prantsusest.

Eesti iseseisvuse ajal arenes eriti hoogsalt šokolaadi, kompvekkide ja küpsiste tööstus. Suuremad ettevõtted sel alal asuvad Tallinnas ja Pärnus. Nendes tööstustes töötas 1933. a. ligi 700 inimest. Eesti maiustuste tööstus on sedavõrd arenenud, et rahuldab siseturu tarvituse täielikult ning on osanud oma kaubale leida turgu ka välismail. Nii veetakse juba mitmendat aastat järjekindlalt välja šokolaaditooteid ja kompvekke paljudesse välisriikidesse, kõige rohkem Inglisse ja P.-Am. Ühendriikidesse.

Tähtsaks tööstusalaks Eestis on ka tubaka ja paberosside valmistamine. Tubaka- ja paberossivabrikud asuvad peaaegu kõik Tallinnas. Möödunud aastal need tööstused andsid tööd ligi 700 inimesele. Tubakasaadustest valmistati 1931. a.: paberosse 1 077 milj. tk. ning pakitubakat 199 tuh. kg. Pärast aktsiisimaksu tõstmist 1931. a. tubakavabrikute toodang vähenes ümmarguselt 40% võrra; nii valmistati 1933. a. paberosse 633 milj. tk. ja pakitubakat 138 tuh. kg.

Eesti kalakauba tarvitamiseks ning müügiks välismaile aitavad kaasa kalasuitsutamise ja -konservimise tööstused. Kuna aga eesti kalakonserve välismail veel vähe tunatakse, siis on väljavedu seni olnud väike.

Eesti toit- ja maitseainete tööstus suudab rahuldada siseturu tarvituse peaaegu kõikide tähtsamate kaupade suhtes, arvatud välja suhkrut. Suhkrut vedasime aastas sisse välismailt 1932. ja 1933. a. ümmarguselt 20 tuh. tn., 1930. ja 1931. a. isegi ca 30 tuh. tn. Kuna meil suhkruvabrikuid ei ole, oleme selle poolest jäänud maha oma lähematest naabritest Lätist ja Soomest. Esimene neist valmistab suhkrut enda kasvatatud naeritist, kuna Soome töötab ümber välismailt sisse toodud toorsuhkrut. Suhkrunaerite kasvatamise alal on ka meil viimastel aastatel tehtud katseid.

Jõujaamad. Samuti kui maapõue varad, kuuluvad ka kosed Eestis riigile, ning eraettevõttele on neid võimalik kasutada ainult riigi loal. Kõige enam on leidnud kasutamist Narva kosk, mille jõudu osaliselt tarvitavad Narva suured tekstiilettevõtted. Narva linn ja üksikud põlevkivitööstused. Teistest koskedest kasutab Jägala koske Põhja Paberi ja Puupapi vabrikute a/ü. Jägala puupapitööstus. Ka omab enda hüdroelektrijõujaama Sindi kalevivabrik, varustades ühtlasi vooluga ka Sindi alevit. Koskede jõu abil töötavate jõujaamade kõrval on tähtsamateks Eesti linnade elektrijaamad, mis töötavad tavaliselt aurujõul. Neist Tallinna linna elektrijaam tarvitab kütteks põlevkivi, Ellamaa ja Ulila jaamad tarvitavad turvast oma kaevandustest. Elektrivoolu tarvitamine on jõudsasti kasvanud, tõustes 7,5 milj. kW tunnilt 1923. aastal 24 milj. kW tunni peale 1932. aastal.

19. RAHANDUS.

1928. a. rahaseaduse järgi Eesti rahaühikuks on kroon, jaotusega sajaks sendiks. Sama seaduse põhjal Eestis on seaduslikuks maksuvahendiks ehk rahaks: Riigikassa poolt liikvele lastavad rahamärgid ja Eesti Panga poolt väljaantavad rahatähed.

Raha oli liikvel keskmiselt kuus (milj. kroonides):

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Riigikassa vahetusraha	3,7	3,8	4,3	4,2	4,3	4,5
Eesti Panga rahatähed	38,0	34,7	32,7	34,4	32,9	31,2
Kokku	41,7	38,5	37,0	38,6	37,2	35,7

Majanduse krediteerimise raskused esimesil aastail peale sõda lasusid riigil. Riigil tuli aidata põllumajandust, tööstust ning toetada ka panganduse arenemist. Nii kujunes riik suuremaks laenuandjaks, toimetades seda otseselt ehk riiklikkude ja erapankade kaudu. Peale pankade kaudu antud laenude on moodustatud mitmeid kapitale ja fonde laenuandmiseks riigi rahadest ja sissetulekust. Kõige suuremaks neist on **asunduskapital**, mis asutati suurmaapidamistest asundustalude moodustamisega ühenduses olevate rahaliste ülesannete täitmiseks, asundustegevuse jätkamiseks ja soodustamiseks ning maaparanduste edendamiseks. Asunduskapitali seis 1934. a. aluks oli 62 280 tuh. kr. Teiseks suuremaks kapitaliks on **maatuluskapital**, mille seis samaks ajaks oli 5 420 tuh. kr. Sellest kapitalist antakse laene väga mitmesugusteks otstarveteks põllumajanduse ja kalanduse alal tegutsevatele isikutele, ühingutele ja asutistele. Peale nende suuremate kapitalide on veel mitukümmend väiksemat kapitali ja fondi, kogusummas üle 10 miljoni krooni, milledest antakse laene väga mitmesuguste ülesannete teostamiseks.

Siselaenudest tuntuim on 1920. a. võidulaen. Raha saamiseks riik laskis siis müügile laenupileteid 1 miljoni krooni väärtuses. Neid pileteid riik on juba ostnud tagasi Kr. 950 002 väärtuses. Tähtsamaks sisevõlak on veel pantkirjad, missuguseid riik andis tasuks võõrandatud mõisade eest. Neid pantkirju riik on ka juba ostnud tagasi käesoleva aasta aluks Kr. 2 918 148 väärtuses ning tagasiostmata pantkirjade väärtus võrdub veel 2 231 278 kroonile. Aegajalt Riigikassa hangib laenusid ka pankadest ning mõnesugustest kapitalidest. Sääraseid laenusid Riigikassal oli tasuda 1. I 1934. a. Kr. 6 353 840.

Siselaenu on aga väga väikesed võrreldes nende laenudega, mis riik on teinud välismaal. Suurem osa välislaenudest hangiti vabadussõja ajal, mil oli vaja saada välismailt sõjapidamiseks vajalikku varustust. Selle sihiga P.-Am. Ühendriikidest tehtud võlg tegi välja \$ 13 830 000 ja Inglises tehtud võlg £ 1 168 200. Käesoleva aasta aluks Eesti riigil oli maksta nende võlgade arvel veel Kr. 83 573 472. Tegelikult Eesti riik nende võlgade arvel ei ole maksnud juba paar aastat, kuna on oodata nende võlgade ümberkorraldamist.

Hiljem on tehtud võlga Inglises £ 130 000 suuruses raudteematerjalide ostmiseks ja Rootsis R.Kr. 1 000 000 suuruses põllumajandusele vajalikkude kaupade ostmiseks. Peale selle riik jäi veel võlgu £ 20.000 ühele Inglise ettevõttele Vene-Balti laevaehituse ja mehaanika aktsiaseltsi obligatsioonide eest ning võttis võlgu Rootsi tikustrustilt Rkr. 7 600 000. Tähtsamaks välislaenuks on aga Rahvasteliidu kaasabil tehtud välislaen P.-Am. Ühendriikides \$ 4 000 000 suuruses ja Inglises ning Hollandis £ 700 000 suuruses. Nendest võlgadest on juba osa tasutud, kuid käesoleva aasta aluks jäi siiski veel tasuda Kr. 35 182 381.

Eesti Pank on aktsiapank, mille põhikapital — 5 milj. kr. — moodustub väljaantud 100 000 aktsiast nimiväärtusega à 50 krooni. Kaks kolmandikku Eesti Panga aktsiatest kuulub riigile. Eesti Panga peaülesanne on kindlustada tema poolt väljaantavate rahatähtede väärtust. Seks otstarbeks pank peab korraldama Eesti raha ringvoolu ning laenudeandmist.

Eesti rahaväärtuse kindlustamiseks Eesti Pank hoiab endal kulda ning välisraha raha kattevaraks. Eesti Pangal oli järgmine kattevara (1000 kroonides):

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Üldse	31 447	27 191	23 072	21 492	19 710	22 437
sellest: kullas	6 380	6 409	6 558	6 559	15 229	20 132
välisrabas	25 067	20 782	16 514	14 933	4 481	2 305

Eesti Maapank, kelle ülesandeks on anda pikaajalisi laene põllumajanduse edendamiseks, on täiesti riiklik pank. Pangale anti põhikapitali 1 miljoni kr. suuruses ka riigi rahast.

Maapank annab laenusid oma pantkirjades, mille eest laenusaajad võivad saada raha nende müümisel.

Eesti Maapank (1000 kr.)	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Laenud	4 223	5 958	7 191	7 452	8 153	8 243
Asunduskapitali seis	965	26 055	35 481	47 869	57 485	62 280
Maaparanduslaenufondi seis	2 075	2 254	2 335	2 080	1 917	1 816

Lisaks oma tavalisele tegevusele Maapank ajab veel kõiki asju, mis ühenduses riikliku asunduskapitali kui ka mõnede teiste kapitalide valitsemisega.

Pikalaenu Pank on Maapanga kõrval teiseks puht-riiklikuks pangaks. Ka tema põhikapital 5 miljoni krooni suurus moodustati riigi rahast. Pikalaenu Panga ülesandeks on anda pikaajalisi laene Eesti põllumajandusele, tööstusele, laevandusele, ehitustegevusele, omavalitsustele kui ka teistele asutistele ja ettevõtetele ning ühistegeliste ühingutele, kas kinnisvarade või laevade pantimisel ehk ka teiste kindlustuste vastu.

Pikalaenu Panga laenude seis oli (1000 kroonides):

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Harilikud panga laenud	6 151	13 527	14 361	15 595	14 684	14 544
Panga valitseda olevad laenud	23 422	21 303	22 210	49 322	51 126	50 254
Valits. poolt soodustatud laenud	2 826	2 655	1 865	1 399	1 311	1 267

Pikalaenu Panga kätte on samuti antud valitsemine suurema osa riiklikkude kapitalide üle.

Riigi Hoiukassa ülesandeks on võtta hoiule raha intresside kandmiseks ja leida hoiukapitalidele kindlat ning tulusat paigutust. Riigi Hoiukassa on täiesti riiklik asutis ning tema kohustuste eest vastutab riik kõigi oma varanduste ja sissetulekutega.

Riigi hoiukassas oli hoisusummasid (1000 kroonides):

1928	1929	1930	1931	1932	1933
2 879	3 383	3 857	4 691	5 451	6 125

Erapankasid on kolme liiki: linnapangad, aktsiapangad ning ühistegelised laenuasutised.

Linnapangad on asutatud linnavolikogude poolt Tallinnas ja Tartus. Linnavolikogud määravad ametisse nende pankade juhatused ning nende pankade põhikapital on moodustatud linna rahadest.

Aktsiapankasid oli Eestis 1933. a. 12. Ühistegevuse põhimõttele töötavaid laenuasutisi oli Eestis 1933. a. 237. Linna- ja aktsiapankade poolt antud laenude ja vastuvõetud hoisusummade seis oli järgmine (milj. kr.):

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
laenud	66,4	74,9	78,2	70,7	57,8	50,3
hoisusummad	40,8	44,5	45,7	41,6	32,6	29,2

Suuremate (25) ühispankade poolt antud laenude ja vastuvõetud hoisusummade seis oli järgmine (1000 kr.):

	1928	1929	1930	1931	1932	1933
laenud	19,4	24,4	25,8	28,1	25,6	23,5
hoiused	16,8	19,3	21,7	27,2	22,1	21,1

Eelpool käsitatud pangad on õigustatud andma laenusid tähtajaga ainult kuni üks aasta. Pikemaajaliste laenude andmiseks on olemas erilised hüpoteekpangad. Neist töötab praegu laialtuluslikumalt ainult Eesti Hüpoteek Pank Tartus. See pank arenes endisest Liivimaa Linna Hüpoteegi Seltsist, kust anti laenusid praeguse Lõuna-Eesti ja Põhja-Läti linnades asuvate kinnisvarade omanikudele. 1921. a. see pank lõpetas oma tegevuse Lätis ning muutus Eesti Hüpoteek Pangaks, kus antakse pikaajalisi laenusid peamiselt majade parandamiseks ja ehitamiseks. Laenusid antakse panga pantkirjade näol ning laenusaja saab raha ainult nende pantkirjade müümisel. Eesti Pank on korduvalt ostnud neid pantkirju, soovides sellega toetada Hüpoteek-Panga tegevust. Hüpoteek-Panga poolt välja antud laenude seis oli (1000 kr.):

1928	1929	1930	1931	1932	1933
5 374	6 266	6 318	6 271	6 869	6 494

20. RIIGIMAJANDUS.

Riigimajandus on tihedalt seotud kogu rahvamajandusega. Vahekord riigi- ja rahvamajanduse vahel kujuneb igas riigis isesuguselt, oleneb ülesannete ulatusest, mis riik on võtnud oma peale. Eestis on riigi ülesanded majandusaladel laialdasemad, kui paljudes teistes riigis. Nii on riigi käes raudteed, post-telegraaf-telefon, laialdased metsad ja maa-alad, mitmed tööstused (põlevkivi-, turbatööstus ja muud). Seetõttu on ka riigi tulud kui ka kulud majandusliku tegevuse arvel võrdlemisi suured.

Riigi tulud (milj. kr.)

	Üldse	Maksud ja kohustused	Sellest riigi ettevõtte ja varandused
1932/33 a.	66,3	39,8	21,8
1931/32 "	82,8	48,0	27,5
1930/31 "	92,1	50,2	32,1
1929/30 "	96,4	53,2	32,4
1928/29 "	96,9	54,3	33,5
1927/28 "	89,5	51,1	37,0
1926/27 "	85,7	47,8	34,3
1925 a.	76,6	42,1	33,7
1924 "	69,7	40,5	27,8
1923 "	67,2	40,8	20,1
1922 "	65,1	40,2	19,2

Riigi ettevõtte ja varandused annavad ligemalt ühe kolmandiku riigi tuludest. Muu kaetakse suuremas osas maksudest ja kohustustest. Ühes riigi eelarve üldise vähenemisega on vähenenud ka

mõlemad tululiigid. Kuidas on kujunenud riigi kulud ning kuidas nad jaotuvad üksikute alade järele, selle kohta saame ülevaate järgnevast tabelist, milles peale üldiste kulu summade on antud kulud nettoarvudes — s. o. maha on arvatud vastava ala üldisest kulude summast sellest alast saadud tulud.

Riigi kulud (1000 kr.)

	1929/30 a.	1930/31 a.	1931/32 a.	1932/33 a.
Riigi kulud brutto-arvudes	96 347	97 179	87 226	68 640
Riigi kulud netto-arvudes	68 561	66 891	60 452	49 546
Sellest:				
Riigikaitse	17 197	17 619	15 739	12 528
Välisasjad ja esindus	936	943	895	744
Õiguskaitse	3 235	3 161	2 912	2 610
Kõrgemad üldvalits. asut.	6 520	6 150	5 783	5 261
Tervishoid, hoolekanne ja töökaitse	1 998	1 875	1 867	1 609
Rahvamajanduse korraldamine	12 071	11 524	11 776	8 901
Mitmesugused toetused	3 679	4 125	4 202	3 775
Mitmesugused fondid	1 328	665	285	231
Haridus	8 787	8339	7 269	6 594
Rahanduse asutused	2 087	1 446	1 340	1 071
Pensionid	3 133	3 285	2 817	2 620
Riigi võlgade ja % tasumine	4 599	5 666	4 089	2 792
Asutistes varasid ja väärtusi soetatud	2 818	1 882	1 338	680
Tagasimaksud eelmiste aastate tuludest	173	211	140	130

Tähtsamaks kuluks osutub riigikaitse, mis moodustab viimastel aastail 25—26% riigi kulude kogusummast. Sellele järgnevad rahvamajanduse korraldamise kulud (17—19%), haridusekulud (12—13%) ja valitsemise üldkulud (9—11%). Riigivõlgade tasumine nõudis viimastel aastail 5,6—8,5% riigi kulude kogusummast. Viimase nelja aasta jooksul riigi kulud on vähenenud 30%. Kõige enam on vähenenud kriisi aastail majanduslikult produktiivsemad kulud — kapitali investeerimised ning fondide ja tegevuskapitalide asutamised ja täiendamised.

Riigi tulude koostisest ja kujunemisest nettoarvudes annab ülevaate järgnev tabel:

Riigi tulud nettoarvudes (1000 kr.)

	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
Maksud tuludele ja varand.	6 919	6 932	7 020	6 074
Maksud läbikäikudelt ja varade liiklemisest	4 976	4 723	4 711	4 015
Aktsiisid ja maksud ainete tarvitamisest	13 851	13 845	14 145	13 679
Tollid	21 133	19 984	18 388	13 399
Mitmesugused maksud	853	903	855	749
Riigi ettevõtted	2 302	2 622	2 753	1 879
Riigi varandused	7 912	7 962	6 662	5 294
Segatulud	1 163	1 055	1 276	1 336
Erakorralised tulud	9 457	3 783	243	731
Aruandejärgne puudujääk	—	5 082	4 399	2 390
Kokku	68 566	66 891	60 452	49 546

Suuremaks sissetuleku allikaks riigil olid varemmail aastail tollitulud. Tollid andsid üle 30% riigi nettotuludest. Viimaseil aastail sisseveo vähenemise tagajärjel tollitulud vähenesid enam kui muud tulud. Teiseks suuremaks tuluallikaks on aktsiisid ja maksumuste tarvitamisest, millest tulusid 1932/33. a. saadi isegi rohkem tollidest. Varemmail aastail moodustasid need tulud umbes 20% üldistest tuludest. Järgnevad tähtsamad tuluallikad on otsekohestest maksudest ja riigiettevõttest ja varandusist.

Esimesil kriisiaastail riigi kulud vähenesid palju aeglasemalt, kui sündis koondumine läbikäigu vähenemise tagajärjel rahvamajanduses ning seetõttu oli suuri raskusi riigi tulude ja kulude tasakaalu hoidmisel. Käesoleval aastal rahvamajanduse läbikäik on jälle elavnenud ning ühtlasi on tasakaalustunud ka tulude-kulude vahekind riigimajanduses.

21. KAUBALAEVASTIK JA LAEVASÕIT.

Merekaubalaevastikus oli, praame arvestamata, 1. I 1934. a. 372 laeva mahuga 130 615 br. rgt., milline arv suuremaid viimase 5 a. jooksul.

Vaatamata majandusekriisile, mis igal alal arenemise tagasi surus, on kaubalaevastiku soetamine meil järjest edenenu, ainult viimase aasta juurekasv oli väiksemaid.

Aurulaevu oli meie kaubalaevastikus 78,9% ja purjelaevu 13,8% üldmahust, ülejäänud 17,3% on mootor- ja mootorpurjelaevad. Kaubalaevastiku koosseis suureneb aurulaevade ja mootorlaevade arvel, kuna purjelaevad järjest vähenevad.

Suuruse järgi on kaubalaevastikus üle 500 br. rgt. laevu arvult 61 ja mahu järgi 75%.

Vanuselt on kaubalaevastiku kuni 20 a. mahtu 28,3%, 20—40 aastates 60,1% ja üle 40 a. 11,5%.

Sisevete kaubalaevastik koosneb aurulaevadest ja lotjadest, milliseid kokku 85 ühikut 4 551 br. rgt. mahuga.

Mere- ja sisevete laevastik koos ulatub 520 ühikuni 141 717 br. rgt.

Viimase 10 a. jooksul tuleb meie sadamatesse sisse välis- ja rannasõidust iga aasta 7 500—9 000 laeva mahuga 1 000 000 kuni 1 376 000 netto rgt. Sealjuures moodustavad välissõidust sissetulnud laevad üldarvust läbisegi ligi $\frac{1}{3}$ ja mahu järgi $\frac{2}{3}$. Laevasõidu arengus viimase 10 aasta jooksul näeme sissetulnud mahu suurenemist kuni 1931. a. 1930. a. oli haripunktiks, sellele järgneb paaril aastal langus, kusjuures 1932. a. laevasõit oli väiksemaid. 1933. a. näeme aga jälle tunduvat elavnemist, olgugi et sissetulnud maht ei küüüinud veel 1930. a. tasemeni, jäädes sellest maha veel 11,8% võrra. Kogu sissetulnud laevu oli 1933. a. 8 845 mahuga 1 213 770 n. rgt., viimane on eelmisest aastast suurem 12,1% võrra.

Välissõidust tuli 1933. a. sisse 2394 laeva mahuga 885 866 n. rgt., mis eelmisest aastast enam mahu järgi arvates 11,3%. Riike, kellega meil laevauhendus, on 15—16, kuid suurem läbikäik on meil ainult 3 riigiga, nimelt Soome, Briti ja Saksaga; nimetatud riigid kokku moodustavad ligi $\frac{2}{3}$ kogu välissõidus läbikäinud mahust. Soome ja Saksaga oleme tihedalt seotud laevaliinidega. Laevaliine teenivad suuremjaolt selle riigi laevad, kuhu meilt liin suundub; kuna enamus liinidest suundub Saksa ja Soome, on liinilaevades Saksa ja Soome lipp esikohal; Eesti laev peab ainult ühel liinil, nimelt Tallinna ja Stokholmi vahel ühendust.

Päritolu ehk lippude järgi võtsid osa meie ja välisriikide vahelisest laevasõidust iga aasta ligi 20—23 riigi laevad, kuid ligi kolmveerand sissetulnud mahust kuulub nelja riigi laevadele, nimelt Eesti, Saksa, Soome ja Briti laevadele. Eesti lipu osatähtsus kõigub 20—25% vahel.

Kaupade vedu välissõidus ulatus viimase kahe aasta jooksul 520 000—550 000 tn., suurim summa aga oli 1 015 000 tonni ning enamikul aastatel püsis kaubavedu 700 000—885 000 tn. ümber. Viimase 10 aasta jooksul oli tõusu märgata kuni 1928. a., millisel aastal oli kaubavedu harukordselt suur, sellest peale langeb kaubavedu järjekindlalt, olles madalaim 1932. a. (519 tuh. tn.). 1933. a. aga on märgata jälle tõusu, olgugi mitte suurel määral.

Laevadel veetakse ligi 90—95% meie väliskaubanduse läbikäigust; ühtlasi toimub meie sadamate kaudu ka osa N. S. V. Liidu väliskaubandusest. Möödunud 10 aasta jooksul moodustavad transiitkaubad 3—12% kaupade üldläbikäigust. Viimasel, 1933. a., ulatus transiitkaupade vedu 6% üldkaubaveost.

Laevadel veetud kaupade koostis on seega meie sisse- ja väljaveo koostisest. Sisseveos on veo mõttes tähtsamaks kivisüsi, koks, väetisained, metallid, suhkur, petrooleum, bensiin ja sool, millega loeteldud ligi 65—70% üldsisseveost. Väljaveos moodustab metsamaterjal ligi poole, peale selle on kaalukamaks tselluloos, lubjakivi, vineer, või, tsement ja kartul.

Riike, kuhu meie kaubad laevateel läksid ja kust meile kaubad tulid, oli iga aasta 15 ümber, kuid veod Eesti-Briti ja Eesti-Saksa vahel moodustavad üle poole kogu kaupade veost laevadel, sealjuures on viimastel aastatel Eesti-Briti vaheline vedu tunduvalt ees Eesti-Saksa veost.

Lippude ehk laevade päritolu järgi võtab kaubaveost osa iga aasta 12—15 lippu, sealjuures aga Eesti ja Saksa laevad veavad ligi $\frac{3}{5}$ kaubaveost. Viimastel aastatel Eesti lipp omab 30% osatähtsuse kaubaveos, olles sellega esikohal. Teistest lippudest on kaubaveos nimetamisväärt Briti, Taani, Soome ja Rootsi.

Reisijate arv välissõidus ulatus 1933. a. 40 813 isikule, olles suurem eelmise aasta vastavast arvust 5,4%, milline oli kriisiaja madalamaks arvuks. Maksimaalne arv reisijaid oli 1930. a., nimelt 60 804 isikut. Varematel aastatel oli reisijate arv madalam isegi viimase aasta arvust.

Riikide järgi oli reisijate liiklemine kõige elavam Eesti-Soome vahel; 1933. a. 67,1% kogu Eesti ja välismaa vahel liikunud reisijaist. Peale selle on reisijate arv suur veel Eesti-Rootsi, Eesti-Saksa ja Eesti-Läti vahel.

Reisijaid veetakse kõige enam Soome ja Saksa laevadel — ligi 50% esimesel ja 18,5% teisel kogu reisijate veost 1933. a. Eesti laevade osatähtsus reisijate veos ulatus 1933. a. 12,8%.

Rannasõidus 1933. a. tuli sisse 6 451 laeva 327 904 n. rgt., mis mahu järgi arvates eelmisest aastast suurem 14,5%. 1932. a. laevasõit oli väiksemaid möödunud 10 aasta jooksul; suurim laevasõit oli 1930. a., mille sissetulnud maht ulatus 398 307 n. rgt.

Rannasõidus veetud kaupade kogus ulatub 1933. a. 75 182 tn., mis 18,8% võrra jääb taha kaubaveo maksimaalarvust 1929. a. Sadamate läbikäik seega rannasõidus sisse- ja väljaveetud kaupade koguselt oli 1933. a. 111 061 tn. ja näitab eelmise aastaga võrreldes, mil kaubavedu oli madalamaid viimase kümne aasta jooksul, 38,3% suurenemist.

Veartikliteks on rannasõidus peamiselt metsamaterjal, kivid, fosforiit, nagu näitavad 1933. a. arvud: üldsisseveost oli küttepuitu 28,7%, muud metsamaterjali 22,1%, metsikuid kive 13,2%, telliskive 6,1% ja fosforiiti 3,0%.

Kaubad suunduvad rannakohtadest peamiselt Tallinna ja Pärnu. Kogu sissetulnud kaupadest tuli Tallinna 74,3% ja Pärnu 10,8%.

Rannasõidu kaupade vedu toimub ainult Eesti laevadel.

Reisijaid tuli 1933. a. rannasõidus sadamatesse 54 724, milline arv on lähedane maksimaalarvule 1930. a. Rannasõidu reisijad koosnevad peamiselt saarte ja mandri vahel liiklenutest.

Siseveeteedest liiklemise elavuse poolest seisavad Peipsi järv ja S.-Emajõgi esimestel kohtadel. Samuti on S.-Emajões Tartu sadam ja Peipsi järvel Mustvee ja Võõpsu sadamad läbikäinud laevade ja kaupade koguse poolest suuremaid sisevetes.

Enamuse sisevetel transporditavast kaubast annavad Peipsisse suubuvad jõed ja Peipsi rannik metsamaterjalide näol. Jõed läbivad suuremaid metsapiirkondi ja neid kasutatakse metsaparvetamiseks. Metsamaterjal moodustab ligi 85% sisevetel veetud kaubast.

Laevasõit siseveeteeudel ulatus 1933. a. sissetulnud mahu järgi 136 506 n. rgt. Kaupu tuli sisse 35 071 tn. ja reisijaid 40 882.

Varemate aastate arvud püsisid ka umbes neis piires. Veetud kaup ja reisijad koonduvad peamiselt Tartu sadamatesse.

22. RAUDTEED.

Ekspluateeritavate raudteede pikkus ulatus 1. IV 1934. a. 1 434 km, sellest oli laiarööpmelist teed 762 km ja kitsarööpmelist 672 km, selles suuruses püsivad raudteed viimase kolme aasta jooksul. Kümne aasta kestel on ehitatud juure 331 km raudteid.

Veerev koosseadus oli meil 1. IV 1934 211 vedurit ja 12 mootorit, 439 reisivagunit, 50 pagasivagunit ja 5 605 mitmesugust kaubavagunit; iga 100 ekspluateeritava tee km peale tuleb seega: 15 vedurit, 31 reisivagunit ja 391 kaubavagunit.

Raudteede koguväärtus ulatus 1. IV 1933 74,9 milj. kr., mililine koguväärtus jaguneb: teedele 32,3 milj. kr., hoonetele 12,1 milj. kr., veerev koosseadule 27,7 milj. kr. ja tarbvarale 2,8 milj. kr.

Reisijate vedu raudteedel ulatus 1933/34. a. 7 843 tuh. reisijale, kes sõitsid 219 330 tuh. kilomeetrit. Reisijateveo maksimumarvud olid 1929./30. a. (9 513 tuh. reisijat ja 293 114 tuh. reisija-km), millest peale algas langus ja kestis kuni viimase aastani. Mõeldud aastal on aga juba jälle märgata väikest elavnemist. Raudteel reisijate arvu vähenemist on põhjustanud ka autobuseliinide arenemine. Reisijate liiklemine laiarööpmelisel teel reisija-km järgi arvates on ligi $3\frac{1}{2}$ korda suurem, kui kitsarööpmelisel. Ühel ekspl. teekm laiarööpmelisel tuleb 221 tuh. ja kitsarööpmelisel 64 tuh. reisijat. Laiarööpmelise-tee sõitjate arvu tõstavad lühimaalised sõitjad Tallinna-Pääsküla elektrifitseeritud liinil, milliste arv ulatus viimasel aastal 4,2 milj. sõitjani, s. o. $\frac{2}{3}$ kogu laiarööpmelisel sõitjaist. Üldse kogu raudteedel sõitjaist on ülekaalus lühimaalised sõitjad, nimelt 1—50 km sõidavad ümmarguselt $\frac{4}{5}$ sõitjaist. Aastaaja järgi on raudteedel kõige elavam liiklemine maist septembrini.

Maksuline kaubavedu ulatus 1933./34. a. 1 926 tuh. tn. ja 190 999 tuh. tn.-km. Peale eelmise aasta nimetamisväärset vähenemist osutab viimane aasta jälle 12,9% tõusu tn.-km järgi arvates, kuid jääb kaubaveo maksimumarvust, mis oli 1930./31. a. 240 443 tn.-km 20,5% võrra maha. Laiarööpmelised veod ületavad kitsarööpmelise ligi 3 korda.

Kaalukamaks kaubaveoartikliks on metsamaterjal igal kujul, mis moodustab ligi $\frac{2}{3}$ kogu kaubaveost; sellele järgneb põlevkivi, puumass, vineer, põllurammu, turvas ja muud.

Pagasivedu oli 1933./34. a. 5 722 tn. ja 471 897 tn.-km. Pagasiveo arvud näitavad 1928./29. a. alates, mil nad olid suuremaid (12 225 tn. 1 027 611 tn.-km), järjekindlalt kahanemist.

Viimasel aruandeaastal oli raudteel tulusid 10.805 tuh. kr. ja kulusid 10.580 tuh. kr., ülejääk 225 tuh. kr. Seega viimasel aastal on raudteed jälle töötanud kasuga. Ka varematal, peale 1932./33. a., lõppes raudteede tegevus tuludega. Enamus tuludest saadakse kaubaveost.

23. MAANTEED, MOOTORSÕIDUKID JA AUTOBUSELIINID.

Mootorsõidukite liiklemise arenemisega tõuseb aasta-aastalt meil ka maanteed tähtsus. Klassiteid oli 1931. a. aluks kogusummas 23.438 km, sellest oli I klassi teid 5.694 km, II kl. — 6.886 km ja III kl. — 10.858 km; iga 100 ruutmeetri pindala kohta tuleb klassiteid keskmiselt 51,8 km. I klassi teede eest hoolitseb 1928. a. peale riik.

Mootorsõidukite arv suurenes järjest kuni 1930. a., ulatudes siis 3.113, sellest peale paaril viimasel aastal avaldus vähenemine ja 1934. a. aluks oli liikvel mootorsõidukite arv 3.009. Sellest oli 1.710 sõiduautot, 1.065 veoautot, 170 autobust ja muid liike 64; mootorrattaid oli 896. Mootorsõidukite tegevuskohaks on suuremalt osalt linnad. Kogu mootorsõidukitest asus 1933. a. 77,5% linnades ja sõiduautosid oli linnades 81,5%. Tallinn on mootorsõidukite poolest kõige arvukam, ligi pool kõigist autodest ja üle kolmandiku mootorratastest asub Tallinnas. Maadest auto-rikkamaks olid Harju- ja Virumaa. Päritolu järgi on meil ülekaaluvus enamuses Ameerika autod, nimelt koguarvus oli neid 78%.

Autobuseliinide võrgu tihedus kasvab meil aasta-aastalt. 1933. a. oli tegevuses 102 autobuseliini, mis ühendasid linnu tähtsamate maakohtadega. Autobuseliinide võrk on eksplaateeritavate teede pikkusega võrreldes ligi 4 korda tihedam, nii moodustab autobuseliinide võrk tähtsa täienduse raudteedele. Viimasel aastal veeti kõigil autobuseliinidel 718.115 reisijat, kes sõitsid 14,7 milj. km. Reisijate arv on eriti viimasel aastal kasvanud, nimelt kahekordseks võrreldes paari eelmise aastaga ja seda peamiselt Tallinna-Nõmme autobuseliini arvel. Kaupu veeti autobustel vähe, viimasel aastatel 1600 tn. ümber. Kaubad veetakse enamjaolt veoautodel, millised veod arvestamata.

Õhusõidu alal töötab Eestis järjekindlalt neli transportlennuliini, millistega Eesti õhutee kaudu on ühendatud kõigi oma lähemate ja kaugemate naabritega ja Tallinn on kujunenud tähtsaks lennuliinide sõlmpunktiks.

RIIGI STATISTIKA KESKBÜROO VÄLJAANDED.

Lihk A. EESTI DEMOGRAAFIA.

Vihk I.	Haridus Eestis I	Kr. 6.—
" II.	Sündivus, surevus, abielluv. ja rahvalikum. 1921.—1923. a.	" 3.—
" III.	Tervishoid Eestis	" 5.—
" IV.	Rahvastik ja tervishoid	" 8.—
	Surmapõhjuste registreerimiskord ja rahvusv. surmapõhj. nomenklat.	" 1.30

EESTI MAJANDUS.

Vihk I.	Väliskaubandus 1923. a.	Kr. 2.—
" II.	Eesti sadamad, veeteed, kaubalaevastik ja laevasõit	" 2.50
" III.	Raudtee, post, telegraaf ja telefon Eestis	" 2.—
" IV.	Väliskaubandus 1924. a.	" 3.—
" V.	Tööstus Eestis	" 2.50
" VI.	Riigiraudteed 1924. a.	" 2.—
" VII.	Väliskaubandus 1925. a.	" 3.25
" VIII.	Väliskaubandus 1926 a.	" 3.25
" IX.	Aktsiaseltside, osatühisuste ja ühisteg. asut. äriaisud	" 2.—
" X.	Väliskaubandus 1927. a.	" 3.25
" XI.	Eesti väliskaubandus 1928. a.	" 3.50
" XII.	Väliskaubandus 1929. a.	" 5.—
" XIII.	Väliskaubandus 1930. a.	" 5.—
" XIV.	Väliskaubandus 1931. a.	" 4.—
" XV.	Väliskaubandus 1932. a.	" 4.—
" XVI.	Väliskaubandus 1933. a.	" 4.—

EESTI PÖLLUMAJANDUS.

Vihk II.	Eesti põllumajandus II	Kr. 2.25
" III.	Loomapidamine Eestis 1924. a.	" 1.50
" IV.	Eesti põllumajandus 1925. a.	" 3.—
" V.	Eesti põllumajandus 1926. a.	" 3.—
" VI.	Eesti põllumajandus 1927. a.	" 2.75
" VII.	Eesti põllumajandus 1928. a.	" 2.75
" VIII.	Eesti põllumajandus 1929. a.	" 3.50
" IX.	Eesti põllumajandus 1930. a.	" 3.50
" X.	Eesti põllumajandus 1931. a.	" 3.50
" XI.	Eesti põllumajandus 1932. a.	" 3.—

Lihk B.

1.	Üldrahvalugemise eelkõrvõtted	Kr. 2.—
2.	Sugemed vigaste laste kohta Eestis	" 3.75
3.	II Riigikogu valimised	" 3.—
4.	Eesti väliskaubandus 1921—1922	" 2.50
5.	1922. a. Üldrahvalugemise andmed	
Vihk I.	Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis	Kr. 2.—
" II.	Üleriikline kokkuvõte (tab.)	" 4.—
" III.	Rahva tööala ja thiskondline kihitus	" 3.—
" IV.	Virumaakond	" 2.—
" V.	Järvamaakond	" 3.—
" VI.	Harjumaakond ja Tallinn	" 3.—
" VII.	a) Lääne maakond	" 2.—
	b) Saare maakond	" 2.—
" VIII.	Pärnumaakond	" 3.50
" IX.	Viljandimaakond	" 3.50
" X.	Tartu- ja Valgamaakond	" 3.—
" XI.	Võru- ja Petserimaakond	" 3.—
6.	1922. a. Üldrahvalug. andmete läbitöötam. plaan ja tabelite sisu	" 1.—
7.	Asumaa majapidamised Eestis 1919—23. a.	" 3.50
8.	1925. a. Põllumajandusliku üleskirjutuse andmed	" 3.75
9.	Statistiline album, v. I. Maa ja rahv. (38 dia- ja kart. värv.)	" 6.—
	Statistiline album, v. II. Majandus (24 dia- ja kart. värv.)	" 6.—
	Stat. album, v. III. Põllumajandus. (joonised, fotod, tekst)	" 7.50
10.	III Riigikogu valimised	" 1.75
11.	Karjamajandus ja karjasaaduste turg välismaal ja Eestis	" 1.75
12.	IV Riigikogu valimised	" 1.75
13.	1929. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, vihk I	" 7.50
14.	1929. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, vihk II	" 3.—
15.	Eesti 1920—1930. a. Arvuline ülevaade (ilukõtes)	" 7.—
16.	V Riigikogu valimised	" 1.50

EESTI STATISTIKA KUUKIRI

ilmunud 1922—1934. a. 151 numbrit à kr. 1.50. Aastatellimine Kr. 15.—